

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SLOTSHOLMSOMRÅDET

BETÆNKNING AFGIVET AF SLOTSHOLMSUDVALGET 1966

SLOTSHOLMSOMRÅDET

BETÆNKNING AFGIVET AF SLOTSHOLMSUDVALGET JANUAR 1966

KØBENHAVN 1966

OMSLAGSTEGNINGEN VISER ET TOPOGRAFISK KORT FRA ABSALONS TID OG DET FØR-
STE SLOT PÅ SLOTSHOLMEN - INDTEGNET PÅ ET NUTIDIGT KORT OVER SLOTSHOLMS-
OMRÅDET OG DE NÆRMESTE OMGIVELSER

RAPPORTEN ER SKREVET PÅ IBM MASKINE HOS SØLLERØD SKRIVE SERVICE OG REPRODU-
CERET I ROTAPRINT HOS TUTEIN & KOCH

INDHOLD

	Side
UDVALGET, DETS ARBEJDE OG FORSLAG	5
BILAG: RAPPORT FRA UDVALGETS ARBEJDSGRUPPE	9
1. DEL: INDSTILLING OG DISPOSITIONSPLANFORSLAG	
I ARBEJDSGRUPPENS INDSTILLING	11
II FORSLAG TIL DISPOSITIONSPLAN FOR SLOTSHOLMSOMRÅDET	13
2. DEL: FORARBEJDER OG REKOGNOSCERINGER	
I STATSSTYRET OG SLOTSHOLMEN	55
II BEBYGGELSESHISTORISK DATASAMLING	75
III SLOTSHOLMSOMRÅDET OG KØBENHAVNS CITY	125
IV SLOTSHOLMSOMRÅDETS NUVÆRENDE BEBYGGELSE	140
V SLOTSHOLMSOMRÅDETS NUVÆRENDE FUNKTIONER	157
VI CENTRALADMINISTRATIONEN OG SLOTSHOLMS- OMRÅDET	163

UDVALGET, DETS ARBEJDE OG FORSLAG

OPGAVEN

Ved skrivelse af 10. marts 1961 nedsatte boligministeriet et særligt Slotsholmsudvalg.

Dets opgave var at give en samlet fremstilling af Slotsholmsområdets bebyggelses- og arealmæssige forhold, at vurdere centraladministrationens fremtidige pladskrav inden for området og at behandle problemerne i forbindelse med den trafikale udvikling for på grundlag heraf at fremkomme med forslag til en samlet udviklingsplan for Slotsholmsområdet. Specielt var ønsket om en løsning af Slotsholmsområdets parkeringsproblemer fremhævet.

Det var ønskeligt, om en sådan plan ikke blot kunne blive led i de langtidsplaner for centraladministrationens placering, som har været under overvejelse, men tillige kunne føre til en sikring af Slotsholmsområdet som en værdig ramme om de funktioner, der fortsat skulle opretholdes og gives udviklingsbetingelser i dette område.

Det måtte således forudsættes, at en fremtidsplan for Slotsholmsområdet gjorde det muligt at bevare og videreudvikle områdets særpræg som kulturhistorisk og arkitektonisk miljø og som et af landets vigtigste samlede anlæg af monumentalbygninger.

Det var samtidig udvalgets opgave at tage stilling til aktuelle forslag vedrørende nybyggeri, ombygninger og ændringer inden for Slotsholmsområdet og at

søge sådanne forslag indpasset og underordnet en helhedsudvikling i overensstemmelse med de ovennævnte synspunkter.

UDVALGETS SAMMENSÆTNING OG ARBEJDE

Udvalget blev nedsat med departementschef i boligministeriet Axel Skalts som formand.

Udvalget fik i øvrigt følgende sammensætning:

Chefarkitekt Svend Albinus, boligministeriet, arkitekt, professor Jørgen Bo, som repræsentant for akademirådet, slotsforvalter K. de Fine Licht, Christiansborg Slotsforvaltning, kontorchef Th. Gimsing, undervisningsministeriet, oberstløjtnant H. P. Gregersen, forsvarsministeriet, arkitekt, kgl. bygningsinspektør Preben Hansen, arkitekt, kgl. bygningsinspektør Svend Eske Kristensen, stadsarkitekt F. C. Lund, København, afdelingsarkitekt Hugo Marcussen, boligministeriets kommitterede i byplansager, arkitekt Frits Schlegel, som repræsentant for Danske Arkitekters Landsforbund og stadsingeniør Poul Vedel, København.

Kontorchef Th. Gimsing er den 2. november 1961 fritaget for hvervet som medlem af udvalget. I stedet er indtrådt kontorchef W. Weincke, ministeriet for kulturelle anliggender.

Oberstløjtnant H. P. Gregersen er den 1. maj 1965 fritaget for hvervet som medlem af udvalget. I stedet er indtrådt major H. Erichsen, forsvarsministeriet.

Arkitekt Frits Schlegel afgik ved døden den 5. marts 1965. Der er ikke udpeget nogen ny repræsentant for Danske Arkitekters Landsforbund.

Som sekretærer blev udpeget: ekspeditionssekretær Børge Højlund og arkitekt Grete Plesner.

Desuden har politiinspektør E. Groes Petersen, København, overinspektør, mag. art. Harald Langberg, Det særlige bygningssyn, og afdelingsarkitekt Ole Thomassen, byplanafdelingen under stadsingeniørens direktorat, deltaget i en række af udvalgets møder.

I februar 1963 nedsatte udvalget en arbejdsgruppe til nøjere bearbejdelse af det materiale og de undersøgelser, der var fremkommet under udvalgsarbejdet, for på dette grundlag at udarbejde udkast til betænkning.

Arbejdsgruppen kom til at bestå af følgende medlemmer:

Afdelingsarkitekt Hugo Marcussen (formand), arkitekt, professor Jørgen Bo, kgl. bygningsinspektør Svend Eske Kristensen, afdelingsarkitekt Ole Thomassen (indtil denne udtrådte af Københavns kommunes tjeneste den 1. oktober 1964). Arkitekt Grete Plesner blev arbejdsgruppens sekretær.

Arbejdsgruppen har i efteråret 1965 afgivet en rapport med indstilling til udvalget. Rapporten, der er gengivet side 9 ff., består af to dele:

1. DEL har to afsnit: arbejdsgruppens indstilling til udvalget og et forslag til dispositionsplan for Slotsholmsområdet.

Indstillingen er udarbejdet på grundlag af den sammenfatning af udvalgets undersøgelser, som er formuleret i dispositionsplanforslaget.

Dispositionsplanforslaget indeholder dels langsigtede betragtninger over den fremtidige anvendelse, fornyelsesopgaver m.m., dels konkrete forslag til områderegulering og bebyggelsesmæssige dispositioner på kortere og længere sigt.

2. DEL indeholder de redegørelser og analyser, som danner grundlag for betænkningens forslag til dispositionsplan og indstilling. Denne del har 6 afsnit, som falder i to hovedgrupper: Slotsholmsområdets historie og Slotsholmsområdets nuværende status.

Afsnittene vedrørende Slotsholmsområdets historie er en arkitekturhistorisk afhandling af magister Harald Langberg: Statsstyret og Slotsholmen og en bebyggelsehistorisk datasamling, som består af et sammenlignende kort- og datamateriale til belysning af de hidtil gennemførte og foreslåede ændringer i Slotsholmens topografi og bebyggelse.

Afsnittene vedrørende Slotsholmsområdets nuværende status består af en redegørelse for Slotsholmsområdets udviklingsbetingelser og trafikale forhold i relation til den kommunale planlægning: Slotsholmsområdet og Københavns City, en byplan-

teknisk gennemgang af områdets ejendoms- og arealforhold og af bebyggelsens art og anvendelse: Slotsholmsområdets nuværende bebyggelse, en redegørelse for institutioner m.v. i Slotsholmsområdet: Slotsholmsområdets nuværende funktioner, samt en beskrivelse af centraladministrationens vækstproblemer og arealmæssige vanskeligheder i Danmark og andre steder: Centraladministrationen og Slotsholmsområdet.

UDVALGETS FORSLAG

Arbejdsgruppens rapport har været behandlet i udvalget, og udvalget forelægger hermed gruppens forslag for boligministeren til videre foranstaltning, idet udvalget skal udtale, at man anser rapporten som et nyttigt grundlag for de videre drøftelser, der må finde sted inden for kommunale og statslige organer. Udvalget henstiller samtidig, at realiseringen af forslagene påbegyndes snarest.

København i januar 1966

Svend Albinus

Jørgen Bo

H. Erichsen

Preben Hansen

Svenn Eske Kristensen

K. de Fine Licht

F. C. Lund

Hugo Marcussen

Aksel Skalts

Poul Vedel

W. Weincke

(formand)

Børge Højlund og Grete Plesner
sekretærer

RAPPORT FRA SLOTSHOLMSUDVALGETS ARBEJDSGRUPPE
INDSTILLING OG FORSLAG TIL DISPOSITIONSPLAN FOR SLOTSHOLMSOMRÅDET

KØBENHAVN 1965

FØRSTE DEL

INDSTILLING OG DISPOSITIONSPLANFORSLAG

INDHOLD	Side
I ARBEJDSGRUPPENS INDSTILLING	11
II FORSLAG TIL DISPOSITIONSPLAN FOR SLOTSHOLMSOMRÅDET	
UDVIKLING OG STATUS	13
FORHOLDET TIL DEN GENERELLE PLANLÆGNING	15
FORSLAG TIL DISPOSITIONSPLAN	
1. Områdeafgrænsning	17
2. Trafikbetjening	18
3. Bygningsanvendelse	21
4. Fornyelse og miljøforbedring	26
FORSLAG TIL OMRÅDEREGULERINGER	
IDESKITSE TIL BEHANDLING AF CHRISTIANS BRYGGE-AREALERNE	39
Udarbejdet af professor Jørgen Bo	

I. ARBEJDSGRUPPENS INDSTILLING

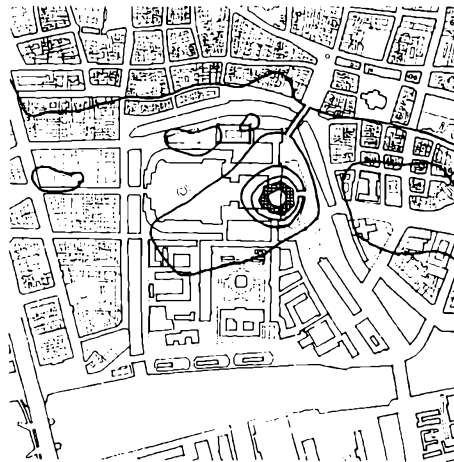
På baggrund af de i nærværende rapport indeholdte forslag til retningslinjer for Slotsholmens og Frederiksholmens fremtidige udvikling indstiller arbejdsgruppen,

- at den i afsnit II beskrevne dispositionsplan lægges til grund for de fremtidige kommunale og statslige dispositioner i området.
- at planerne om "Direktoratsbyen" fremmes mest muligt.
- at området mellem Frederiksholms Kanal - Christians Brygge - Vester Voldgade - Stormgade snarest ved en partiel byplanvedtægt fastlægges til offentlige formål, og at der samtidig udarbejdes program for en idékonkurrence for området syd for Ny Vestergade med henblik på udarbejdelse af en bebyggelsesplan indeholdende retningslinjer for områdets successive omdannelse til aflastningsområde for Slotsholmen.
- at området mellem Christian IV's Bryghus, Det kongelige Bibliotek og Havnen snarest ved en partiel byplanvedtægt fastlægges til offentlige formål, således at det i takt med en afvikling af de nuværende funktioner vedrørende godstransport kan inddrages til rekreations- og kommunikationsarealer.

- at slotsforvaltningen i samarbejde med Det særlige Bygningssyn og den kongelige bygningsinspektør til støtte for lokaleudvalgets fremtidige arbejde udarbejder et vejledende arbejdsprogram for udnyttelsen af den eksisterende Slotsholmsbebyggelse under øget hensyntagen til bygningernes historiske status og arkitektoniske værdi.
- at der i samråd mellem statens og kommunens tekniske sagkundskab tilvejebringes en langsigtet plan for de trafikale omlægninger af Christiansborg Slotsplads som grundlag for en arkitektonisk renovering af pladsen som monumentalplads - jf. efterfølgende punkt.
- at der snarest for Slotsholmsområdet udarbejdes en samlet plan for de ubebyggede arealers behandling. Denne plan, som skal danne grundlag for administrationen af de forskellige arealer, skal omfatte fjernelse af uønskede bygninger, barakker, hegn og gadeinventar samt projektering af nye uden-dørs anlæg, herunder befæstelse af gader, kajanlæg og gårdrum m.v., samt den gartneriske behandling - nyplantninger, bevaring, pleje og belysning - af eksisterende anlæg. Planen bør føres ajour i takt med udviklingen.

København, den 31. august 1965

Afdelingsarkitekt Hugo Marcussen (formand)
Arkitekt, professor Jørgen Bo
Arkitekt, kgl. bygningsinspektør Svend Eske Kristensen
Arkitekt, docent Ole Thomassen
Arkitekt Grete Plesner (sekretær)

II. FORSLAG TIL DISPOSITIONSPLAN FOR SLOTSHOLMSOMRÅDET

UDVIKLING OG STATUS

Slotsholmen er en usædvanlig ø. Historisk, topografisk og bebyggelsesmæssigt indtager den en særstilling blandt Københavns historiske bydele, og den virksomhed, den omfatter, og som udgår herfra, spiller en så afgørende rolle blandt alle hovedstadens funktioner, at den har gjort Slotsholmen til et begreb, der samler hele landets opmærksomhed.

Slotsholmens historie og denne histories arkitektoniske iscenesættelse er nært forbundet med statsstyrets udvikling i Danmark, og den arkitekturhistoriske kavalkade af bygninger, der i dag udgør Slotsholmens bebyggelse, har mere end bygningshistorisk interesse, eftersom disse bygninger tillige betegner milepæle i en politisk udvikling. Denne udvikling er nok forløbet bemærkelsesværdigt kontinuerligt, men den spænder dog over ganske betragtelige forskelle, og det samme gælder udviklingen af Slotsholmens topografi og bebyggelse.

Endnu midt i 1600-tallet havde Holmen trods store opfyldninger bevaret sin uregelmæssige økontur. I løbet af 1700-tallet, i forbindelse med enevældens slotsbyggeri, gennemførtes de reguleringer af kanalforløbet, som i hovedsagen er bevaret til i dag - og først i slutningen af 1800-tallet med tilkastningen af Tøjhushavnen og Børsgraven og med opfyldningerne ud mod havneløbet anlagdes Christians Brygge og den nuværende havnefront.

I bebyggelsesmæssig henseende blev Christian IV's store arsenalanlæg bestemmende for orienteringen af de senere slotsanlæg og dermed også for reguleringen af Frederiksholms Kanal og anlægget af Frederiksholmen og for hovedretningerne i Slotsholmsområdet bebyggelse. Undtagelsen er bebyggelsen omkring Slotsholmsgade (den tilkastede Børsgrov), idet den første Knippelsbro og opførelsen af Børsen med kaj anlæg til begge sider blev bestemmende for bebyggelsens orientering i dette område. Stensatte kajer har senere afløst træbolværkerne i Slotsholmskanalen, og siden er det hovedsagelig de trafikale anlæg og broarbejderne, der har berørt Slotsholmens konturer - senest anlægget af den ny Knippelsbro, den ny Børsbro og gennemførelsen af Kajgaden og Havnebroen.

Sammen med de trafikale reguleringer, som må forventes i området, er det hovedsagelig opgaverne i forbindelse med centraladministrationens udvidelser, forskydningen i bygningsanvendelsen på Slotsholmen og omdannelsen af den eksisterende bebyggelse, som fremover vil rejse de store bebyggelsesmæssige problemer.

Hertil kommer en række opgaver i forbindelse med udformningen af Slotsholmsområdets ubebyggede områder, anlæg og pladser, som hidtil har været tillagt en sekundær betydning, men som meget stærkt præger Slotsholmens miljø og de samlede bebyggelsesforhold. Med det øgede trafikale og funktionelle pres på Slotsholmen vil disse opgaver kræve øget opmærksomhed, en større økonomisering med arealerne og en mere bevidst arkitektonisk udformning, svarende til områdets enestående værdi som monumentalt bygningskompleks og som landets vigtigste politisk repræsentative center.

Netop de her nævnte forhold, Slotsholmsområdets omdannelse og trafikudviklingen, gør det ønskeligt at betragte opgaverne i sammenhæng og at tilrettelægge samtlige dispositioner af bebyggelsesmæssig og anlægsmæssig art som led i en samlet helhedsplan for Slotsholmsområdet.

FORHOLDET TIL DEN GENERELLE PLANLÆGNING

Københavns kommunes forslag til en generalplan, der blev offentliggjort i 1954 og tiltrådt af borgerrepræsentationen i 1958 som grundlag for den vide-regående planlægning, indeholdt et program og en zoneplan for udviklingen i Københavns centrale byområde, hvorefter erhvervsudvidelser skulle begrænses i den historiske bykerne og i stedet dirigeres i vest-nordvestlig retning til bæltet af voldkvarterer og til den inderste del af Vesterbro. I denne zoneplan var 3 statslige områder med særlige bygningshistoriske værdier fremhævet som særområder: Amalienborgområdet, Universitetskvarteret og Slotsholmsarealet.

Denne udviklingsplan var motiveret både i trafikal og i bebyggelsesmæssig henseende. En forøgelse af bebyggelsestætheden og en stadig bygningsomdannelse til erhvervsformål i de historiske bydele og især i den ældste bykerne ville ikke blot skabe store bebyggelsesmæssige tilpasningsproblemer, men det snævre gadenet her ville ikke kunne tilfredsstille nutidige krav og ville selv med radikale omdannelser ikke være i stand til at afvikle hele trafikken for en voksende erhvervsbeskæftigelse. I disse gamle byområder måtte det i en helhedsplan for byen tværtimod være ønskeligt at udtynde bebyggelsen og at gennemføre en udflytning af virksomheder og dermed skabe grundlag for en bevarende fornyelse af dele af den historiske bebyggelse.

Efter den principielle tiltrædelse af generalplanen vedtog borgerrepræsentationen den 19. marts 1959 skærpede retningslinjer for bebyggelsens anvendelse og udformning i Københavns gamle bydele, og man tiltrådte en videreførelse af planerne om en cityfornyelse vest for Hovedbanegården i forbindelse med gennemførelsen af nye trafikale anlæg. Samtidig ophævede man en række tidligere vedtagne gadeudvidelseslinjer i den ældste bykerne, hvor man nu ikke ønskede gennemgående trafik. Det er således i overensstemmelse med denne generelle planlægning, når der i de forløbne år er gennemført en stadig udvidelse af færdselsreguleringerne og en skærpelse af parkeringsbestemmelserne i den ældste bykerne, ligesom lukningen af Strøget for gennemgående trafik og omdannelsen til gågade er et led i planerne for disse bydele.

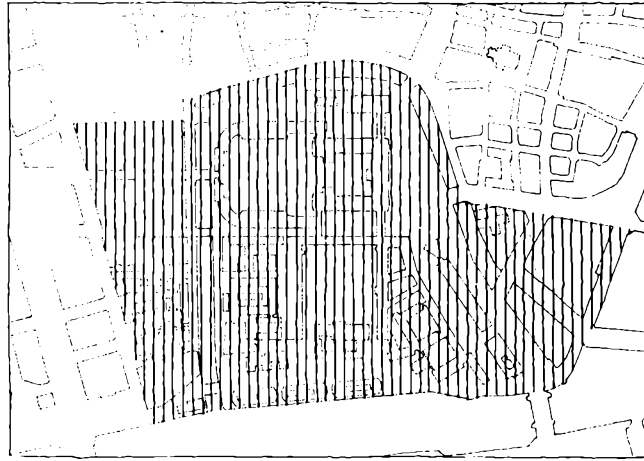
På grundlag af de senere prognoser for den fremtidige befolkningstilvækst og for motoriseringen i hovedstadsområdet er generalplanens forslag om en begrænsning af erhvervstilvæksten og en udvidet trafikplanlægning i dele af bykernen blevet skærpet. Med byplannævnets tiltrædelse af den nye 1. etape i egnsplanlægningen, herunder forslaget om at oprette nye større centre i egnen til aflastning af Cityområdet, er der samtidig skabt grundlag for en udflytning og nyplacering af centersøgende erhverv, hvorved storbyens hovedcenter kunne blive bedre i stand til at rumme og udbygge de hovedstadsfunktioner og cityerhverv, som ud fra en større regional betragtning gør stærkest fordring på denne placering. I overensstemmelse hermed og i fortsættelse af tidligere vedtagelser tiltrådte borgerrepræsentationen den 9. april 1964 en indstilling fra generalplanudvalget, hvori det blev fremhævet som nødvendigt og ønskeligt:

at der indledes en mere aktiv cityplanlægning

at den foreslåede udflytning af virksomheder fremmes, og

at der udarbejdes og fastlægges mere detaljerede dispositionsplaner og områdeplaner med henblik på at begrænse erhvervsudnyttelsen i de gamle bydele.

Den her refererede udvikling har dannet baggrunden for Slotsholmsudvalgets arbejde - og de nævnte byplanmæssige vedtagelser, der har afgørende virkninger for Slotsholmsområdet, er tillige udgangspunkt for de i denne betænkning fremsatte forslag.

DISPOSITIONSPLANFORSLAGET

Områdefægrænsning

I overensstemmelse med Københavns kommunes generelle planlægning for de centrale byområder må Slotsholmsområdet som nævnt betragtes som et sær område, der ikke blot er underkastet de samme skærpede bestemmelser som vedtaget af borgerrepræsentationen den 19. marts 1959 og den 9. april 1964, men for hvilke der tillige må forventes udarbejdet mere detaljerede planer til sikring af de vigtigste statslige funktioner og deres udvidelser og til bevaring og udvikling af områdets bebyggelsesmæssige særpræg.

En partiel dispositionsplan for Slotsholmsområdet bør foruden selve Slotsholmen omfatte Frederiksholmen som det naturlige - og i Københavns generalplan forudsatte - udvidelsesområde mod vest og vil tillige med rimelighed kunne omfatte både Holmens Kirke og Nationalbankens karré.

Denne afgrænsning af dispositionsplanområdet følger vigtige hovedtrafikåre (cirkulationsgader) og svarer nøje til den områdeinddeling, der af Københavns kommunes byplanmyndigheder lægges til grund for udarbejdelsen af successive dispositionsplaner i de centrale bydele.

Trafikbetjening

Svarende til zoneplanens forskellige områdebestemmelser foreslog generalplanen en udbygning og klassificering af byens gadenet med gennemførelsen af et net af primære motorgader ført ind til en ringgade ved Sørerne uden om hele det centrale byområde, med etablering af et net af bredere cirkulationsgader omkring og imellem de enkelte kvarterer inden for Cityområdet og med et finere net af fordelingsgader uden gennemgående trafik ind til de enkelte kvarterer.

Den vigtige ring af cirkulationsgader, der afgrænser Slotsholmsområdet og som fremover vil føre hovedparten af den individuelle og kollektive trafik ind til området, følger Stormgade, Slotsholmskanalen, Holmens Kanal, Havnebroen, Christians Brygge (Kajgaden) og Vester Voldgade. Her findes de vigtigste knudepunkter for den kollektive trafik, og det er langs denne trafikring eventuel langtidsparkering til Slotsholmsområdet må tænkes placeret i særlige anlæg, mens de parkeringsanlæg, som tilvejebringes inde i området ved de enkelte institutioner på Slotsholmen, på længere sigt må tænkes forbeholds besøgende og korttidsparkering.

Denne kontinuerlige ring brydes af forbindelsen fra Bremerholm over Børsbroen til Knippelsbro. Den skærer Holmens Kanal i niveau, men har ikke direkte forbindelse med Kajgaden. Også denne færdselsåre er et vigtigt led i det overordnede gadenet og er i dag en uundværlig forbindelse fra Amager til de indre bydele. I øjeblikket har Knippelsbro betydning for den gennemgående trafik over Slotspladsen til Højbro og Købmagergade. Men netop denne trafik er på længere sigt problematisk både for Slotsholmen og den gamle bydel - ikke mindst med henblik på Købmagergades aflastning og forbedring som strøggade. Det er forbindelsen fra Knippelsbro til Bremerholm og Kgs. Nytorv, der i denne sammenhæng er den vigtigste i den samlede trafikplan.

Hvor stor en del af den fremtidige biltrafik til selve Slotsholmen, der fra Amager vil søge over Knippelsbro, vil afhænge af omfanget og fordelingen af parkeringsmulighederne inden for området og fremfor alt placeringen af de fremtidige parkeringsanlæg. Sådanne anlæg bør næppe tilknyttes Knippelsbro-linjen. På længere sigt må størstedelen af Amagers biltrafik til Slotsholmen tænkes at komme via Langebro og den nye vestlige havneforbindelse, mens det er ønskeligt, at Knippelsbro ud over at bære den sydfra kommende kollektive gadetrafik til de gamle bydele reduceres til en lokalforbindelse for biltrafik til og fra Christianshavn.

- Cirkulationsgader
- Fordelingsgader
- Lokalgader med parkering
- Fodgængerforbindelser

FORSLAG TIL DIFFERENTIERING AF VEJSYSTEMET

Alle øvrige gader inden for Slotsholmsområdet må betragtes som fordelingsgader for den lokale trafik, og i det omfang de i dag øver andre funktioner, må disse på længere sigt vige for de lokale hensyn.

De vigtigste interne fordelingsgader er Tøjhusgade, Frederiksholms Kanal og Slotsholmsgade. Af disse må den østlige side af Frederiksholms Kanal og Slotsholmsgade i overvejende grad tænkes udformet som parkeringsgader, mens Tøjhusgade og den vestlige side af Frederiksholms Kanal (efterhånden som centraladministrationen udbygges på Frederiksholmen) må betragtes som de vigtigste tilkørselsgader.

Tøjhusgade, som oprindeligt førte en ikke ringe lastbiltrafik mellem de nordlige og sydlige havnearealer, er efter gennemførelsen af Kajgaden og Havnebroen blevet væsentlig aflastet. Fremtidige færdselsregulerende foranstaltninger må forbedre Kajgadens muligheder for at tage denne gennemgående trafik og må tilsvarende reducere gennemkørslen i Tøjhusgade.

Ud fra hensynet til Slotsholmens funktioner og bebyggelsesværdier bør Prins Jørgens Gård på længere sigt lukkes for gennemgående trafik. Det meget smukke gårdanlæg, som indeholder bevarede dele af det gamle slot med højesteretsbygningen og adgangen til regeringens repræsentative lokaler bør forbeholdes lokaltrafik og bevares og vedligeholdes som repræsentativt gårdanlæg, svarende til karakteren af hele pladsens belægning.

I øjeblikket indgår færdselslinjen gennem Prins Jørgens Gård i hovedtrafikåren fra Stormgade, og en ændring af dette forhold vil ligesom den ønskede reduktion af den gennemgående trafik i Tøjhusgade stille øgede krav til kapaciteten, linjeføringen og udformningen af de to afgrænsende cirkulationsgader mod syd og nord, nemlig henholdsvis Kajgaden og linjen fra Stormgade langs Slotsholmskanalen til Holmens Kanal.

En udbygning af Kajgaden må ske i forbindelse med en reduktion af havnefunktionerne og en regulering af de tilstødende friarealer op til Slotsholmsbebyggelsen, som omtalt og illustreret senere.

En regulering af den nordlige linje over Slotsholmen må eventuelt ske i forbindelse med en mere omfattende regulering af Slotspladsen ud fra ovennævnte målsætning for den overordnede trafikbetjening.

De her foreslåede retningslinjer for den trafikale betjening af Slotsholmsområdet må betragtes som en langsigtet målsætning for de reguleringer og om-lægninger af trafikale art, som efterhånden tænkes at blive aktuelle, og de angiver tillige visse overordnede byplanmæssige rammer, inden for hvilke bebyggelsens fremtidige anvendelse og fornyelse - og områdets udformning i øvrigt - vil kunne tilrettelægges.

Bygningsanvendelse

Det bør fremhæves, at den historiske og bebyggelsesmæssige udvikling i Slotsholmsområdet har medført en stadig udskillelse af sekundære funktioner og anlæg til fordel for nødvendige udvidelser af de for statsstyrelsen på ethvert tidspunkt vigtigste anlæg.

Boligkvarterer forsvandt i forbindelse med slotsbyggeriet i 1700-tallet, adelspalæer i Slotsholmsgade blev efterhånden inddraget til centraladministrationen, og lager- og industribebyggelse er blevet afløst af offentlige bygninger. Slotsanlægget er undergået omdannelser til parlamentsbygning, og stadige udvidelser af centraladministrationen har i dette århundrede medført en successiv udskillelse af mere selvstændige styrelser og statskontorer til bygningskomplekser ude i byen.

Af samtlige institutioner, som i øjeblikket har sæde i Slotsholmsområdet, må kongemagten, lovgivningsmagten og den dømmende magt som landets højeste instanser fortsat have første prioritet til en placering og til udvidelser på Slotsholmen.

Umiddelbart herefter kommer de dele af centraladministrationen, som er helt nødvendige for varetagelsen af de nævnte primære statsopgaver, d.v.s. de til ministerierne nærmest knyttede sekretariater og embedskontorer.

I forhold til disse primære funktioner må øvrige dele af centraladministrationen og principielt alle andre anlæg og institutioner i Slotsholmsområdet betragtes som sekundært berettigede, d.v.s. ikke blot havneanlæggene og den eksisterende private bebyggelse, men f.eks. også Det kongelige Bibliotek - selv om en traditionsmæssig tilknytning og store investeringer i bygningsanlæg i lang tid kan motivere en bibeholdelse.

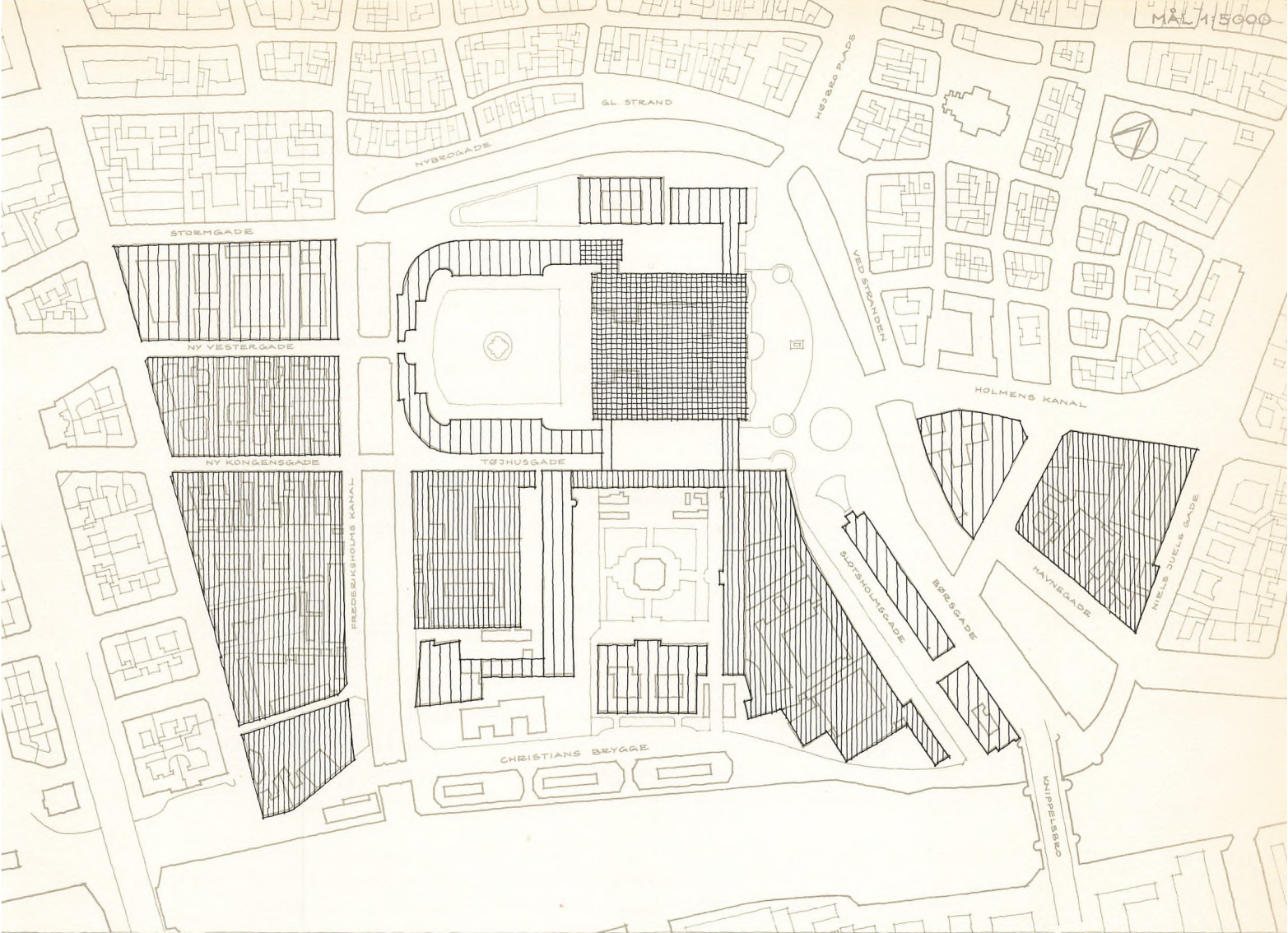
Hvor store dele af centraladministrationen, der fremover bør rummes inden for det udvidede Slotsholmsområde, må afhænge af flere forhold, nemlig dels en nøjere afvejning af de forskellige kontorer og styrelses tilknytning til ministerierne og deres mere eller mindre selvstændige funktioner inden for administrationen og over for offentligheden, dels de kommunale byplanmæssige og trafikale hensyn til en aflastning af de centrale byområder som helhed gennem udflytning af virksomheder, hvis bibeholdelse i centrum ikke er ubetinget nødvendig - og endelig hensynet til selve Slotsholmsområdet, hvor udviklingen bør medføre en bevaring og udbygning af områdets særpræg.

Disse tre forhold fremhæver betydningen af, at tilrettelæggelsen af statsadministrationens lokaleforhold under de voksende arealkrav fortsat kan støtte sig til en løbende prioritering af centraladministrationens forskellige sektorer og afdelinger efter deres tilhørsforhold til Slotsholmen. Denne klassificering af tilhørsforholdet vil dels kunne defineres funktionelt, som det forsøgsvis er gjort i den efterfølgende redegørelse om centraladministrationen og cityudviklingen, men kan på den anden side også støtte sig til de bygningshistoriske traditioner, som er knyttet til anvendelsen af Slotsholmens overleverede bestand af monumentalbygninger og omtalt i den historiske afhandling om statsstyret og Slotsholmen.

En lykkelig kombination af disse to hensyn burde være mulig - så meget mere som de arkitektoniske og bevaringsmæssige synspunkter må have øget indflydelse på udviklingen inden for Slotsholmsområdet.

Slotsholmens enestående gruppe af historiske palæer og ministeriale bygninger har siden 1700-tallet været en konstant, men efterhånden stadig stærkere belastet og forsømt ramme om dansk statsadministration. Omflytning af ministerier og administrationskontorer og indpasning af nye administrationsgrene i den eksisterende bebyggelse har til stadighed været nødvendig. Denne overordentligt krævende opgave påhviler slotsforvaltningen, som kontinuerligt er stærkt belastet med problemerne i forbindelse med flytninger og lokaleomlægninger, hvorunder det ikke har været muligt i tilstrækkelig grad tillige at tage de enkelte ministeriebygningers arkitektoniske værdi og historiske funktioner i betragtning ved lokalefordelingen. Opstillingen af en prioritetsfølge vedrørende tilhørsforholdet til Slotsholmen for de forskellige dele af centraladministrationen, hvorved der tillige tages udvidede miljømæssige og arkitektoniske hensyn, kræver en mere indgående vurdering, som ligger uden

- Regering, folketing og højesteret
- Centraladministrationen inklusive Nationalbanken
- Andre funktioner

FORSLAG TIL ANVENDELSESPLAN, 1. ETAPE - DE NÆRMESTE ÅR

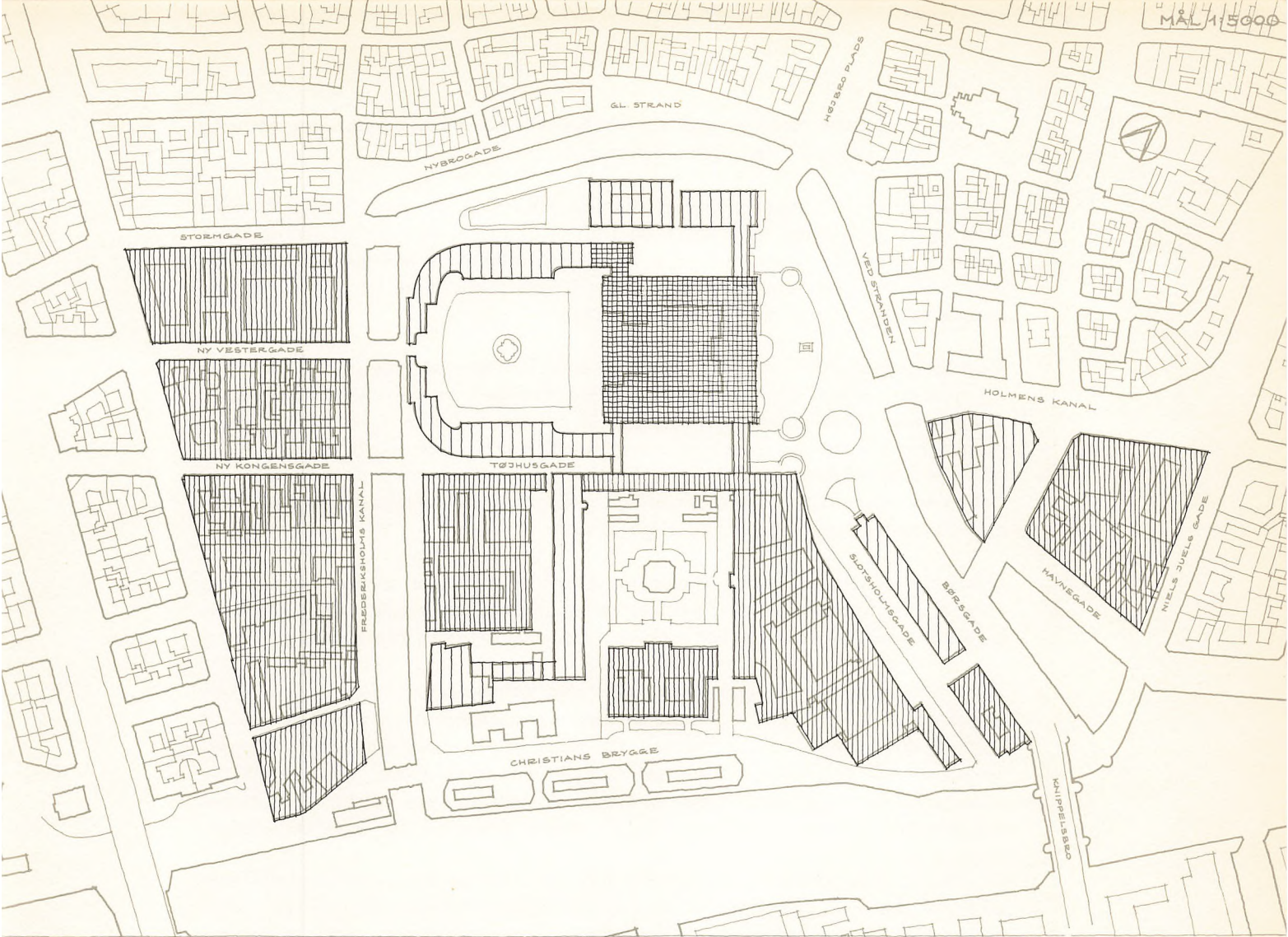
for rammerne af denne betænkning, men det skal henstilles, at slotsforvalteren bemyndiges til i samarbejde med Det særlige Bygningssyn og den kongelige bygningsinspektør at fremkomme med forslag herom som vejledende arbejdsprogram for lokaleudvalgets fremtidige arbejde.

Udgangspunktet for en sådan programmering på langt sigt må være en fastlæggelse af hele det heromhandlede område inden for de forannævnte grænser til offentlige formål og primært som sæde for landets lovgivende, udøvende og dømmende myndigheder. Det vil dog være rimeligt som dispositionsplan og grundlag for de partielle byplan- og reguleringsopgaver, som er aktuelle, at vedtage en mere differentieret anvendelsesplan, som går ud fra:

1. at statsrådsalen, audienslokalerne og de kongelige repræsentationslokaler m.m., folketinget med udvalgsværelser og supplerende lokaler, høje-steret og ministeriernes repræsentationslokaler bibeholdes i slotsanlægget og om nødvendigt gives udvidelsesmuligheder uden væsentlige brud på de bestående rammer,
2. at området mellem Tøjhusgade og Havnen forbeholdes centraladministrationen, men uden yderligere bygningsudvidelser og med de begrænsninger, som er angivet i pkt. 3,
3. at Det kongelige Bibliotek, Tøjhusmuseet, Hofteatret, staldene, Thorvaldsens Museum og Børsen bibeholdes som sekundære funktioner i Slotsholmsområdet, idet dog Det kongelige Bibliotek på længere sigt sammen med Privatbankens funktioner må tænkes udflyttet,
4. at området mellem Frederiksholms Kanal, Christians Brygge, Vester Voldgade og Stormgade fastlægges som udvidelsesområde for de dele af statsadministrationen, som bør have direkte tilknytning til Slotsholmen,
5. at der inden for det nævnte udvidelsesområde og med tilslutning til Vester Voldgade - ud over de påkrævede lokale parkeringsanlæg i forbindelse med nybyggeriet - reserveres plads til et større parkeringsanlæg med nøjere beregnet kapacitet til beskæftigede på Slotsholmen.

Alle udvidelser af centraladministrationen, som ikke lader sig indpasse i de her givne rammer, må finde sted uden for det egentlige cityområde.

- Regering, folketing og højesteret
- Centraladministrationen inklusive Nationalbanken
- Andre funktioner med særlig tilknytning til deres bygning

FORSLAG TIL ANVENDELSESPLAN, 2. ETAPE - DET LANGE SIGT

I overensstemmelse med vedtagelse i Københavns kommunes borgerrepræsentation af 19. april 1964 vil det være nødvendigt

"at fremme den i generalplanen foreslåede udflytning af virksomheder fra centrum og at planlægge og fremme opførelsen af nye erhvervs- og institutionscentre i et bælte langs den ydre banering, således at der her kan optages mest muligt af den citysøgende erhvervstilvækst, der ikke hører til i omegnens erhvervsområder og større lokale centre .....

Vedtagelsen af dette cityaflastningsbælte er i overensstemmelse med byplannævnets tiltrædelse af teknikerudvalgsbetænkningen om den kommende egnsplanlægning i Storkøbenhavn. I henhold til den tiltrådte 1. etape af egnsplanlægningen må der yderligere med henblik på aflastningen af de københavnske cityområder fremmes en udvikling af 2 storcentre i de ydre dele af Københavnsegnen: et i nordegnen ved udbygning af Lyngbycentret og et helt nyt storcenter i vestegnen ved Høje Tåstrup.

Oparbejdelsen af disse nye centre såvel som udbygningen af den nævnte ydre cityring vil forudsætte en kraftig offentlig indsats som støtte for den af hensholdsvis byplannævnet og Københavns kommune tiltrådte planlægning.

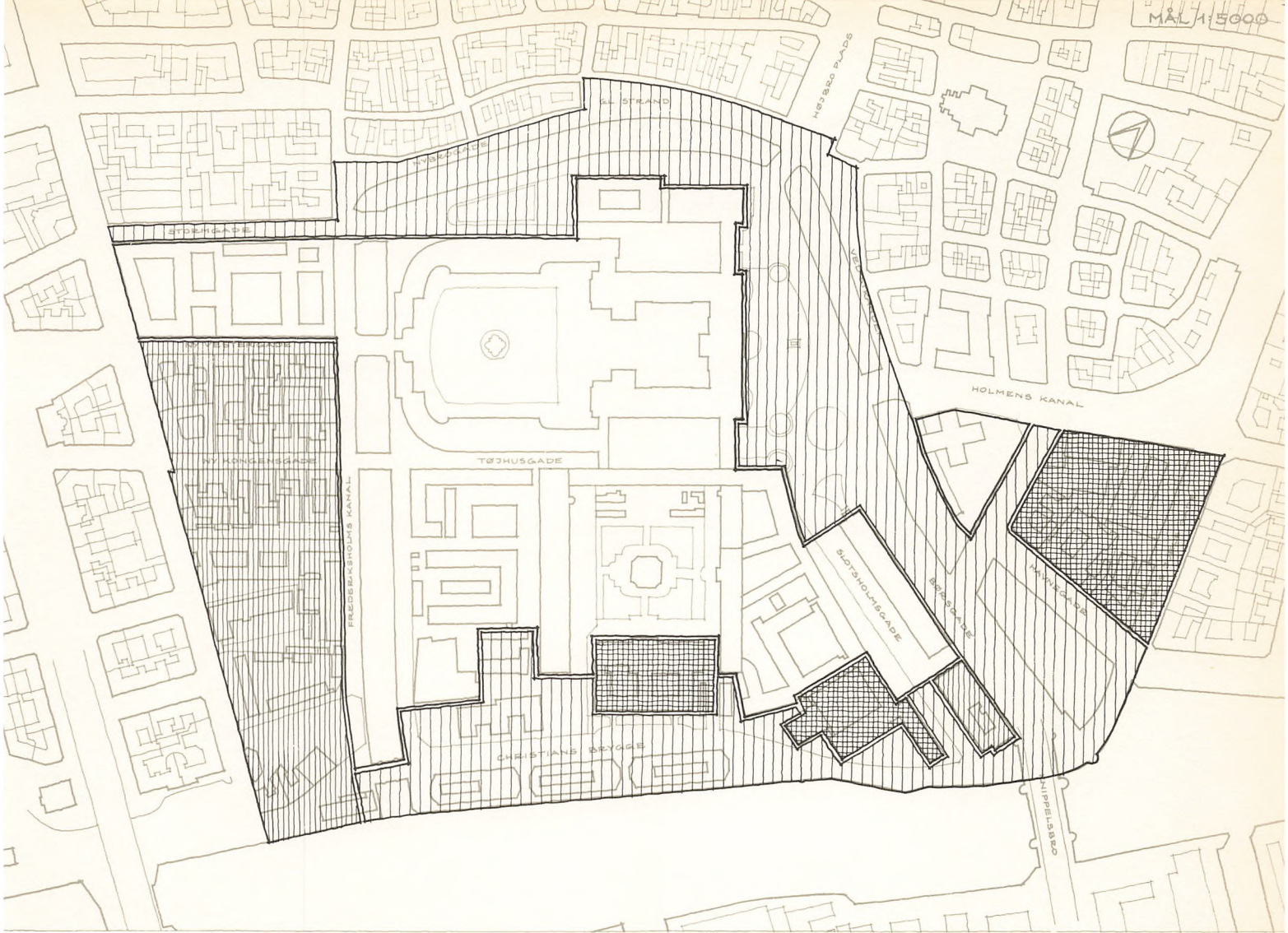
Sikringen og planlægningen af et fremtidigt udvidelsesområde for centraladministrationen kan ske i forbindelse med oprettelsen af en direktoratsby på Amager som led i det etablerede fælleseje mellem København og staten. Opgaven må imidlertid tillige ses i nøje sammenhæng med de ovennævnte planer, ligesom spørgsmålet om samlingen og udflytningen af statsinstitutioner fra spredte lejemål i den indre by på denne baggrund får øget aktualitet.

En væsentlig forudsætning for bibeholdelsen af de centrale regeringsfunktioner på Slotsholmen er, at planerne om en direktoratsby fremmes mest muligt. Placeringen bør snarest afklares. Afgørende i så henseende må være, at der opnås de gunstigst mulige trafikale forbindelser til det øvrige hovedstadsområde, at byggemodne arealer af den fornødne størrelse kan tilvejebringes, og at planlægningen og projekteringen kan begynde straks.

Fornyelse og miljøforbedring

Fornyelses- og reguleringsopgaverne varierer stærkt i de forskellige dele af

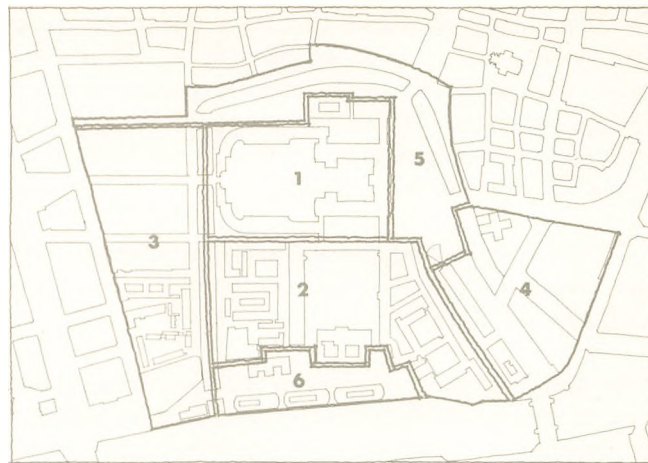
- Bebyggelsesmæssigt bevaringsområde
- Områder med fornyelsesopgaver i terrænplanet
- Områder, hvor der bør finde bygningsfornyelse sted - for Frederiksholm-området vedkommende på grundlag af en idekonkurrence
- Aktuelle og projekterede bygningsfornyelsesopgaver

FORSLAG TIL DIFFERENTIERING AF FORNYELSESONRÅDERNE

Slotsholmsarealerne, hvor man groft taget kan sondre mellem 6 forskellige områder:

1. Christiansborg og bebyggelsen omkring Prins Jørgens Gård
2. Bebyggelsen mellem Tøjhusgade og Christians Brygge
3. Frederiksholmsbebyggelsen fra Stormgade til Christians Brygge
4. Arealet mellem Slotsholmsgade, Holmens Kanal og Havnen
5. Arealerne langs kanalen fra Stormgade til og med Slotspladsen
6. Christians Brygge - arealerne.

En nøjere gennemgang af fornyelsesopgaverne i de omtalte områder er foretaget i efterfølgende forslag til områdereguleringer.

FORSLAG TIL OMRÅDEREGULERINGER

1. Christiansborg og bebyggelsen omkring Prins Jørgens Gård

Bebyggelsen i dette område danner en fast afsluttet plan omkring Ridebaneanlægget og Prins Jørgens Gård som de arkitektonisk vigtigste pladsdannelser og med den nyere slotsbygning som en kraftig dominant. Denne bygnings funktionelle og arkitektoniske kvaliteter som parlamentsbygning har været stærkt omtvistet siden dens opførelse i begyndelsen af dette århundrede og kan give anledning til ændringer ikke blot i slottets indretning, men også i bygnings forhold til omgivelserne.

Selve bebyggelsen i området må man dog betragte som en afsluttet enhed, og en eventuel fornyelse må forudsætte en ny total planlægning. De eksisterende bygninger må indtil da bibeholdes i deres nuværende form uden ny- eller tilbygninger. Der har for adskillige år siden været fremsat forslag om at opføre en ny mellembygning mellem de to slotsfløje mod Ridebanen. En sådan disposition kunne muligvis vise sig ønskelig i forbindelse med videregående ombygninger og udvidelser af rigsdagslokalerne, men vil i arkitektonisk henseende være en overordentlig vanskelig opgave og bør i givet fald forudsettes løst gennem en arkitektkonkurrence.

Det har været overvejet at udføre underjordiske parkeringsanlæg under Ridebaneanlægget. Men de omfattende op- og nedkørselsramper, der er nødvendige, kan ikke etableres uden for pladsen uden meget ubekvemme og betydelige tilkørsler. Inden for anlægget kan de ikke indpasses uden at mispryde denne monumentalplads, som er enestående i sin art, og som ikke bør antastes af nye tekniske anlæg.

Ud over rampeanlæggene vil andre problemer rejse sig. Træplantningerne kan det blandt andet blive nødvendigt at fjerne, og ventilationskorstene vil i et vist omfang blive nødvendige.

Når dertil kommer, at den samlede parkeringskapacitet for et underjordisk anlæg af denne art foreløbig er beregnet at rumme ikke over 500 vognpladser pr. etage, må man så meget stærkere fraråde gennemførelsen af en sådan plan og i stedet foretrække opførelsen af et parkeringshus i Frederiksholmskvarteret, som nævnt under pkt. 3.

2. Bebyggelsen mellem Tøjhusgade og Christians Brygge

Bebyggelsen i dette område er mere uensartet, opført gennem flere århundreder og - bortset fra den hovedorientering, som blev fastlagt med Christian IV's arsenalanlæg - uden samlet bebyggelsesplan og efterhånden med tilfældige eller midlertidige bygningstilføjelser. Men området indeholder meget betydelige historiske bygningsværdier og har i forbindelse med gårdrum og haveanlæg et miljøpræg, som må bibeholdes og forbedres.

Den fremtidige regulering i dette område vil, efter at uønsket bebyggelse er fjernet, væsentligst blive en havearkitektonisk saneringsopgave: at forny og forbedre gårde, haveanlæg og udendørsrum til mere attraktive rammer om de vigtige funktioner, som skal opretholdes på Slotsholmen. En total sanering af de bestående bygninger mellem Tøjhuset, Gl. Kongens Bryghus og finansministeriets kontorbygninger må således forudsættes gennemført i forbindelse med et eventuelt erstatningsbyggeri for Tøjhusmuseets kontorbygning. Særlig vigtig er i denne forbindelse reguleringen og udformningen af området ud mod Christians Brygge i forbindelse med en afvikling af havnefunktionerne og en nyudformning af Kajgaden, som her vil blive aktuel, og som er behandlet specielt under pkt. 5.

En udvidelse af den eksisterende bebyggelse må betragtes som udelukket, men der må tænkes foretaget visse nødvendige om- og tilbygninger i forbindelse med en forbedret udnyttelse af de enkelte bygninger.

Det kongelige Bibliotek må til trods for sin nære tilknytning til den indre bys kulturinstitutioner betragtes som en af Slotsholmsområdets sekundære funktioner. Som følge af bibliotekets stigende arealkrav og ændrede lokalebehov bør der på langt sigt overvejes enten en ændret placering af biblioteket som helhed (i forbindelse med nybyggeri) eller en successiv udskillelse af en række funktioner og samlinger, som vil reducere udvidelseskravene på stedet. Den aktuelt nødvendige tilbygning til det eksisterende bibliotek må således betragtes som en midlertidig bygningsudvidelse, der ikke løser bibliotekets udvidelses- eller placeringsproblemer på længere sigt. Jvnfr. side 159.

På grundlag af de ovennævnte bestemmelser af dispositionsplanmæssig art bør en byplanvedtægt udarbejdes for området. Denne vedtægt kan i så fald indeholde en bebyggelses- og bevaringsplan, der angiver, efter hvilke retningslinier området ved enkle foranstaltninger (mindre om- og tilbygninger, fjernelse af skæmmende bebyggelse, ny befæstelse, beplantning, belysning o.s.v.) kan opnå en værdigere standard som del af landets regeringscenter.

Mere detaljerede fornyelsesplaner vil kunne udarbejdes for de enkelte dele af området, som eksempelvis illustreret i forbindelse med den senere omtalte omlægning af Christians Brygge.

3. Frederiksholmsbebyggelsen fra Stormgade til Christians Brygge

Området har en meget blandet bebyggelse: dels fredede historiske bygninger af meget forskellig karakter (fra Prinsens Palæ til Hestgardekaseren), dels yngre bebyggelse - både tætte, delvis erhvervsomdannede boligejendomme fra århundredskiftet og større solitære nybygninger til forskellige offentlige formål (Nationalmuseets tilbygninger og Postgirobygningen).

Den nyere bebyggelse danner en stærk kontrast til den lave del af den fredede bebyggelse, hvad der gør isolerede fornyelsesopgaver i området særligt vanskelige. I 1960 erhvervede staten arealet mellem Vester Voldgade, Bryg-

husgade, Frederiksholms Kanal og Christians Brygge. I 1961 bad den daværende boligminister Carl P. Jensen kgl. bygningsinspektør Eske Kristensen om at udarbejde et skitseprojekt til et kontorhus på disse arealer. Skitseprojektet, der blev udformet med henblik på at rumme udenrigsministeriet, forelå i januar 1962.

Under hensyn til den fremtidige status som udvidelsesområde for centraladministrationen ville det være ønskeligt, om der kunne ske en samlet, planlagt byfornyelse af hele Frederiksholmen under ét - omfattende såvel brugen som den arkitektoniske bevaringsopgave og den byæstetiske udformning. Byfornyelsen må omfatte etapevis opførelse af helt ny bebyggelse rummende blandt andet de kontorarealer og parkeringsanlæg, som en bibeholdelse af regeringscentret på Slotsholmen gør nødvendig, - og der kan blive tale om en succesiv flytning både af private virksomheder, af beboelse og af Nationalmuseet, jf. rigsantikvarens plan for en udflytning af museet.

Området bør snarest gennem en byplanvedtægt fastlægges til offentlige formål som udvidelsesområde for centraladministrationen, og for at få alle muligheder for en etapevis fornyelse af området belyst bør der samtidig udskrives en idékonkurrence. Byplanvedtægten kan senere suppleres med mere differentierede bestemmelser på grundlag af den bebyggelsesplan, der bliver konkurrencens resultat.

4. Arealet mellem Slotsholmsgade, Holmens Kanal og Havnen

Dette område, hvis tilblivelse er præget af det næsten samtidige anlæg af den første Knippelsbro, Børsen og Holmens Kirke (Frederik II's ombyggede ankersmedje), hvorved retningen af kanaludløbet blev fastlagt, har senere som grænseområde mellem 3 bydele - Bremerholm, Gammelholm og Slotsholmen - undergået nogle af de største forandringer i Slotsholmsområdet, påvirket af tidligt nedlagte fæstningsanlæg (Holmens Kanal), byggeri på nedlagte militærarealer (Gammelholm) og en lang række vej- og broarbejder både på langs og tværs af kanalen.

Områdets bebyggelse rummer funktioner, hvis tilknytning til Slotsholmen er af sekundær art; men i bebyggelsesmæssig henseende, som led i bybilledet, har hele området fået et tilhørsforhold til Slotsholmsbebyggelsen, som vil blive understreget gennem Arne Jacobsens byggeri og projekterede langtidsplan for

Nationalbanken, der opløser den faste karré-front og skiller bebyggelsen ud fra den øvrige del af Gammelholmbebyggelsen. Denne østlige kanalfront danner ikke, som bygningsfronten langs andre dele af kanalforløbet, en klar bydelsgrænse. Efter bankbyggeriet vil grænsen snarere ligge i den udvidede Niels Juels Gade, der også, som redegjort for i trafikafsnittet, vil danne den mærkbare trafikale afgrænsning af det udvidede Slotsholmsområde.

Børsen, Nationalbanken og Privatbanken er dele af et større økonomisk center omkring Holmens Kanal. Børsen og især Nationalbanken har en vis funktionel særstilling inden for Slotsholmsarealerne. Privatbankens bygning og dens nuværende private funktioner må formentlig på længere sigt vige for mere berettigede slotsholmsfunktioner.

I bebyggelsesmæssig henseende må området i lighed med området omkring slotsanlægget betragtes som et status-quo-område, og således at eventuelle nye indgreb eller ændringer i bebyggelsen og bybilledet vurderes og formes under hensyn til det samlede billede af bebyggelsen på de to sider af kanalen. Det gælder blandt andet den endelige udformning af Nationalbankens udvidelsesetaper ud mod Havnegade. Også her vil det være muligt på grundlag af disse generelle retningslinjer om nødvendigt at udarbejde partielle byplaner for mindre dele af området med henblik på fastlæggelse af de detaljerede bestemmelser, som i denne henseende ønskes overholdt.

5. Arealerne langs kanalen fra Stormgade til og med Slotspladsen

En af de vanskeligste reguleringsopgaver i Slotsholmsområdet står i forbindelse med linjeføringen og udformningen af den nordlige færdselslinje fra Stormgade langs Slotsholmskanalen til Holmens Kanal.

Denne færdselslinje er i dag en af de vigtigste bærere af den kollektive overfladetrafik i cityområdet og et uundværligt led i det overordnede net af cirkulationsgader, der skal fordele trafikken mellem forskellige dele af de centrale byområder, og som derfor - og i overensstemmelse med generalplanen - så vidt muligt bør følge naturlige topografiske skel mellem de enkelte bykvarterer.

Færdselslinjen fra Stormgade til Holmens Kanal følger et sådant historisk skel

mellem middelalderens borgerby og den repræsentative slots-ø og adskiller tillige to i funktionel og trafikale henseende vidt forskellige byområder med hver deres bebyggelsesmæssige og arkitektoniske karakter og med hver deres krav til det interne lokalgadenet.

I hvert af disse områder - i Slotsholmsområdet såvel som i den middelalderlige bydel - vil en nødvendig fortsat aflastning og differentiering af det lokale gadenet medføre en forskydning af den gennemgående trafik til det omgivende net af cirkulationsgader. Det viste sig blandt andet tydeligt at være tilfældet ved gennemførelsen af Strøget som gågade.

Belastningen af Kajgaden, Stormgadelinjen og Voldgaderne må alene som følge heraf forventes at stige, og hertil kommer følgerne af den voksende motorisering, der vil medføre en øget servicetrafik, og som også i tilfælde af stadig stærkere begrænsning af den private bilkørsel i disse områder vil give cirkulationsgadenettet og den kollektive trafikals gader en stadig vigtigere rolle.

Det gælder ikke mindst Stormgade, som er et af de stærkest belastede og mest uundværlige led i det overordnede cirkulationsgadenet. Denne gades trafikale funktioner kan ikke overføres til andre, og dens betydning vil vokse med en skærpelse af trafikrestriktionerne på det store net af lokalgader i den middelalderlige bydel, hvor de bygningsmæssige bevaringsopgaver ikke er mindre end på Slotsholmen. Muligheden for en udvidelse af Stormgade må derfor holdes åben, uagtet det i arkitektonisk henseende ville være ønskeligt, om en sådan kunne undgås.

En forøgelse af bredden ved gennemførelsen af en ny kolonnade eller nedrivning af den nye fløj af Nationalmuseet har været overvejet og må stadig indgå som en mulighed i planerne blandt andet om en nyanvendelse af Nationalmuseet og en eventuelt ændret og forbedret tilbygning til Prinsens Palæ, hvis klare form og bygningsmæssige hoveddisposition blev væsentlig tilsløret ved Thuras tilbygning og senere ved den pasticheagtige udformning, man gav Nationalmuseets nybygning mod kanalen.

At en udvidelse af Stormgade imidlertid under alle omstændigheder må undgås er et synspunkt, som professor Jørgen Bo, som akademirådets repræsentant, og den kongelige bygningsinspektør Eske Kristensen har gjort sig til talsmand for.

Stormgades dimensionering og fremtidige udformning kan ikke betragtes isoleret, men må afgøres i forbindelse med færdselslinjens udformning over Slots-
holmen.

Allerede i dag er færdselsvanskelighederne på Stormgadelinjen over Slotsholmen stærkt følelige, og konflikten mellem sporvejs- og biltrafikken og vanskelighederne ved trafikafviklingen ved Højbro har gjort en radikal omlægning af trafikken over Slotsholmen aktuel.

En tilfredsstillende langsigtet plan for trafikordningen og omlægningen af Slots-
holmspladsen må være i overensstemmelse med den tidligere trafikale hoved-
disposition for området og bør tage i betragtning:

1. at en begrænsning af gennemkørslen fra Slotsholmspladsen gennem Køb-
magergade er ønskelig, blandt andet med henblik på en forbedring af
Købmagergade som butiksgade og eventuel fremtidig gågade,
2. at Prins Jørgens Gård lukkes for gennemkørsel og gives en værdig status
som repræsentativ plads.
3. at den fremtidige gennemkørsel i Tøjhusgade begrænses mest muligt, så-
ledes at denne gade i hovedsagen bliver fordelingsgade for lokaltrafikken
til Slotsholmsbebyggelsen,
4. at Slotsholmsgade helt reserveres lokaltrafik og korttidsparkering,
5. at linjeføringen af den foreslåede tunnelbane kan medføre oprettelse af
en ny S-station i området omkring Højbro Plads,
6. at en konvertering af sporveje til busser også for de store stamlinjer over
Slotsholmen bliver mulig på længere sigt,
7. at de store fodgængerstrømme fra nuværende og kommende kollektive
trafikmidler gives bedre vilkår i de fremtidige trafikløsninger,

og endelig og ikke mindst
8. at selve Slotspladsen udformes med en afgrænsning, befæstelse og beplant-

ning, som kan betyde en visuel og funktionel forbedring af området som forplads til Rigsdagsbygningen. -

Det er bemærkelsesværdigt, at flere af disse hensyn er tilfredsstillende i den plan for regulering af Slotsholmen, som blev udarbejdet af kgl. bygningsinspektør Thomas Havning i 1946, og som er gengivet i denne rapport på side 117.

Planen omfattede en radikal omlægning af kanalforløbet i forbindelse med en udvidelse af Nybrogade og en flytning af hovedfærdslen fra Slotsholmen til nordsiden af kanalen. Derved opnåedes en trafikal fredning af Slotspladsen og en arkitektonisk forbedring af pladsens udformning, som er principielt ønskelig.

Den forbedring af færdselsåren på den nordlige side af kanalen fra Nybrogade forbi Gammel Strand og Ved Stranden, som siden har fundet sted, er i princippet i overensstemmelse med Havnings plan, men forudsætter ikke en aflastning af Slotsholmen.

Færdselslinjerne på begge sider af kanalen fra Stormgade til Holmens Kanal bør imidlertid betragtes i sammenhæng og med henblik på en langsigtet plan for regulering og aflastning af Slotsholmspladsen og muligvis i forbindelse med en kanalomlægning, som kan blive aktuel ved gennemførelsen af tunnelbanen. Denne meget krævende helhedsløsning af trafikal og arkitektonisk art bør gøres til genstand for en byplankonkurrence og forudsætter i det mindste et snævert samarbejde mellem statens og kommunens tekniske og arkitektoniske sagkundskab i en særlig projekteringsgruppe.

Det skal derfor henstilles, at påtænkte reguleringer og vejarbejder på Slots- holmen indtil da, om nødvendige, alene gives en midlertidig form, og at indgreb, som foregriber en mere omfattende trafikløsning i overensstemmelse med de ovenfor opsummerede krav, helt udelukkes.

For de større indgreb i Slotsholmsområdet som for de mindre må gælde, at de behandles og udformes som del af en samlet dispositionsplan for hele Slots- holmsområdet. Vedtagelsen af en sådan dispositionsplan som grundlag for de kommunale og statslige dispositioner i området muliggør en stadig ajourføring af målsætningen for planlægningen og binder ikke i detaljer, men vil vise sig som det uundværlige og længe savnede grundlag for alle afgørelser af

bebyggelsesmæssig og lokalemæssig art i dette vigtige område i hovedstaden.

6. Christians Brygge - Arealerne

De af havnevæsenet i 1953 opførte perrontage ved Christians Brygge blev af Københavns kommune tilladt opført på tid og i konstruktioner, der til forskel fra perrontagene ved Havnegade lettere lod sig demontere. (Ifølge Københavns magistrats byggetilladelse af 1. juni 1953 vil magistraten kunne forlange perrontagene fjernet under alle omstændigheder efter januar 1979 og eventuelt før, såfremt havnefunktionerne inden da ophører på denne strækning).

Motiveringen var den i generalplanen foreslåede aflastning af de centrale kajstrækninger, hvis besejling forøger de landtrafikale vanskeligheder med lastbilkørsel gennem de overbelastede cityområder. I stedet for en erhvervs-mæssig udnyttelse af kajen foreslår generalplanen en udvidet rekreativ udnyttelse af de centrale kajstrækninger.

Ud for Slotsholmen er en afvikling af havnefunktionerne og en øget rekreativ udnyttelse af havnefronten yderligere begrundet i dette områdes særstilling som regeringsæde og dets enestående værdi som monumentalområde og arkitektonisk miljø. Blandt andet havneudnyttelsen har bevirket, at Slotsholmsbebyggelsen gennem udnyttelsen og udformningen af friarealerne hidtil i udpræget grad har vendt ryggen til vandet. Gennemførelsen af Kajgaden, sløjfningen af den private erhvervsbebyggelse og udvidelsen af centraladministrationen ud mod havneløbet er den første etape i en ændret anvendelse af det gamle kajterræn.

Den næste etape, der må følge, med flytning af havnefunktionerne og en sløjfning af perrontagene, må omfatte en omlægning af Kajgaden i forbindelse med en udvidelse og regulering af de tilstødende arealer ud for det gamle Kongens Tøjhus og Det kongelige Bibliotek.

En sådan omlægning må kunne tilfredsstille flere formål: den må medføre en mere attraktiv udformning og udnyttelse af selve havnefronten, give en forbedret udformning af Kajgaden, samtidig med at den tillader fodgængere at bevæge sig helt ud til havnebassinet uden at krydse trafikårer, den må give betingelser for korttidsparkering i et vist omfang og kan endelig muliggøre

en forbedret udformning og anvendelse af de tilstødende institutioners friarealer samt gøre dem tilgængelige som del af et større sammenhængende fodgængerområde.

Som et illustrerende eksempel på, hvordan en sådan regulering i givet fald kan gribes an, er der af professor Jørgen Bo for Slotsholmsudvalget udarbejdet idéskitser til behandling af arealerne ved Christians Brygge. Disse er gengivet på de følgende sider og bør danne udgangspunkt for en nøjere bearbejdning. Det henstilles, at der om fornødent udarbejdes en partiel byplan for det pågældende område med henblik på en principiel fastlæggelse af den fremtidige arealanvendelse og som grundlag for en detaljeret planlægning.

IDÉSKITSE TIL BEHANDLING AF CHRISTIANS BRYGGE-AREALERNE

Udarbejdet af professor Jørgen Bo

Skitsen omfatter en regulering af området mellem Tøjhusmuseet, Frederiksholms Kanal og Proviantgården. Mest markant i denne forbindelse er anlægget af en ny kajgade på den eksisterende Christians Brygges Plads, som føres over Frederiksholms Kanal på en ny bro. Syd for den projekterede kajgade etableres et nyt kaj anlæg anlagt i 2 niveauer. Det ene i højde med den projekterede kajgade, det andet så meget lavere, at der kan skabes fodgængerforbindelse dels under den projekterede bro over Frederiksholms Kanals sidefag, dels under kajgaden ud for Tøjhusmuseet.

Nord for den ny kajgade og kun med tilkørsel fra denne anlægges 2 parkeringsgårde for korttidsparkering med parkering til i alt ca. 350 biler. Parkeringsgårdene murindhegnes og tilplantes med klippede lindetræer. Linderækken føres langs med Christians Brygge ind foran foden af den ny ministerialbygning.

Med anlægget af den ny kajgade tænkes området mellem Tøjhusgade og denne friholdt for kørsel. Det skal alene være tilladt for ansatte i bygningerne inden for området at køre dertil og parkere på særligt markerede pladser, hvortil offentligheden ikke skal have tilkørsel. Området tænkes i øvrigt - når de fornødne saneringer er iværksat - gartnerisk og befæstelsesmæssigt behandlet som en helhed. Dette forløb af gård- og haverum, begrænset af monumentalbygninger af stor arkitektonisk værdi, vil samlet udgøre et rekreativt område, som er enestående i sin art.

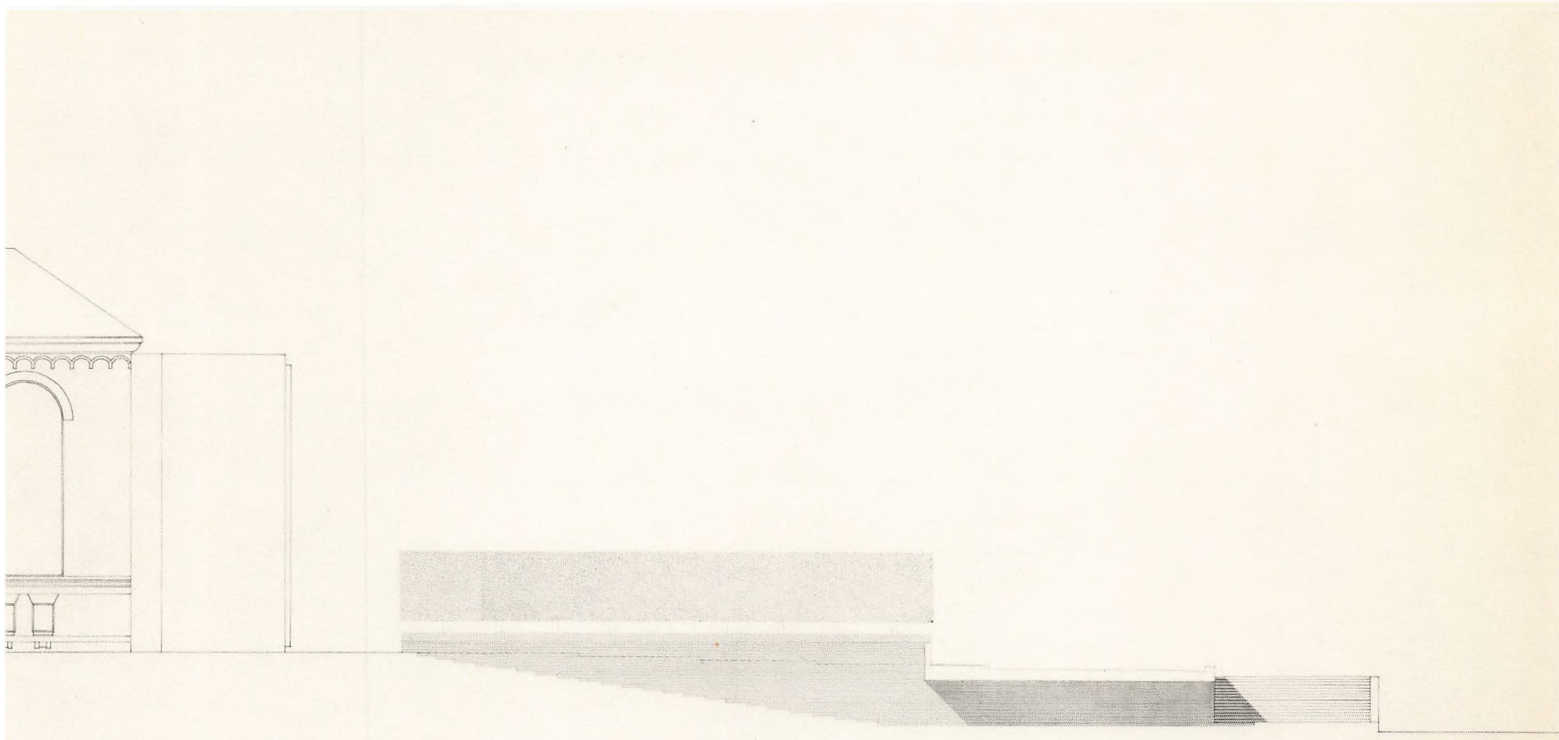
Ved den direkte forbindelse til havnen under kajgaden får området en særlig betydning som forbindelsesområde mellem havnen og Slotsholmens centrale dele. Det foreslås gartnerisk og befæstelsesmæssigt behandlet efter kunstnerisk klare principper. Det kunne tænkes brolagt og tilplantet med enkelte fritstående træer eller klippede linde, hvor der er mulighed for parkering.

PLAN AF SLOTSHOLMEN

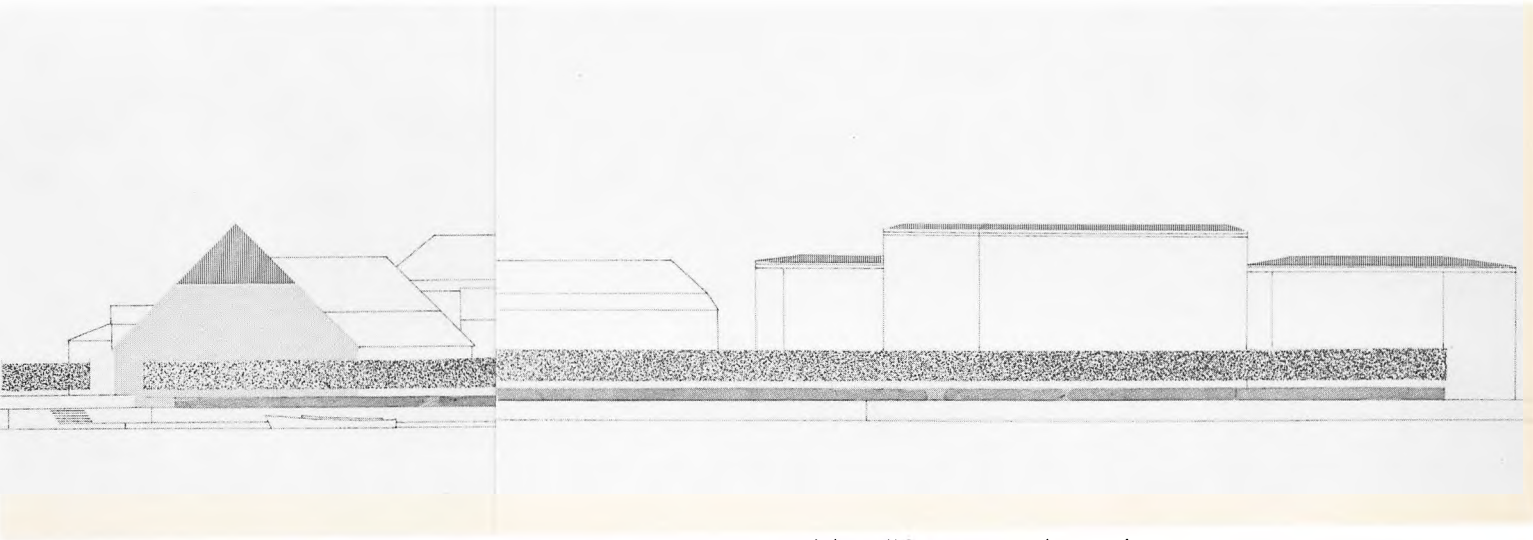
med indtegnede reguleringsforslag for den sydvestre del. Herudover er markeret det område af Frederiksholmen, for hvilket der foreslås udskrevet en arkitektkonkurrence om bebyggelsesplanen

SNIT NORD-SYD I OMRÅDET

Snittet er vist gennem kajgaden og en projekteret underføring under denne - forbindende den lave kaj med pladsen foran Tøjhusets gavl.

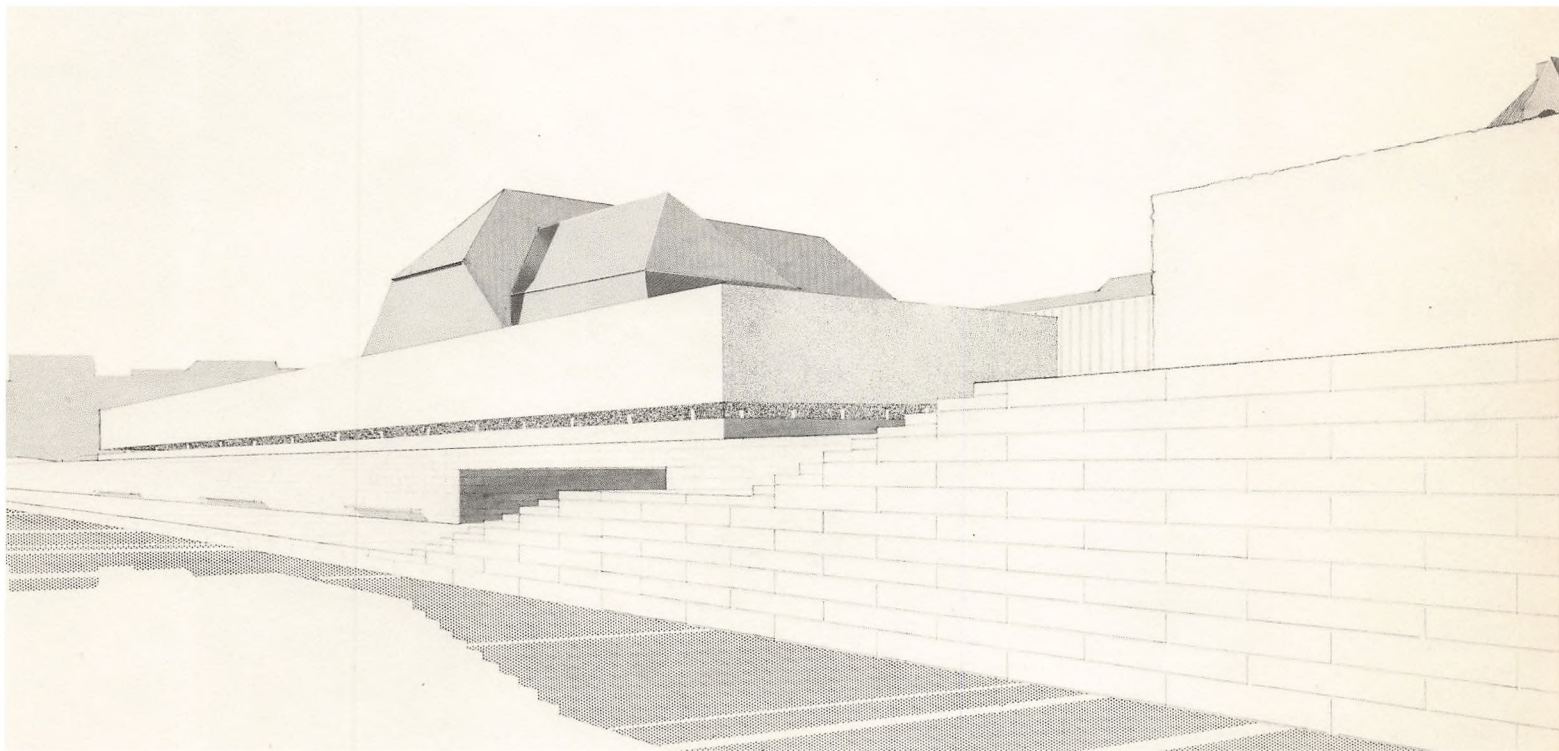

chr. 4. bryghus

ministerialbygning under opførelse

OPSTALT AF HAVNEFRONTEN

HAVNEFRONTEN

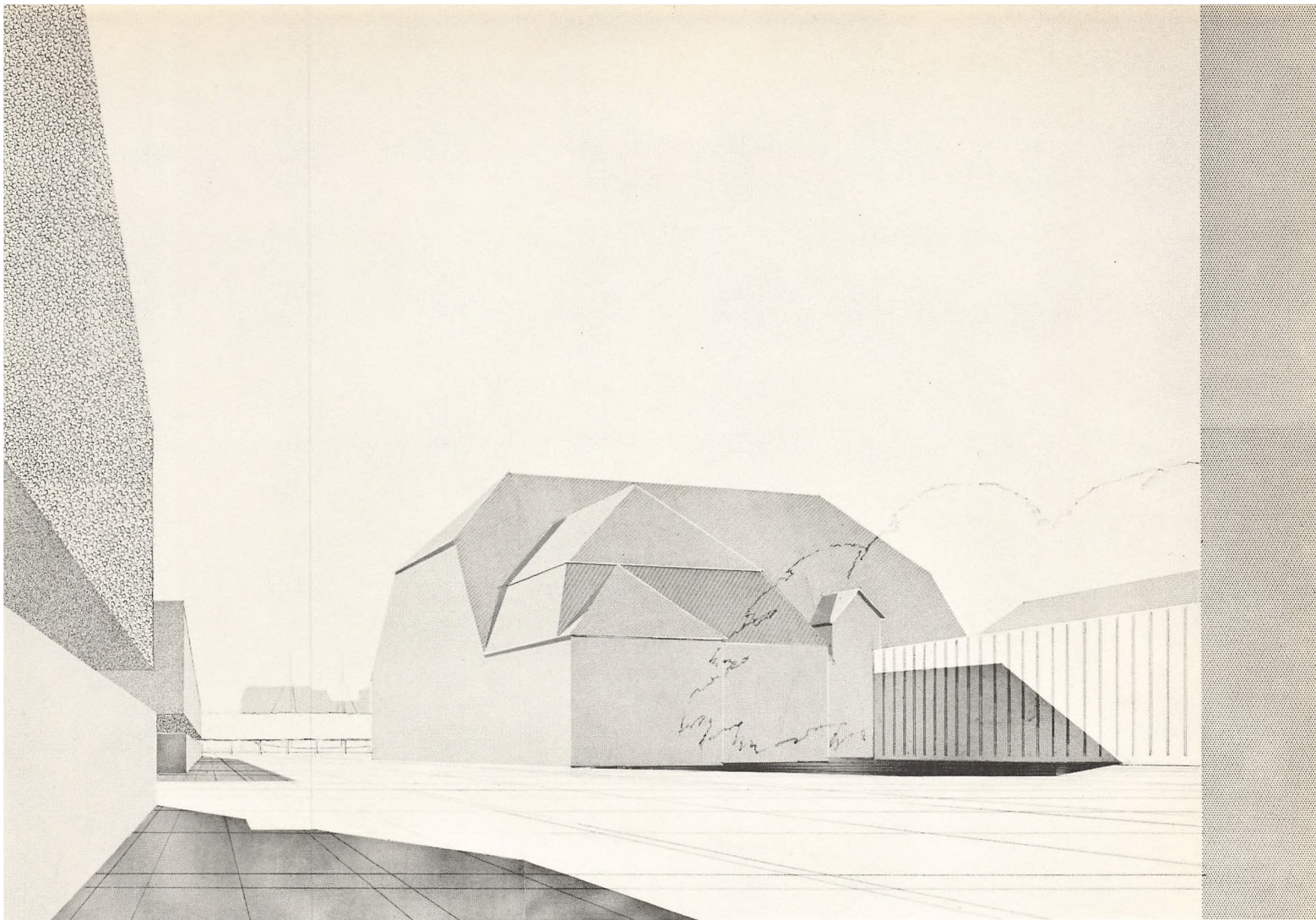
Perspektivisk afbildning af det ny kaj anlæg set fra havneløbet. En bred underføring skabt for fodgængerforbindelsen under kajgaden til Slotsholmens sydøstre område. Rækker af klippede lindetræer langs kajgaden nordre side skal føres igennem som en kraftig vandret accent.

FODGÆNGERUNDERFØRINGEN

Perspektivisk afbildning af pladsen syd for Tøjhusmuseets gavl set fra den projekterede underføring under kajgaden. Til højre Det kgl. Bibliotek, i siderne de to murindhegnede parkeringsgårde. Til venstre for Tøjhusmuseet afbildet skematisk en nybygning til brug for Tøjhusmuseets udvidelse.

DET NYE PLADSRUM VED TØJHUSEET

Perspektivisk afbildning af Chr. IV's Bryghus og det rum, der fremkommer mellem dette og den projekterede nybygning fra Tøjhusmuseet og den projekterede parkeringsgård. Når de eksisterende barakker og Tøjhusmuseet saneres, brolægges pladsen og tilplantes med frie grupper af eg.

ANDEN DEL

FORARBEJDER OG REKOGNOSCERINGER

INDHOLD	Side
I STATSSTYRET OG SLOTSHOLMEN Af magister Harald Langberg	55
II BEBYGGELSESHISTORISK DATASAMLING	75
Historie	76
Projekter	97
III SLOTSHOLMSOMRÅDET OG KØBENHAVNS CITY	
1. Funktion	125
2. Trafik og parkering	130
IV SLOTSHOLMSOMRÅDETS NUVÆRENDE BEBYGGELSE	140
V SLOTSHOLMSOMRÅDETS NUVÆRENDE FUNKTIONER	
1. Institutioner for den lovgivende, dømmende og udøvende magt	157
2. Museer og samlinger	159
3. Områdets øvrige funktioner	160
VI CENTRALADMINISTRATIONEN OG SLOTSHOLMS- OMRÅDET	163

STATSSTYRET OG SLOTSHOLMEN

Af magister Harald Langberg

INDLEDNING

Så længe det danske statsstyre har haft et fast sæde med permanente regeringskontorer, har disse været at finde på Slotsholmen i København.

Slotsholmens bebyggelse er præget deraf. Det kan udredes, hvorledes hver enkelt af Slotsholmens mange bygninger er blevet til, hvornår de er opført og til hvilke formål, men Slotsholmens bebyggelseshistorie forstås kun i sammenhæng med statsstyrets historie, og det er ikke for meget sagt, at en god del af det danske folks historie - og af nationens hele væsen - afspejles deri.

Af det ældste slot på holmen er kun sparsomme rester tilbage. At det rejstes til rigets gavn af en mand, der i gerning var kongens og landets minister og som sådan tør betegnes som den første i rækken af vore store statsmænd er symbolsk, men om nogen ubrudt tradition siden da kan der ikke tales. Tværtimod var slottet efter Absalons tid ofte en tung sten i vejen for dem, der søgte landet styret indefra, når magtbalancen vaklede til gunst for Rom, eller når lybakkere gjorde sig til herrer over stedet i kampen for tysk handelsmagt.

Den, til hvis hånd slottene lå, havde magten i middelalderens Danmark, men slottene var mange og aldrig sad nogen konge sikkert inde med dem alle. Slottet i København blev kongens i 1416, og besiddelsen betryggedes i 1439-40, men hvor vigtig erhvervelsen end var for kronen, måtte slottet længe indtage en plads på linie med andre mere eller mindre faste huse, blandt hvilke snart et snart et andet tjente kongen til ophold og samtidig blev stedet, hvorfra statens centrale anliggender ordnedes lovformeligt - eller søgtes ordnet. Om noget fast regeringsæde kunne der ikke tales i de tider.

Slotte ved vildtrige skove stod højest i gunst hos herskeren og de jagtglade herrer i hans følge, men slottet i København blev det foretrukne opholdssted, når kongen måtte have et særligt stort og fornemt selskab omkring sig. Ved sådanne lejligheder kunne der næppe andetsteds i landet bydes bekvemmere husrum for de mange. Stort var slottet ikke, men der var god plads i den tilliggende by, en blomstrende, velbefæstet søstad, som til særligt værn havde rigets flåde, der allerede i det 15. århundrede fik fast station i den tidligere bispestad.

Disse tilstande bragtes for så vidt ikke til ophør med middelalderen. Et århundrede efter at Christian den Anden udstedte en instruks om, at der skulle gøres plads til kancelliet, hvor han kom frem på sine rejser, byggede Christian den Fjerde en særlig kancellibygning ved sit nye Frederiksborg slot. Administrationen skulle kunne huses, hvor kongen var, men det blev rigtignok i praksis ikke så forfærdelig mange steder, han kunne residere bekvemt med hele det stadig tungere regeringsapparat omkring sig.

Et af disse steder var imidlertid fortsat København, hvor by og slot tilsammen bød stadig bedre forhold. Her fandtes der op til slottets berømte Blåtårn en fløj indrettet specielt til regeringsformål. I den hvælvede stueetage samledes rigets råd og i etagen derover var der to kontorer til henholdsvis Danske og Tyske Kancelli. Under hvælvingen i kongefløjen - på den anden side Blåtårn - forvarede rigets breve og penge.

Ved indsejlingen til Københavns gamle havn, d.v.s. lige foran slotsporten, havde Christian den Tredie opført en toldbod, hvori også rentekammeret fik plads. Christian den Fjerde flyttede imidlertid toldstedet længere ud, og i 1622 blev den gamle toldbod ombygget, således at såvel begge kancellier som rigsrådet kunne få lokaler deri sammen med rentekammeret. København fik på denne måde - samtidig med Frederiksborg - en selvstændig bygning for statsadministrationen - men Københavns er forlængst forsvundet.

Den byggeglade Christian den Fjerde satte sig dog andetsteds på Slotsholmen varige mindesmærker. Allerede Christian den Tredie og Frederik den Anden havde rejst tøj- og provianthuse på den side af holmen, der vendte bort fra byen, men det var ikke nok for Christian den Fjerde, der reorganiserede hele bebyggelsen gennem etableringen af et storslået arsenal med et havnebassin, hvor flådens skibe kunne lægge ind og modtage udrustning. Christian den Fjerdes

tøjhus og hans proviantgård står tilbage af dette imponerende anlæg, og under Det kgl. bibliotek gemmer der sig rester af en bygning, som dækkede arsenalet fra søsiden.

Uden forbindelse med dette lukkede, militære etablissement, hvor orlogsflåden kunne udrustes i hemmelighed, skabte kongen et åbent, merkantilt havneanlæg, der domineredes af den lange børsbygning, hvortil der kunne sejles ind fra begge sider. Den megen yderligere kajplads, som anlægget omfattede, kom imidlertid til at danne basis for en privat bebyggelse, som siden skulle give anledning til hovedbrud. Også på den modsatte side af Slotsholmen - over for Gammel Strand - greb privat bebyggelse om sig i Christian den Fjerdes tid.

Frederik den Tredie lod straks efter enevældens og kollegiestyrets indførelse den lille regeringsbygning på Slotsholmen udvide, og der var planer om, at denne bygning skulle rumme samtlige kollegier, men administrationens pladsbehov var i kraftig vækst, og man købte ejendomme ude i byen for at klare problemerne. Det eneste større byggeri, kongen iværksatte på Slotsholmen, var opførelsen af en ny fløj i arsenalanlægget. Underetagen skulle bruges til våben, medens de to øvre etager var forbeholdt kongens bibliotek og kunstkammer. Næppe var huset imidlertid taget i brug, før loftetagen blev indtaget til arkiv for administrationen. Højesteret fik lokale på det gamle slot, hvor også andre institutioner fik plads.

Alt i alt havde man ved Frederik den Tredies død en så spredt og u hensigtsmæssig fordeling af de centrale regeringsorganers lokaler, at man skal frem til nutiden for at finde noget tilsvarende. Dette stred naturligvis imod enevældens ide om orden og magtkoncentration. Kongen skulle være til stede i alle regeringens forgreninger, hvilket formelt kunne ske ved, at der i hvert kollegium anbragtes en tronstol, som man henvendte sig til uanset om majestæten sad i den eller ej - en skik som opretholdtes i højesteret helt til 1850. Det siger sig selv, at den rette arkitektoniske ramme omkring et sådant styre måtte være et stort slot, hvorfra den kongelige vilje og nåde udstrålede. Christian den Femte var meget opsat på at få et sådant slot tilvejebragt, og hans generalbygmester Lambert van Haven fremstillede da også både tegninger og model dertil. Hele den ene side af Slotsholmen tænkte ryddet. I et nyt regulært slot skulle kongen residere i beletagen og regeringskontorer indrettes i stueetagen nedenunder. Dette var nok blevet gennemført, hvis ikke en plan om et stort slot på det i 1689 nedbrændte Sophie Amalienborgs plads havde fanget

kongens interesse. Ud over planer kom man imidlertid ikke, men Lambert van Havens slotsholmstanker fik dog betydning allerede i Christian den Femtes tid, idet planen vist blev bestemmende for Ny Vestergades placering. Lambert van Haven havde tænkt sig sin slotskarre bygget op over en hovedakse parallel med Frederik den Tredies kunstkammerbygning, hvis orientering igen var bestemt af hele arsenalanlæggets. Denne orientering fulgtes også ved opførelsen af den ældre staldmestergård 1668 og ved anlægget af det nye byområde, som i slutningen af det 17. århundrede tilvejebragtes vest for Slotsholmen (Frederiksholm). En af gaderne her skulle placeres i det nye slots akse, og det blev Ny Vestergade.

Frederik den Fjerdes første større byggeforetagende på Slotsholmen, ombygningen af staldmestergården 1703, er helt underordnet det planskema, som Lambert van Haven havde arbejdet efter, men kongen opgav enhver tanke om at opføre et nyt regulært slot. Ganske vist byggede han alle slottets fløje om og tilstræbte sluttelig at opnå en vis regularitet, men arkitektonisk var resultatet mislykket. Dog fik han tilvejebragt en ordening, hvorefter kongebolig, statsadministration og arkiver kom under samme tag. "Den røde bygning", en stor velindrettet kancellibygning rejstes ved siden af proviantgården og blev knyttet til slottet ved en ældre forbindelsesbygning fra slottet til proviantgården. På den anden side af proviantgården - ind til kunstkammerbygningen - opførtes samtidig et geheimearkiv. Alt var nu bundet sammen, og der var tilmed sikret diskret og bekvem forbindelse til "den Stormske gård", hvori kongens elskerinde boede.

Tilvejebringelsen af hele denne praktiske ordening havde nødvendiggjort besværlige køb af ejendomme langs proviantgården. Der skulle dog gå mere end 200 år, før man fik generhvervet alt det, man her havde ladet gå fra sig i det 17. århundrede, da området mellem proviantgården og Børsgraven afhændedes.

Med den private bebyggelse på Slotsholmens modsatte kant tog det imidlertid en brat ende, da Christian den Sjette kom til magten i 1730. Han erhvervede og sløjfede det hele samtidig med at han lod det gamle forbyggede slot, som faderen havde ofret formuer på, jævne med jorden.

I stedet rejste han et nyt slot, det første Christiansborg, som i hoveddisposition fulgte de linier, Lambert van Haven havde angivet. Dog blev der ikke tale om at samle regeringskontorerne i hovedbygningens stueetage. Nu havde man

allerede moderne administrationskontorer og arkiver på Slotsholmen, og man opretholdt derfor systemet med en "løngang" over til disse. En ekstra løngang satte slottet i forbindelse med biblioteks- og kunstkammerbygningens vestende, og to tilsvarende løngange førtes som penderter over til nybygninger på Slotsholmens nordside (slotskirken og et bagved liggende staldanlæg med vognremiser etc.). Også et nyt stort ridebaneanlæg med endeløse stalde, med ridehus og - fra 1766 - hofteater stod i direkte forbindelse med selve slottet, hvor kongen residerede, og hvor Højesteret iføvrigt igen fik lokale.

Det umådelige sammenhængende bygningskompleks havde inden for sine mure plads til alt, hvad et betydeligt europæisk hof kunne ønske, og fremtrådte i det hele med en pragt og storhed, som ikke var uden politisk betydning.

Dette moment må fremhæves. En europæisk stats prestige beroede i det 18. århundrede i høj grad på hoffets fremtræden og på de styrendes formåen som bygherrer. København blev gennem Christian den Sjettes indsats en førsterangs residensstad, hvad den ikke havde været tidligere.

Det store system, som her var tilvejebragt på grundlag af ideer og planer fra den ældre enevældes tid, skulle vise sig at være så godt, at det holdt længere end enevælden ud. Systemet er for så vidt i kraft den dag i dag. Der har været adskillige sidespring og forslag til andre ordninger, og i de perioder efter 1794 og 1884, hvor Christiansborg henlå som en udbrændt ruin, måtte man klare sig med midlertidige løsninger, men man er hver gang vendt tilbage til systemet med et Christiansborg som ramme om den højeste officielle magt, og med en forbindelsesgang fra denne borg til administrations- og arkivbygningerne, som i de forløbende to århundreder har optaget stadigt større arealer, idet andet måtte vige pladsen.

BORGEN SOM SÆDE FOR DEN HØJESTE MAGT

Borgen selv, som efter sidste brand blev opført over mottoet "Rex-Lex-Jus", er indrettet til at kunne fungere som ramme om den udøvende, den lovgivende og den dømmende magts fremtræden i højeste potens manifesteret i handlinger med almen anerkendt karakter af statsakt.

Traditionerne, som har ført hertil er forbavsende gamle. Kongeboligen i København var som nævnt allerede i middelalderens sidste århundrede det sted,

hvor kongen helst tog ophold, når store begivenheder skulle celebreres. Her måtte kongen have en bolig egnet til parade, men for så vidt nogen monark i tidernes løb har kunnet kalde noget enkelt slot for sit egentlige hjem, har det ikke almindeligvis været at finde på Slotsholmen. De fleste konger boede fortrinsvis andetsteds, og sådan har det også været i nyere tid. Kun Christian den Sjette, Frederik den Femte, Christian den Syvende og Frederik den Syvende kan vist siges at have følt sig hjemme på Christiansborg, men alle konger siden 1416 - d.v.s. i et tidsrum længere end fem hundrede år - har været midtpunktet i store officielle begivenheder på det sted, hvor Christiansborg nu står.

Ingen kan sige, hvornår landets højeste domstol først sattes på Slotsholmen. Når kongens retterting imidlertid holdtes, hvor herskeren opholdt sig, må det allerede i det 15. århundrede - tid efter anden - have været i København, der dømtes. Efter reformationen holdtes rettertinget på herredagen, som det ene år efter det andet trådte sammen på Københavns slot, der således ved disse lejligheder fungerede som sæde for landets højeste domsmyndighed. I Christian den Fjerdes tid holdtes næsten alle herredagene på Københavns slot, og da den endnu eksisterende Højesteret i 1661 afløste herredagen, fik retten som sæde anvist den samme sal, herredagen havde benyttet. Højesteret fik siden retssal i såvel det første og det andet som i det tredje Christiansborg, hvor retten nu har to afdelinger.

Danske lov, den første samlede lovbog for hele Danmark, er givet af Christian den Femte på Københavns slot i 1683. Da det henved to århundreder senere stod klart, at retten til at affatte landets love ikke længere kunne forbeholdes kongen, blev det under nøje overvejelse af omstændighederne besluttet at gøre en sal på Christiansborg til mødested for den grundlovgivende forsamling, og på Christiansborg blev helt selvfølgelig indrettet sale for den rigsdag, som fulgte med den frie forfatning. Skønt det ikke har skortet på andre forslag kom det tredje Christiansborg også til at huse lovgivningsmagten.

Det skal ikke forties, at der i tidens løb har været mangt og meget på slottet, som kun havde løsere forbindelse med dets hovedfunktion som ramme om den højeste magtudøvelse. Den ene samling af museumsgenstande efter den anden har haft lokaler på slottet. Alle er ude nu. Der har været værksteder, som det var rimeligere at placere andetsteds, og der har været kontorer, som ikke rigtig hørte hjemme på stedet. Det gælder stadig udenrigsministeriets kontorer.

Alt dette til trods og uanset den arkitektoniske kvalitet hævder slottet dog suverænt sin stilling som det officielle Danmarks første hus.

ADMINISTRATIONEN

En forbindelsesgang har som foran nævnt ført fra slottet over til administrationen siden Frederik den Fjerdes dage. Hans kancellibygning ("Den røde bygning") var imidlertid ikke i det lange løb tilstrækkelig. Storms gård, der en tid tjente som postgård, blev 1780 taget i brug af administrationen. Forhuset havde haft en bred muret kvist, som ombyggedes til en fuld etage, og huset blev forbundet med kancellibygningen gennem en kommunikationsbygning, opført af Harsdorff. Efter den Stormske gård fulgte General Lerches gård, som var opført 1741-42 i to etager. Staten købte denne ejendom i 1805 med en udvidelse af administrationen for øje. Gården påbyggedes en etage, så husets profil kom til at følge den Stormske gårds, og siden føjedes der bygninger til bag på grunden, hvor sluttelig Thorvald Jørgensen 1923-28 rejste sin store træfløjede administrationsbygning. Endelig indkøbtes i 1927 den Schackske gård, der var opført 1666 af rigsfeltherre Hans Schack, og man var så nået frem til hjørnet af Christiansgade og Slotsholmsgade. Med det byggeri, der nu er igang fortsættes marchen henover Christiansgade og frem til havnens hovedløb. Videre kan man ikke komme i den hidtidige flugt. Tilbage at erhverve af de grunde, staten i det 17. århundrede afhændede i dette område er alene den, hvorpå Privatbankens bygning rejstes 1901-04.

Da den røde bygning blev opført til afløsning af den ældre kancellibygning, havde man allerede sørget for en nybygning til den del af statsstyret, som angik militæret. Bygningen var rejst på Gammelholm, hvor allerede Frederik den Tredie havde skaffet husrum til den militære administration. Frederik den Fjerdes tid ud forblev de militære kontorer, hvor han havde anbragt dem, og der var fortsat også andre centrale statsorganer, som husedes uden for Slotsholmen. Kancellibygnings kontorer og hvad der føjedes til dem af lokaler i den store vækst ud mod havneløbet, var aldrig tilstrækkelige til at rumme hele statsadministrationen. Det hører med i billedet, at der altid har været nogen "udenfor". Adskillige "sidespring" har ført administrationsgrene over i bygninger placeret uden for Slotsholmen, men en væsentlig del af lokalebehovet er tilfredsstillet i eksisterende bygninger eller nye huse på holmen selv. Vigtigt er det spring, der førte Kultusministeriet over i staldmestergården (1910), og som indledte administrationens erobring af arealerne langs Frederiksholms Kanal.

ARKIVER

Arkivbygningen, som opførtes samtidig med kancellibygningen, og hvortil der ligeledes var nem adgang fra det sted, hvor forbindelsesbygningen fra slottet nåede proviantgårdens gavl, tjener fortsat sit formål som arkivbygning og har som kancellibygningen været et kim, hvorfra en videre udvikling og vækst er gået. Fra første færd var der særarkiver for administrationen under kancellibygningsens hvælv, og arkivvæsenets tråde strakte sig langt ud igennem kældre. Således blev en overgang det meste af kælderen under proviantgården beslaglagt med arkiver. Skavanker ved lokalerne selv og ved deres fordeling samt et sejt pres fra administrationsfronten i Slotsholmsgade har imidlertid ført til en opgivelse af de positioner, som var vundet i alle andre retninger end den, der egentlig i det 17. århundrede var givet et forvarsel om, da kunstkammerbygningens tagetage blev gjort til arkiv.

Kampen om dette hus blev sejt. Biblioteket på 1. sal voksede og måtte have mere plads. En tilbygning opført 1781-85 af C. J. Zuber mod vest hen til Tøjhuset hjalp en tid. Så fik man i 1827 kunstkammerets lokaler ovenpå, og i 1861 afgav militæret stueetagen. Men dermed var mulighederne for biblioteket udtømte. Det måtte rykke et bøsseskud længere væk fra slottet til den bygning, Hans J. Holm rejste 1898-1906. Arkivvæsenet kunne nu erobre hele Frederik den Tredies kunstkammer - og biblioteksbygning. Siden fik man også tilbygningen frem til Tøjhuset, men dermed er grænsen til den side nået.

MILITÆRET

Den militære stilling skal gøres op. Slotsholmens første bebyggelse havde udelukkende militært sigte. I 1428 udspilledes den første artilleriduel i Norden på dette sted. En tysk angrebsflåde blev afvist, og kanoner har siden haft deres særlige plads på Slotsholmen. Da Christian den Tredie efter grevefejden fik byen i sin hånd, var det på Slotsholmen han byggede det Tøjhus, hvori han fandt det praktisk at lukke byens kanoner inde, og kanonhallen i Christian den Fjerdes lange tøjhus er i dag en af Europas store seværdigheder.

Vel har forsvarrets ministerium i dag plads på Slotsholmen, men det er et væsentligt historisk træk, at der siden Christian den Fjerdes tid har været tale om en stadig afvikling af militære etableringer på holmen, hvilket i første omgang naturligvis hang sammen med, at Slotsholmen allerede på Christian den Fjerdes

tid blev befriet for at spille en større rolle i byens fæstningsforsvar, hvorfor kongen bl.a. kunne tillade sig at bygge et bryghus på den bastion, han som ung havde anlagt til forsvar for arsenalet. Hans store arsenal spillede imidlertid længe en væsentlig rolle for militæret, men havnen, hvis indfatningsmur endnu delvis er bevaret, blev kastet til 1867-68, og en geværfabrik havde i en snes år sin plads på stedet. I 1961 - efter mere end et halvt årtusindes virke - afgav krigsmagten kommandoen over samlingen af kanoner på Slotsholmen til kulturministeren. Dog fører artilleriets generalinspektør sine forretninger videre i en kontorbygning opført 1862 af Nebelong ved siden af Tøjhuset på en plads, hvor Christian den Fjerde prøveskød sine kanoner.

BEBØELSE

Som militæret har måttet vige, har det også været hofholdningens lod at tabe terrain på Slotsholmen.

Af de ansatte på stedet har der naturligvis i tidligere tid altid været mange, som havde bolig på Slotsholmen, og da hoffet efter det første Christiansborgs færdiggørelse var meget talrigt, måtte et betydeligt antal mennesker indlogeres på selve slottet, i forbindelsesbygningerne, i længerne omkring ridebanen, i staldmestergården og andre steder, hvor der kunne indrettes boliger.

Slotsbranden, hoffets indskrænkning og administrationens udvidelse har ganske stille ført til opgivelse af boligarealer. Kirke- og undervisningsministeriet har helt indtaget staldmestergården, retsvæsenet er trængt langt ind i nordre ridebanefløj, atomenergikommissionen har godt fat i søndre ridebanefløj, og sådan har der længe været presset på.

Boliger bliver til kontorer, og de boliger, der er tilbage udgør kun en beskedn og spredt repræsentation for det, der engang har været.

Om egentlig privat beboelse på Slotsholmen er der ikke længere tale. Den private beboelse voksede sig stor i Christian den Fjerdes tid, blev begrænset af Christian den Sjette, fik en midlertidig forøgelse da der efter byens brand 1795 rejstes nødboliger på slotspladsen, men har derefter været under stadig afvikling. De sidste privatboliger i Slotsholmsgade er i de seneste år ryddet bort og dermed er et trehundredårigt kapitel om privat beboelse her bragt til afslutning. Helt ubeboet vil Slotsholmen sikkert aldrig blive, da der rimeligvis altid

vil blive opretholdt enkelte tjenesteboliger, men allerede nu er Slotsholmen det tyndest beboede område i København.

HESTE OG VOGNE

Helt så galt som det er gået hoffet, er det ikke gået hestene. Vel er der kun få tilbage, men der er kun gjort begrænsede indgreb i deres vidtstrakte domæne. Af Christiansborgs storslåede stalde står mange tilbage i udmærket stand, den vældige ridebane og det mageløse ridehus er endnu viet den ædle ridekunst, og da der overhovedet aldrig andetsteds i Norden har eksisteret en tilsvarende ramme om nogen staldetat, tør det siges at være et under, at alt dette er i behold.

Vognene har ikke været helt så heldige. Den store kgl. vognremise nord for slottet blev opgivet til fordel for Thorvaldsens Museum, og hvad der er levnet af gamle kgl. vogne står nu opmarcheret i beskedne rum tilvejebragt i nordre ridebanefløj. For nutidens vogne er der ikke gjort meget. Kongelige biler rulles ind i den søndre ridebanefløjs stald, og for de forskellige ministerier er der et garageanlæg ud mod Frederiksholms Kanal.

Er der ikke gjort noget for Slotsholmens egne vogne, har der til gengæld været sat voldsomt ind for andres. Fra at være temmelig isoleret måtte Slotsholmen med Knippelsbros anlæg i 1618-20 pludselig give plads for gennemgående trafik. Længe blev pladsen foran slottet holdt helt fri derfor, idet trafikanterne ikke måtte benytte Højbro, men henvistes til Holmens bro. Siden blev linien foran slottet givet fri, og med de to af broerne over Frederiksholms Kanal blev der åbnet for trafik på den anden led. Sluttelig er der nu langs havnefronten etableret endnu en trafikåre for gennemgående kørsel, og store arealer er udlagt til offentlig parkering, som ikke er forbeholdt kørende med ærinde til Slotsholmens institutioner.

SKIBE

Det vi kalder "kanalen" ud for Nybrogade, Gammel Strand og Ved Stranden er som bekendt ikke nogen gravet kanal, men et indsnævret farvand, et havneløb, som i middelalderen var byens livsnerve. Skibene lagde ind til "Stranden". Vigtigst var strækningen fra Rådhusstræde til Højbro, og når denne sidste var indrettet som vindebro, skyldtes det nok snarere havneforholdene end hensynet

til det forsvarsmæssige. Med byens udvikling ændres havnen. Slotsholmens side mod Gammel Strand bliver en del af Københavns, og tyngdepunktet forskydes stadig længere ud mod "den stride strøm" mellem Slotsholmen og Amager. På Christian den Fjerdes tid havde det nuværende havneløb mellem Knippelsbro og Langebro størst betydning for skibsfarten. Anlægget af arsenalet, af børshavnen og af Christianshavn understregede dette og med rejsningen af Københavns var-tegn ud for indsejlingen til arsenalet satte Christian den Fjerde et monument midt i Københavns daværende havn. Den videre udvikling har været en næsten fuldstændig opgivelse af "kanalen" som havn. Med lave uoplykkelige broer er den egentlige skibsfart holdt på afstand, og Slotsholmen selv har mistet såvel arsenalbassinet, der tilkastedes 1867-68, som børsgården, der afkortedes allerede før 1730 og helt forsvandt i 1870, da Slotsholmsgaden førtes hen over den.

De tider er forlængst ophørt, da man fra tungt lastede skuder kunne lempe varer ind i børsens underetage, men endnu går handelen livligt fra en klynge småskibe, der har bidt sig fast langs børsgården's kaj. Tilbage som egentlig havneområde er alene en strimmel langs Christiansgade. Her er også de eneste bygninger placeret som tjener havneformål. Med sukkerfabrikens nedrivning er den sidste virksomhed, som havde havnen som forudsætning, forsvundet.

ERHVERVSVIRKSOMHEDER M.V.

Den eneste store private virksomhed som har fast sæde på Slotsholmen er Privatbanken. De mange, der tidligere har været her, er tid efter anden forsvundet. Børsen tør vel kun i overført betydning kaldes privat. Men det skorter dog ikke på virksomheder. Der findes trykkerier (Folketingets og Geodætisk Instituts), værksteder o.s.v., men fra at have været veludrustet til at kunne brygge og bage i enorme mængder er man efter Kongens Bryghus' brand 1767 og det store bageris nedlæggelse nu henvist til at modtage tilførsler udefra. I Christiansborgs repræsentationslokaler serveres gerne mad tilberedt ude i byen og kun ved særlige lejligheder sættes slottets store køkkener igang. Dog er der ikke så få serveringslokaler (Folketingets restaurant, ministeriernes marketenderier m.v.) på Slotsholmen, men ikke eet med fri adgang for enhver.

MUSEER OG SAMLINGER, OFFENTLIG ADGANG

Statens største museer og samlinger er vokset ud af spæde kim, som engang gemtes bag Københavns slots mure. Det var almindeligt i det 17. århundrede

at have kunstkamre og raritetskabinetter på slotte, og et sådant fandtes også i København. Med Frederik den Tredies biblioteks- og kunstkammerbygning blev der skabt ordnede forhold for kongens samlinger, men udflytningen fra slottet var ikke uigenkaldelig. Da kunstkammeret opløstes i 1821, fik malerisamlingen varig plads på selve slottet (indtil branden 1885). Også andre samlinger har i tidens løb været på slottet, men kun i kortere perioder. Willumsen-samlingen var en overgang magasineret på loftet.

Tøjhusmuseet, Teatermuseet og Thorvaldsens museum er nu de eneste egentlige museer på Slotsholmen, men Rigsarkivet har udstillingslokaler af museal karakter, og det kgl. bibliotek arrangerer ofte udstillinger. Ruinerne under Christiansborg og de kongelige repræsentationslokaler på slottet kan besigtiges af besøgende, og det er enhver muligt at overvære højesteretsmøder og folketingsforhandlinger.

Selv om der ikke under enevælden var fri adgang som nu til at benytte det kgl. biblioteks bøger og Rigsarkivets arkivalier, må det fremhæves, at der dengang var en forbavsende bevægelsesfrihed ikke blot på Slotsholmen men også på selve slottet, og at der overhovedet - så længe vi ved af - har været meget lidt afspærring - og stunder for lidt kontrol med, hvem der kom og gik. Forsøg på at gøre Slotsholmen til en lukket by eller et afspærret område kendes ikke, kun et enkelt projekt fra Christian den Femtes tid kunne tyde på noget i den retning, men anstrængelser for at holde de lidt for nærgående på afstand kendes helt fra Christian den Fjerdes tid.

KIRKEN

Som en afslutning af denne gennemgang af Slotsholmens historiske funktioner, skal det anføres, at for så vidt som det var en kirkens mand, der byggede det første slot på holmen, kan Slotskirken siges at have en historisk baggrund, der tegner sig i et snart nihundredeårigt perspektiv. At der i Absalons borg har været et huskapel er sandsynligt, men først 1361 nævnes et slotskapel i de skriftlige kilder. En "slotsklerk" omtales dog allerede 1294.

Om bispeborgens kapel ved vi intet, men vi har tegninger af kongernes kapel i Københavns slot, og en altertavle derfra - skåret omkring 1520 i Antwerpen - er bevaret i Viborg. Lambert van Haven tænkte sig en slotskirke indrettet i sit regulære residensslots store firkant, men Christian den Sjette anbragte slots-

kirken på dens nuværende plads, hvor den genopbyggedes af C. F. Hansen efter at være ødelagt i Slotsbranden 1794.

Ejendommeligt nok har der aldrig i Danmark som f.eks. i England rødfæstet sig synderligt stærke traditioner for adfærd og ceremoniel i forbindelse med en konges overtagelse af sine beføjelser. Derimod har en konges død og bisættelse altid haft karakter af en statsakt af højeste rang med traditioner stærkere og ældre end i noget andet monarki, historien ved at berette om. Ind i disse traditioner er kommet opsætningen af den kongelige kiste på katafalk i Slotskirken med den kongelige krone hensat på kistens låg. Det er blevet sådan, at kun een gang i enhver konges historie bringes den kongelige krone i anvendelse, og det er ved denne lejlighed.

SLOTSHOLMÉN SOM INSTITUTION

Rationelt betragtet kan mange af de traditioner, der knytter sig til Slotsholmen alene have kuriositetens interesse eller ligefrem forekomme urimelige.

Enhver med kendskab til de faktorer, der betyder noget for en nations væsen og tankesæt erkender imidlertid, at der i en befolknings bevidsthed findes andet og mere end fornuft, at der kan grundfælde sig begreber om sæd og skik, og at der kan lagre sig irrationelle forestillinger om faste institutioner og uforanderlige forhold, forestillinger som er med til at skabe en tryghedsfølelse og underbygge en fællesskabsfølelse af betydning for samfundets stabilitet. Rationelle reformatorer har ofte overset disse faktorer, men det er hævet over enhver tvivl, at et væv af fine tråde i tidens løb har bundet befolkningen til Slotsholmen så stærkt, at store pludselige brud på traditionen ville udløse voldsomme reaktioner i befolkningen, selvom de færreste klart erkender de følelser, hvormed de omfatter Slotsholmen i København.

Enhver kan se, at der er noget skævt i at have de højeste myndigheder placeret i en by, som ikke ligger centralt i landet, men man ville savne forståelse for det danske folks natur, hvis man troede, det var muligt uden videre at flytte Slotsholmens funktioner til Middelfart, den dag en kommission af teknikere måtte vise, at en sådan flytning ville være det mest rationelle.

Slotsholmen har været skueplads for ophøjelse og fald, har gennem århundreder været stedet, som lokkede supplikanter, og stedet, hvortil dristige reformatorer

og besindige rådgivere begav sig for at sætte deres spor i historien. Når store begivenheder forestod, stævnedes folket til Slotsholmen.

Umådelige summer er under adelsvælde, enevælde og folkestyre givet ud til byggeri på Slotsholmen. Hver tid har sat sig sine monumenter, og mange er de mænd, der hver med deres indsats i århundredernes løb har medvirket til at gøre Slotsholmen til, hvad den er i dag. Men Slotsholmen er mere end historie, traditioner og arkitektur, mere end en samling mindesmærker over tidligere tiders skiftende forhold og begivenheder, mere end mødelokaler og kontorer. Slotsholmen er måske mest af alt et synligt udtryk for den bemærkelsesværdige kontinuitet og stabilitet, som trods overgang fra det ene system til det andet, trods vekslen mellem gode og dårlige tider og trods svingende effektivitet har præget dansk statsstyre gennem de seneste århundreder. Slotsholmen står for denne ejendommelige stabilitet, hvori det danske statssamfund er dybt forankret, en stabilitet, som er os misundt af mange fremmede, men som måske ikke altid er os helt bevidst. Derfor er Slotsholmen også andet og mere end hovedsædet for en stor virksomhed med ærværdige traditioner.

Slotsholmen selv er en institution, levende og i udvikling, men underkastet en lov, som er uskrævet og ukrænkelig. Kun med varsomhed lader bebyggelsen sig ændre, og der vil altid blive reageret stærkt, hvis trådene i Slotsholmens indre væv rives over. Selv under de største bebyggelsesmæssige forandringer har der været en forbavsende kontinuitet bagud, og det selvfølgelige krav, der i enhver tid har været stillet om tilfredsstillelse af tidens behov, er oftere imødekommet ved omredaktion af det tilvante end ved fuldstændige nydannelser. De ydre former har vekslet, og Slotsholmen er rig på minder om skiftende generationers arkitektoniske formåen, men Slotsholmens arkitektur må ikke betragtes udelukkende ud fra nutidens æstetiske og brugsmæssige synspunkter.

Noget væsentligt ved de særlige forhold, som gør sig gældende på stedet, og de synspunkter, der i tidernes løb har ligget til grund for de bebyggelsesmæssige dispositioner på Slotsholmen og som i vid udstrækning binder os i dag, skal søges skildret i det følgende.

SLOTSHOLMEN SOM ARKITEKTONISK HELHED

Det første byggeri på Slotsholmen, opførelsen af Absalons borg i 1168, må nødvendigvis være iværksat ud fra et helhedssyn omfattende et klart overblik over den dengang beskedne strandholms hele situation. I hvilken udstrækning man

sidenhen i middelalderen, når der foretoges større eller mindre bebyggelsesmæssige dispositioner på stedet, havde et tilsvarende overblik over situationen, kan vi ikke sige noget om. Først fra tiden efter reformationen har vi tilforladelige efterretninger om tilstandene, og de tyder ikke på, at tanker om helhed og ordnede forhold i holmens bebyggelse har gjort sig stærkt gældende, før vi kommer ind i det 17. århundredes sidste halvdel. Nordsiden af holmen - ind mod byen - var prisdrevet privat foretagsomhed allerede på Christian den Tredies tid, og her opstod en bebyggelse som havde et temmelig uordnet præg alene orienteret mod det gamle havneløb. Christian den Fjerdes to store nyanlæg, arsenalet og børshavnen, var ikke samordnede, og om noget klart forhold imellem disse anlæg og slottet kunne der dårligt tales. Efter 1650 mærker vi en tendens til at lade den linieføring, som arsenalet angav, blive bestemmende for store nyanlægs orientering, hvilket som nævnt blev af betydning for Frederiksholm kvarteret, men det er - såvidt vi kan skønne - Lambert van Haven, der som den første i nyere tid søger at fastlægge en helhedsplan for de fremtidige bebyggelsesmæssige dispositioner. Han fastholder "arsenal-orienteringen", og det er hovedtrækkene i hans plan, der siden er fulgt.

"Tøjhusgadelinien" blev konsolideret i Frederik den Fjerdes tid med staldmestergårdens endelige udformning og opførelsen af kancellibygningen, der tillige løste spørgsmålet om forbindelsen mellem arsenalet og børshavnen. Hvor denne bygning opførtes, havde der siden 1648 stået et stort hus ("Boldhuset") orienteret som proviantgården, men uden ordnet forbindelse med bebyggelsen i Slots-holmsgade. Nu tilvejebragtes der en afklaret løsning med kancellibygningen som et stort hjørnehus, der til den ene side fortsatte og afsluttede Tøjhusgadelinien, medens det til den anden side dannede en fast blok, hvorimod Slots-holmgadelinien kunne løbe af. Facaden til denne side flugtede dog ikke med Slotsholmgadelinien, men med havneløbets kaj, og tanken må have været, at det nye hus som en særlig funktion skulle have til opgave at styre hele den del af slotspladsen, som lå foran børsgavlen.

Det blev Christian den Sjette forbeholdt at skabe den store nyordning på Slots-holmens nordside med det første Christiansborgs opførelse. Resultaterne af de mislykkede forsøg Frederik den Fjerde havde gjort i dette område fjernedes, men slot og ridebane placeredes på de hævdvundne pladser, og det er bemærkelsesværdigt, at det nye slot - hvad etagedeling og etagernes indretning angik - lånte mange træk fra det slot, Frederik den Fjerde efterlod sig. At højesterets-salen kom til at ligge i kongeetagen kan nævnes som et enkelt eksempel.

Arbejdet med det nye slots indretning fortsatte længe efter at det var taget i brug. Først 1766 blev riddersalen færdig – et storslået rum, hvis lige knapt sås i Europa. Men afsluttet blev arbejdet med slottet aldrig. Hovedtrapperne manglede endnu, da den store bygning brændte 1794.

Straks efter branden indkom betydelige frivillige pengegaver til genopførelsen, men pengene brugtes i stort omfang til andre formål, og man syslede med planer om at bruge slotstomtten på ny måde. Således tænkte man f.eks. på kun at genopbygge een fløj og indrette den til en art råd- og domhus.

Men der var ingen vej uden om. Slottet måtte genopføres, og C. F. Hansen tegnede det andet Christiansborg med en ny slotskirke, idet den gamle hoveddisposition nøje fulgtes, blot blev fløjen ud til ridebanen erstattet med en kolonade under henvisning til, at den gamle, helt lukkede indre slotsgård havde været for mørk.

C. F. Hansen genopbyggede også stald- og vognremiseanlægget bag slotskirken, men det blev som bekendt omdannet til et museum for Thorvaldsens værker. Bindsbølls første tegninger viser, at han tænkte sig en beplantning arrangeret således, at museet synsmæssigt kunne frigøres fra den intime forbindelse med slottet og ridebanebygningerne, men museet gled trods sin egenart ind i den store helhed sikkert forankret, som det var i den gamle hoveddisposition.

Vanskelighederne ved at tilvejebringe tilfredsstillende lokaler for rigsdagen på Christiansborg førte til fremsættelsen af forskellige forslag, der tog hele Slotsholmens bebyggelse i betragtning. Således fremkom fyr- og havneingeniør Grove 1865 med et forslag til opførelse af en selvstændig rigsdagsbygning på arsenalbassinets plads med facade ud mod havnen. Det er bemærkelsesværdigt, at der her er tale om at løse spørgsmålet om Slotsholmens havnefront. Endvidere skulle de offentlige institutioner omgrupperes, og store dele af Slotsholmen overgå til privat bebyggelse. Forslaget blev ikke fulgt, men problemerne var der, og en kommission nedsattes til at søge dem løst. I 1883 forelå betænkningen med forslag om, at rigsdagen helt fjernedes fra Slotsholmen. Skulle rigsdagen blive, kunne kommissionen tænke sig en bygning for henholdsvis folketing og lands ting opført i gårdene nord og syd for slottet.

Ingen af løsningerne vandt almindelig tilslutning, og man kom ikke ud over diskussionsstadiet. Slottet brændte igen 1884.

Kommissionsarbejdet havde imidlertid åbnet de flestes øjne for nødvendigheden af en helhedsordning, og da man henvendte sig til Theophilus Hansen, der netop havde afsluttet arbejdet med rigsdagsbygningen i Wien, var det for at få et forslag til en samlet ordning af Slotsholmens bebyggelse.

Næsten lige så radikalt, som Christian den Sjette havde ryddet den ene side af Slotsholmen, tænkte Theophilus Hansen sig den anden side raseret for at få plads til en biblioteksbygning og en rigsdagsbygning, den sidste med front mod havnen. Forslaget, der var imødeset med stor forventning, skuffede imidlertid, og da man i stedet udskrev en arkitektkonkurrence, samlede interessen om selve det brændte slot. Historien om dets projektering er en lang og pinsom beretning, som ikke skal refereres i enkeltheder her. Helhedssynspunkterne gled af sigte i interessen for selve slotsbygningen, og når "Socialdemokraten" i 1895 offentliggjorde en skitse til nyordning af Slotsholmen, har tankerne om slottet sikkert også været udslagende, uagtet forslaget ikke omfatter noget som helst slot. Forslaget må betragtes som en demonstration.

P. Krohn og Martin Nyrop fremkom i 1898 med en ny helhedsplan, som ikke i arkitektonisk henseende kan påkalde megen interesse, men som er bemærkelsesværdig ved at tage Slotsholmens trafikproblem med ind i løsningen. Det var imidlertid stadig slottet, der trængte sig kraftigt på i alles bevidsthed, og 1904 besluttede rigsdagen, at det skulle genopføres, selvom man endnu ikke vidste hvordan. En afsluttende konkurrence i 1905 vandt Torvald Jørgensen med et projekt, der i planen følger sig så nogenlunde efter det gamle slot, og som med andre ord ikke var led i en ny helhedsplan.

Med det kgl. biblioteks opførelse, ombygningen af den gamle kunstkammerbygning og anlægget af bibliotekshaven var der tilvejebragt en helhed i bebyggelsen fra "Rigsdagsgården" og helt ud til havnen i et afsnit, som begrænsedes af Tøjhuset og proviantgården. På tilsvarende måde er der på hver side af dette store anlæg bygget under visse hensyn til det omliggende. Keddellhuset og ministerialbygningerne mellem staldmestergården og bryghuset er søgt indpasset i en helhed for sig, medens nybygningerne mellem proviantgården og Slotsholmsgade på bedste beskub søgtes sammenført til en anden helhed.

Tøjhuset og proviantgården er på denne måde kommet til at danne to store skel i bebyggelsen mellem Tøjhusgade og havnen. Forholdet giver sig særligt til kende ud mod havnen, hvor intet hidtil er gjort for at samordne de tre "afdelinger".

Et halvt århundrede efter at Krohn og Nyrop var fremkommet med deres projekt til en helhedsordning, fremsatte Th. Havning 1946 sit forslag, der bl.a. byggede på den tanke, at administrationen i Slotsholmsgade skulle udvides hen over de private arealer, der adskilte de ældre administrationsbygninger og havnen.

Fra det offentliges side var ingen helhedsplan blevet fremsat siden indenrigsministeren forelagde Theophilus Hansens forslag, og da dette forkastedes, havde man egentlig ingen anden arkitektonisk gennemarbejdet plan - og har ikke haft det siden.

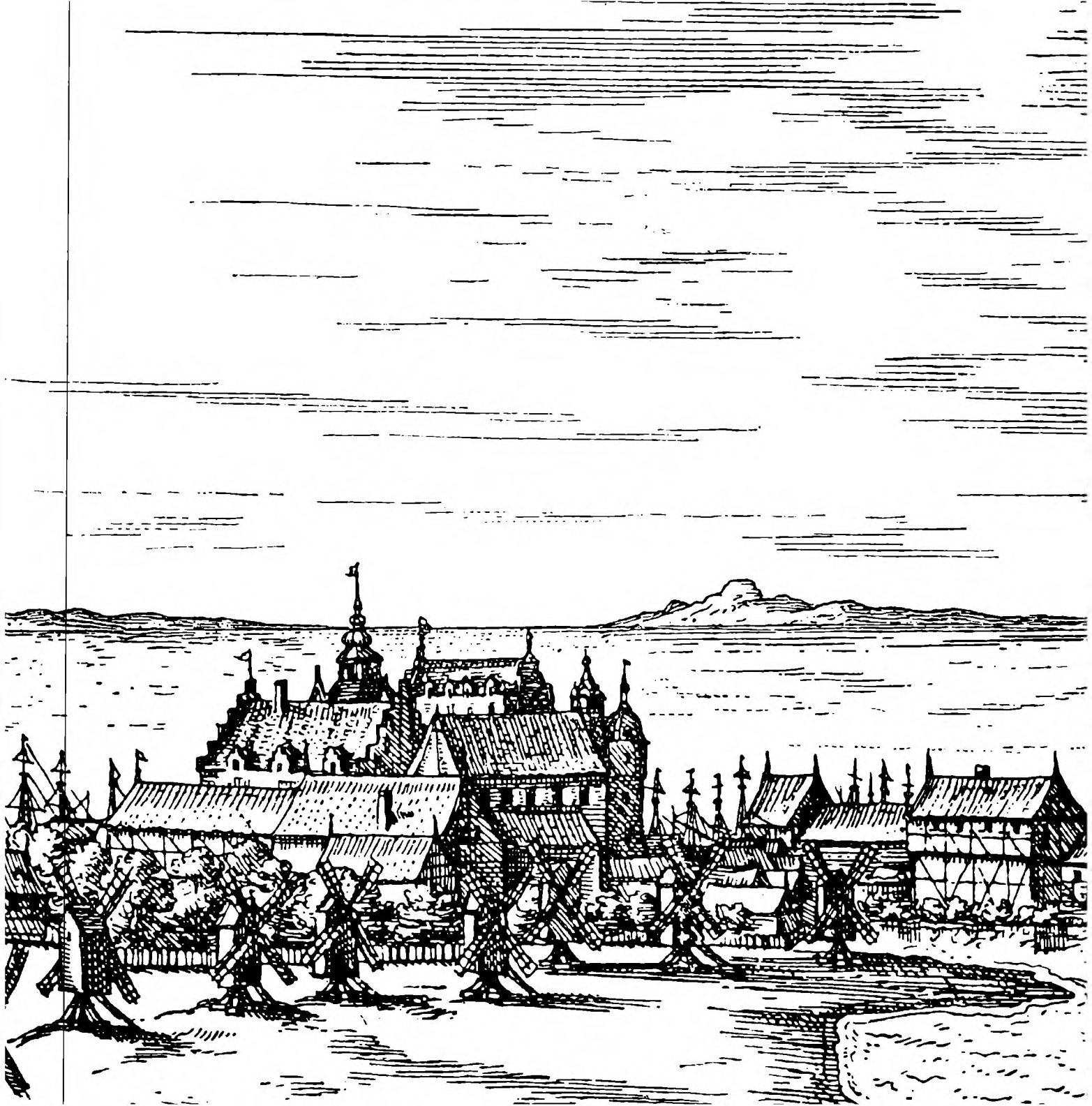
Efter at slottet var taget i brug har hovedinteressen samlet sig om at skaffe mere kontorplads for den håstigt voksende administration. Skæmmende kontorbaraker er rejst på umanerlig måde uden synderligt hensyn til de arkitektoniske værdier på stedet, og stadig flere kontorer har måttet anbringes uden for Slotsholmen. I denne forbindelse har der dog stadig været talt om midlertidige foranstaltninger, hvilket forpligter.

Der kan ikke være nogen tvivl om, at det i dag er påtrængende nødvendigt at få affattet en ny helhedsplan, hvori rammen for vor tids bebyggelsesmæssige udvikling af Slotsholmen fastlægges. Så udbygget som holmen allerede er, må planen nødvendigvis blive sådan, at der ikke kan blive tale om voldsomme udvidelser af brugsarealerne. Er sådanne nødvendige for statsadministrationen må de tilvejebringes andetsteds, men Slotsholmens planlægningsproblem får derved en særlig karakter, idet den mest hensigtsmæssige udnyttelse af bebyggelsen bliver et spørgsmål som trænger sig i forgrunden. En brugsmæssig planlægning, der fører frem til en bedre udnyttelse af det eksisterende, må derfor iværksættes og eventuelt nybyggeri ske i tilknytning til en sådan planlægning. Det er i den forbindelse naturligt ikke blot at tænke i arealer, men også at sørge for en passende udnyttelse af de arkitektoniske kvaliteter.

Ministre med repræsentative forpligtelser bør kunne modtage fremmede gæster i omgivelser, landet kan være bekendt. Det er ikke blot et spørgsmål om repræsentative kontorer. Adgangsforhold, trapper, forværelser og sligt skal være passende. Da det nu er således, at der på Slotsholmen findes dertil egnede arkitektoniske helheder af betydelig værdi, må disse værdiers rigtige udnyttelse få en fremskudt plads i overvejelserne. Desværre fremtræder de ældre bygninger ikke idag på en tilfredsstillende måde, meget er forkludret, og det vil derfor være nødvendigt at underkaste dem forbedringer, hvilket igen forudsætter, at de hver

for sig en overgang kan rømmes. De nødvendige omflytningsplaner må derfor også udarbejdes.

En arkitektonisk helhedsplan fulgt op med en anvendelsesplan, et nybygnings- og et istandsættelsesprogram samt en praktisk omflytningsplan er derfor sikkert hvad der bør tilstræbes tilvejebragt i dag.

PÅ MODSTÅENDE SIDE:

SLOTSHOLMEN 1587 UDSNIT EFTER BRAUNIVS'S STIK

II. BEBYGGELSESHISTORISK DATASAMLING

I det følgende afsnit er Slotsholmsområdet historie søgt vist i en enkel og illustrerende form. Stoffet er med forsæt søgt begrænset til det skematiske og oversigtlige, idet dette materiale og afsnit I "Statsstyret og Slotsholmen" supplerer hinanden.

På side 76 til 95 er Slotsholmens bebyggelsehistorie og topografi fra Absalons tid til i dag vist som en række data i skemaform sammen med forenkede gengivelser af bebyggelse og topografi på forskellige tidspunkter. Side 99 til 121 viser projekter til helhedsplaner for Slotsholmen, der er udarbejdet gennem tiderne, men aldrig realiseret.

Alle planerne er vist på et kortgrundlag af området, som det ser ud i dag, tegnet med spinkel streg. Bygninger for regering, højesteret og centraladministration er vist med sort signatur, den øvrige bebyggelse krydsskraveret og grænsen mellem land og vand som en kraftig sort linje.

HISTORISKE DATA FØR 1400

TERRÆNREGULERINGER M.V.

- Før 1100 Lave strandøer ved kysten.
1100 - 1400 Med skærn og opfyldning gøres holmene større.
De små holme kaldes derfor Skærnholmene.

ÆNDRINGER I BEBYGGELSESFORHOLDENE

- 1167 Absalons borg grundlægges på en af strandøerne, "Strandholmen". Slottet ligger med sine økonomibygninger isoleret fra byen. Bro ved Højbro.
1368 Hanseatiske stenhuggere nedbryder Absalons slot efter Hanseaternes erobring af byen.
1376 - 77 Nyt slot påbegyndes på de nedplanerede ruiner.

KORTGRUNDLAG

Topografi ifølge kortbilag i Ramsing: "Københavns Historie I". Slottet indtegnet ifølge Ramsing: "Fra Udgravningerne af Absalons Borg og Københavns Slot". (Særtryk af Gads Danske Magasin).

1. Strandholmen (Slotsholmen)
2. Store Skarnholm
3. Lille Skarnholm
4. Bremerholm
5. Københavns Slot

SLOTSHOLMSOMRÅDET CA. 1400

HISTORISKE DATA FRA 1400 TIL 1600

TERRÆNREGULERINGER M.V.

1500 - 1600 Opfyldninger, der förstørrer Slotsholmen mod syd.
Dybet - vandet mellem Bremerholmen og byen - opfyldes.

ÆNDRINGER I BEBYGGELSESFORHOLDENE

1400 - 1600 Til- og ombygninger af Københavns Slot. Det første cancelli bygges som en længe i slotskomplekset, op mod Blå-tårn.

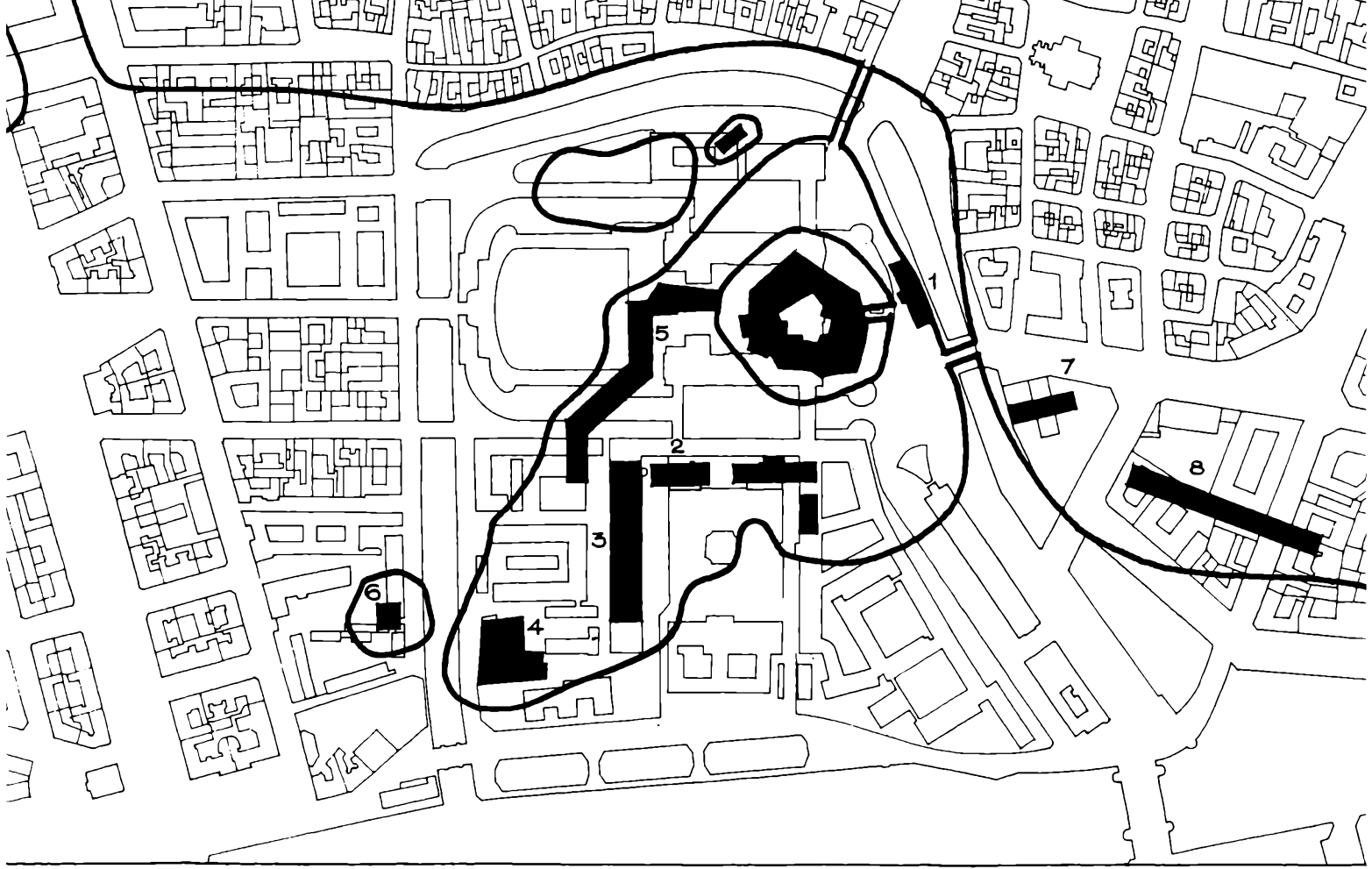
Ca. 1500 Christian III bygger "Renteribygningen" ved Holmens Bro (med toldbod og rentekammer) samt et bindingsværks-tøjhus langs Tøjhusgade.

1550 - 1600 Christian III's tøjhus bygges på Bremerholm efter, at Dybet er fyldt op.
Frederik II bygger en proviantgård, omtrent hvor Christian IV's Tøjhus ligger nu.

Ca. 1600 Christian IV grundlægger en skanse, hvorpå siden Christian IV's Bryghus bygges.

KORTGRUNDLAG

Det ældste kort over København fra ca. år 1600. Kortet findes på Det kongelige Bibliotek. Er sandsynligvis lavet af en geometer (landmåler), men navnet er ukendt.

1. Christian III's renteribygning (toldbygning)
2. Frederik II's bindingsværkstøjhus
3. Frederik II's proviantgård
4. Christian IV's skanse
5. Stald- og ridebygninger
6. Vindmølle
7. Christian III's ankersmedje
8. Christian III's tøjhus

SLOTSHOLMSOMRÅDET CA. 1600

HISTORISKE DATA FRA 1600 TIL 1649

TERRÆNREGULERINGER M.V.

Vandet mellem Strandholmen og Skarnholmene opfyldes til der kun er én holm - "Slotsholmen" - med omtrent den nuværende størrelse. Befæstningssystem anlægges på den sydvestlige kystside.

Østervold forlænges og gennemskærer Bremerholm med kanal og bastioner. Arealet uden for volden kaldes Gammelholm.

1603 Tøjhushavnens udgravning påbegyndes.

1631 Børsgraven anlægges.

ÆNDRINGER I BEBYGGELSESFORHOLDENE

1603 - 15 Bygningen af Christian IV's søarsenal, dvs. Tøjhushaven med omgivende bygninger: Nyt tøjhus mod vest. Ny proviantgård mod øst. Bageribygning mod syd.

1610 Udbygningen af Gammelholm med flådens tekniske anlæg påbegyndes.

1619 Christian IV's skanse forsynes med tag og "forordineres til bryggers".

Holmens Kirke indrettes i den af Peter de Duncker opførte ankersmedje på Gammelholm.

1618 - 20 Knippelsbro bygges fra Nybørs til Brogade.

Ca. 1620 Løngangen ved Stormbroen bygges.

1622 Gl. Renteribygning bliver kancellibygning, dvs. sæde for rigsrådets rådstue, danske og tyske kancelli og rentekammeret.

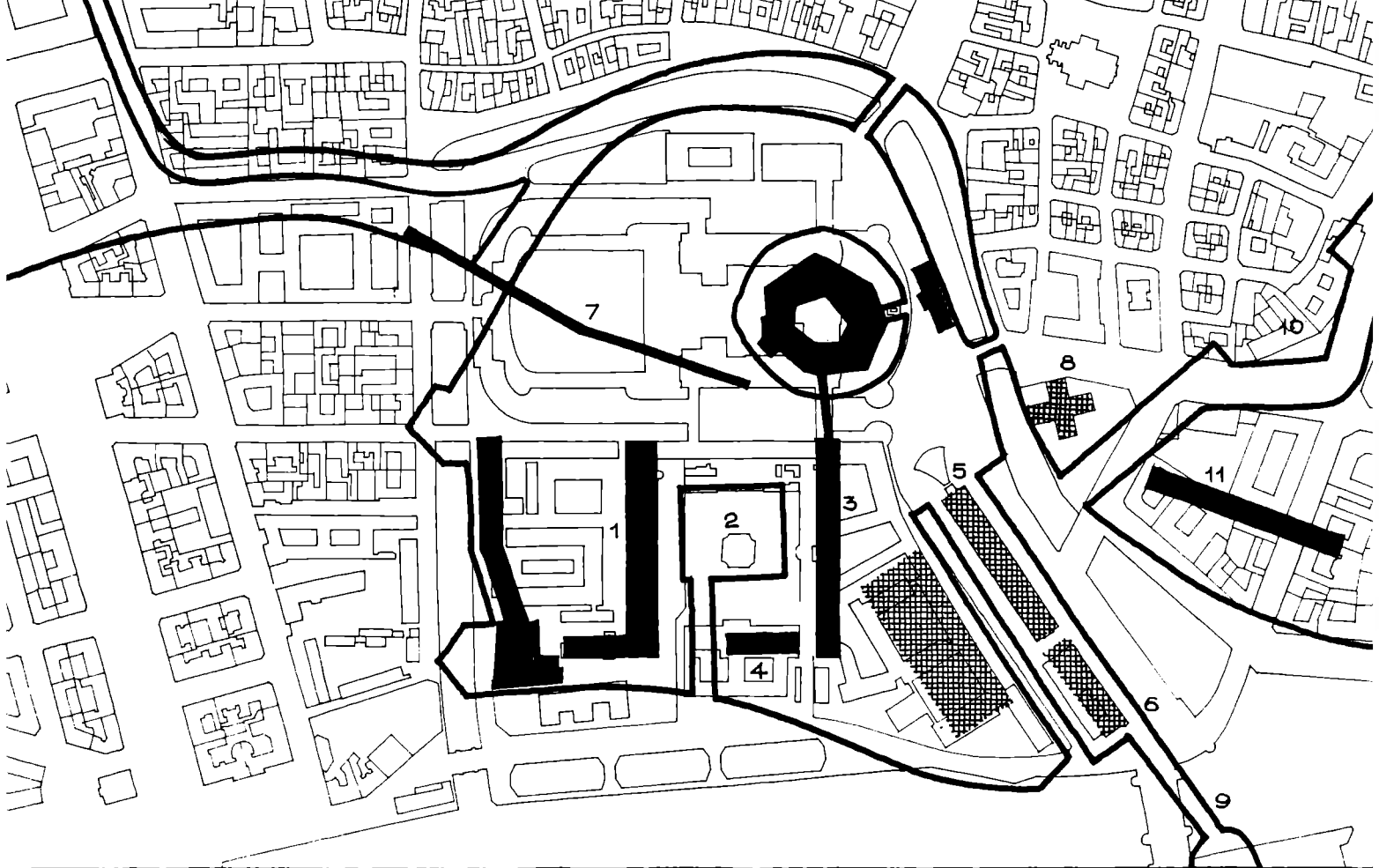
1620 - 31 Børsen bygges.

1630 - 40 Privat bebyggelse påbegyndes syd for Børsen (De 6 Søstre - byggherre: rentemester Henrik Müller) og vest for Børsen. Bebyggelsen består af pakhuse og store, anselige gårde.

1641 - 43 Holmens Kirke udvides, og der tilbygges to fløje, så den får den nuværende korsform. (Arkitekt: Leonard Blasius).

KORTGRUNDLAG

Pufendorffs kort fra 1649, tegnet på grundlag af det svenske spionkort fra samme år.

1. Christian IV's tøjhus
2. Tøjhushavnen
3. Christian IV's proviantgård
4. Bageri
5. Børsen
6. Nybørs (De 6 Søstre)
7. Christian IV's løngang
8. Holmens kirke
9. Knippelsbro
10. Den forlængede Østervold
11. Bygninger for flåden

SLOTSHOLMSOMRÅDET 1649

HISTORISKE DATA FRA 1649 TIL 1674

TERRÆNREGULERINGER M.V.

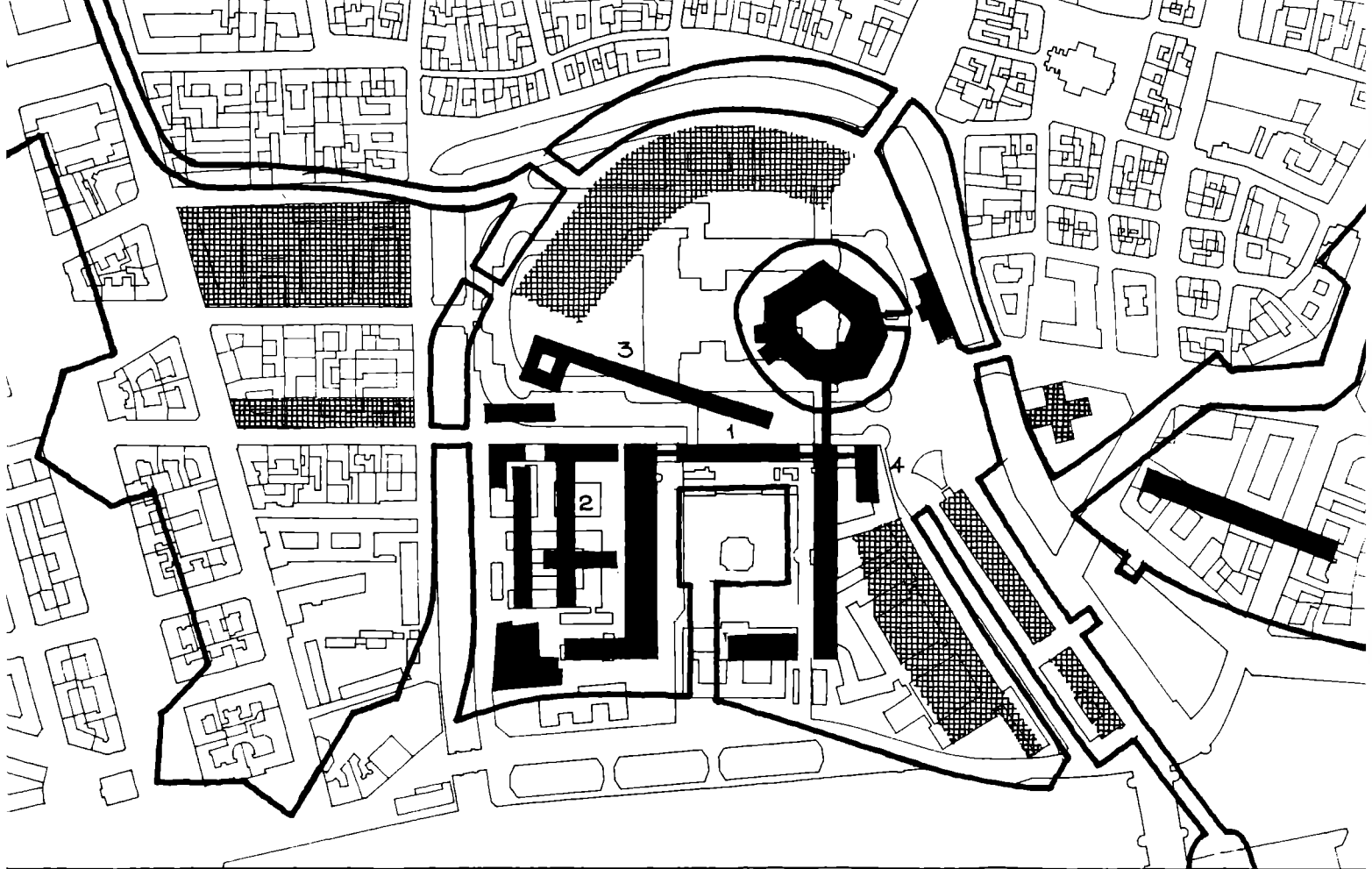
- 1668 Vestervold forlænges, så Slotsholmens befæstning bliver overflødig. Området mellem Slotsholmen og Vestervold (Frederiksholmen) opfyldes. (Står indtil da under ca. 1 m vand).
- Ca. 1670 Frederiksholms Kanal graves. Efter Vestervolds forlængelse og anlægget af Christianshavn (ca. 1630) er Slotsholmen helt omsluttet af København.

ÆNDRINGER I BEBYGGELSESFORHOLDENE

- 1650erne Stald- og ridebygninger opføres vest for slottet. Økonomibygninger vest for Proviantgården. Privat bebyggelse påbegyndes nordvest for slottet. Henrik Müllers Boldhus opføres vest for Børsen (med kongens private løngang fra slottet hertil).
- 1660 Enevældens indførelse medfører dannelse af en række kollegier i stedet for rigsråd og kancellier. Kollegierne får til huse i kancellibygningen, som om- og tilbygges væsentligt. (Kun krigs- og admiralitetskollegiet findes på dette tidspunkt uden for Slotsholmen).
- 1668 Frederiksholmen udstykkes efter Henrik Rüses plan. Bebygges foreløbig meget spredt.
- 1665 - 73 Biblioteks- og kunstkammerbygningen opføres mellem Tøjhuset og Proviantgården nord for Tøjhus havnen. (Arkitekt: Albert Mathiesen).

KORTGRUNDLAG

Vilh. Lorezens kort fra ca. 1670.
Reesens eleverede kort fra 1674.

1. Kunstammerbygningen
2. Økonomibygninger
3. Staldbygninger og ridebygninger
4. Henrik Müllers boldhus

SLOTSHOLMSOMRÅDET 1674

HISTORISKE DATA FRA 1674 TIL 1729

TERRÆNREGULERINGER M.V.

- 1680 Opfyldning af Møllegraven - det vandløb, der var tilbage mellem den gamle kystlinie og de opfyldte arealer ud til den første Vestervold.

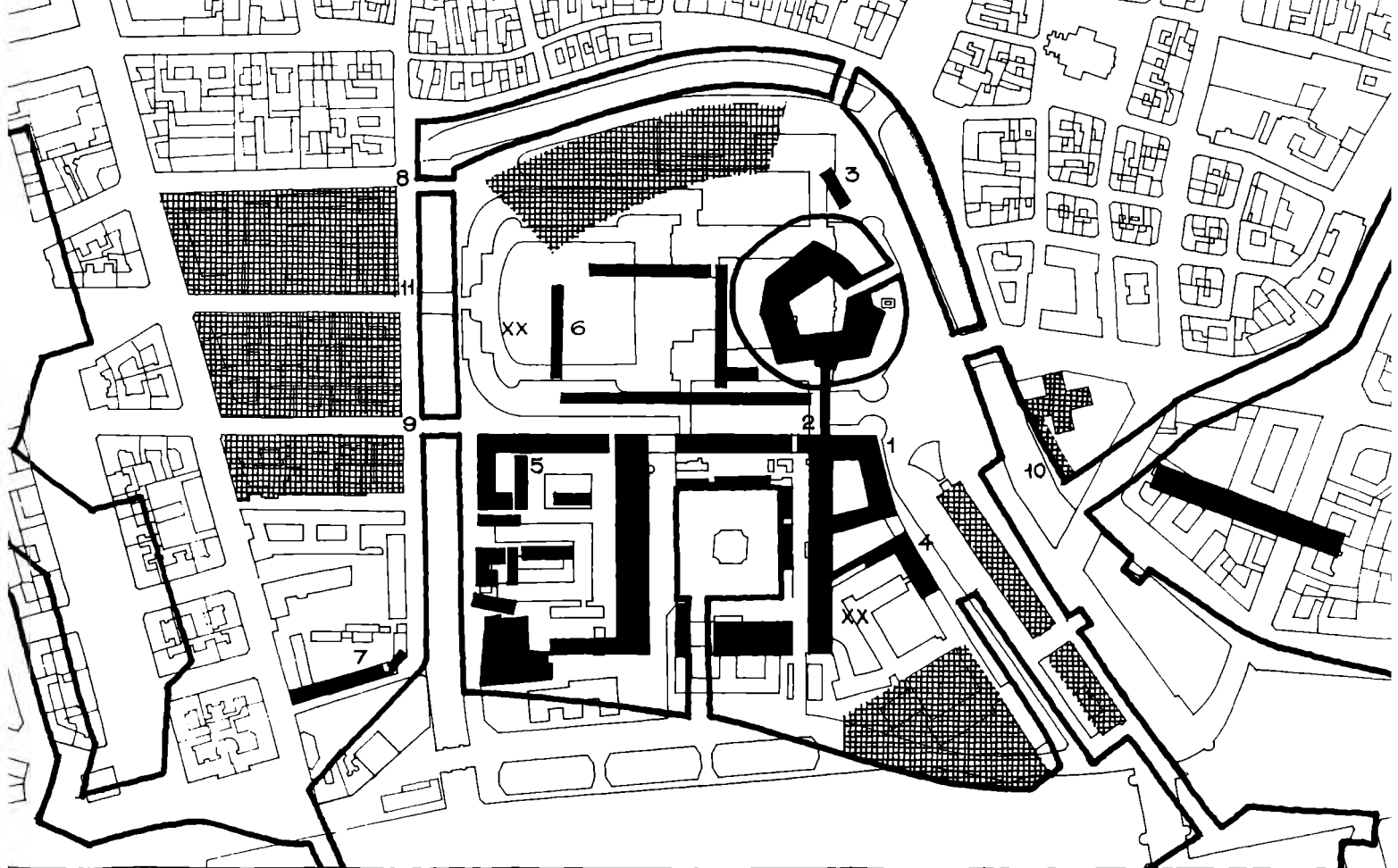
ÆNDRINGER I BEBYGGELSESFORHOLDENE

- 1680 erne Bebyggelsen af Frederiksholmen fortsættes. (Tidsbegrænset skattefrihed til de borgere, der bygger her). Bygningen af Fæstningens Materialgård påbegyndes på Frederiksholmens sydlige del.
- 1682 Stormbroen og Prinsens Bro bygges.
- 1684 Vigant Michelbechers Gård opføres på Frederiksholmen.
- 1696 Knud Petersen Storms hus opføres i Slotsholmsgade; købes 1705 af kongen. En stor have anlægges hertil.
- 1701 Rektangulært ridebaneanlæg opføres. Lysthave anlægges mellem dette og Frederiksholms Kanal.
- 1703 - 06 Staldmestergården opføres. (Arkitekt: von Platen).
- 1705 - 08 Ved Holmens Kirke opføres det lange gravkapel ud til kanalen. (Arkitekt: I. C. Ernst).
- 1710 Arkivhus bygges ved Højbro.
- 1715 - 21 Kollegiebygningen ("Den røde Bygning") opføres (arkitekt: I. C. Ernst) på Boldhusets grund efter dennes nedrivning. Hertil flyttes kollegierne (på grund af pladsmangel i den gamle bygning).
- 1720 Geheimearkivet opføres mellem Kunstammeret og Provi-antgården (til brug for det ældre kongelige arkiv).
- 1722 Den gamle kancellibygning nedrives.
- 1724 - 27 Slottet moderniseres og ombygges. (Arkitekt: italieneren Pelli).

KORTGRUNDLAG

Vilh. Lorenzens kort fra 1729.

1. Kancellibygningen (Den røde Bygning)
2. Geheimearkivet
3. Arkivhus
4. Knud Petersen Storms hus (Den Stormske Gård)
5. Staldmestergården
6. Nyt, regelmæssigt ridebaneanlæg
7. Den kongelige materialgård
8. Stormbroen
9. Prinsens Bro
10. Holmens Kirkes gravkapel
11. Vigandt Michelbechers Gård
- xx Større lysthaveanlæg

SLOTSHOLMSOMRÅDET 1729

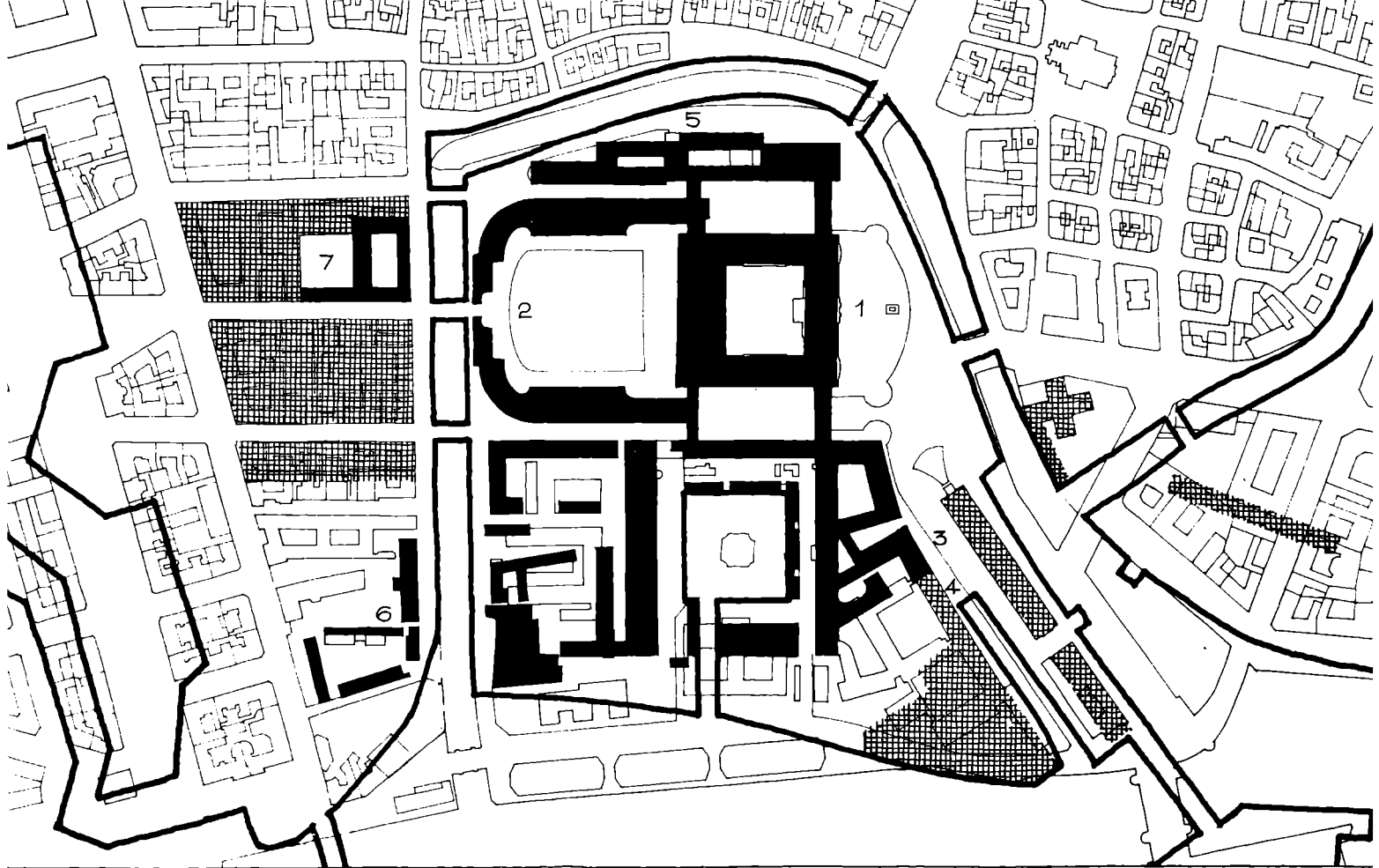
HISTORISKE DATA FRA 1729 TIL 1757

ÆNDRINGER I BEBYGGELSESFORHOLDENE

- 1730 Kongen indretter Det kongelige Posthus i K. P. Storms tidligere hus over for Børsen. (Den Stormske Gård).
- 1731 Nedrivningen af det gamle slot påbegyndes.
- 1733 - 40 Det første Christiansborg opføres. (Arkitekt: D. Häusser). Rokoslot, med hovedfacaden mod Ridebanen. Eigtved og Thura opfører Ridebaneanlægget - herunder pavillonerne og Marmorbroen.
- 1735 Kollegierne har pladsnød i "Den røde Bygning". Udvidelse sker i naboejendommen (Den Stormske Gård).
- 1741 Thura ombygger og udvider Den Stormske Gård.
- 1741 - 45 Eigtved ombygger Michelbechers Gård til "Prinsens Palæ".
- 1740 - 60 Fæstningens Materialgård færdigbygges.

KORTGRUNDLAG

Gjeddes kort fra 1757.

1. Det første Christiansborg
2. Ridebaneanlægget og Marmorbroen
3. Det til centraladministrationens brug om- og tilbyggede kongelige posthus
4. Det Würtembergske Palæ (Lerches Gård)
5. Staldkompleks
6. Fæstningens materialgård færdigbygget
7. Den ombyggede Vigandt Michelbechers Gård (Prinsens Palæ)

SLOTSHOLMSOMRÅDET 1757

HISTORISKE DATA FRA 1757 TIL 1860

TERRÆNREGULERINGER M.V.

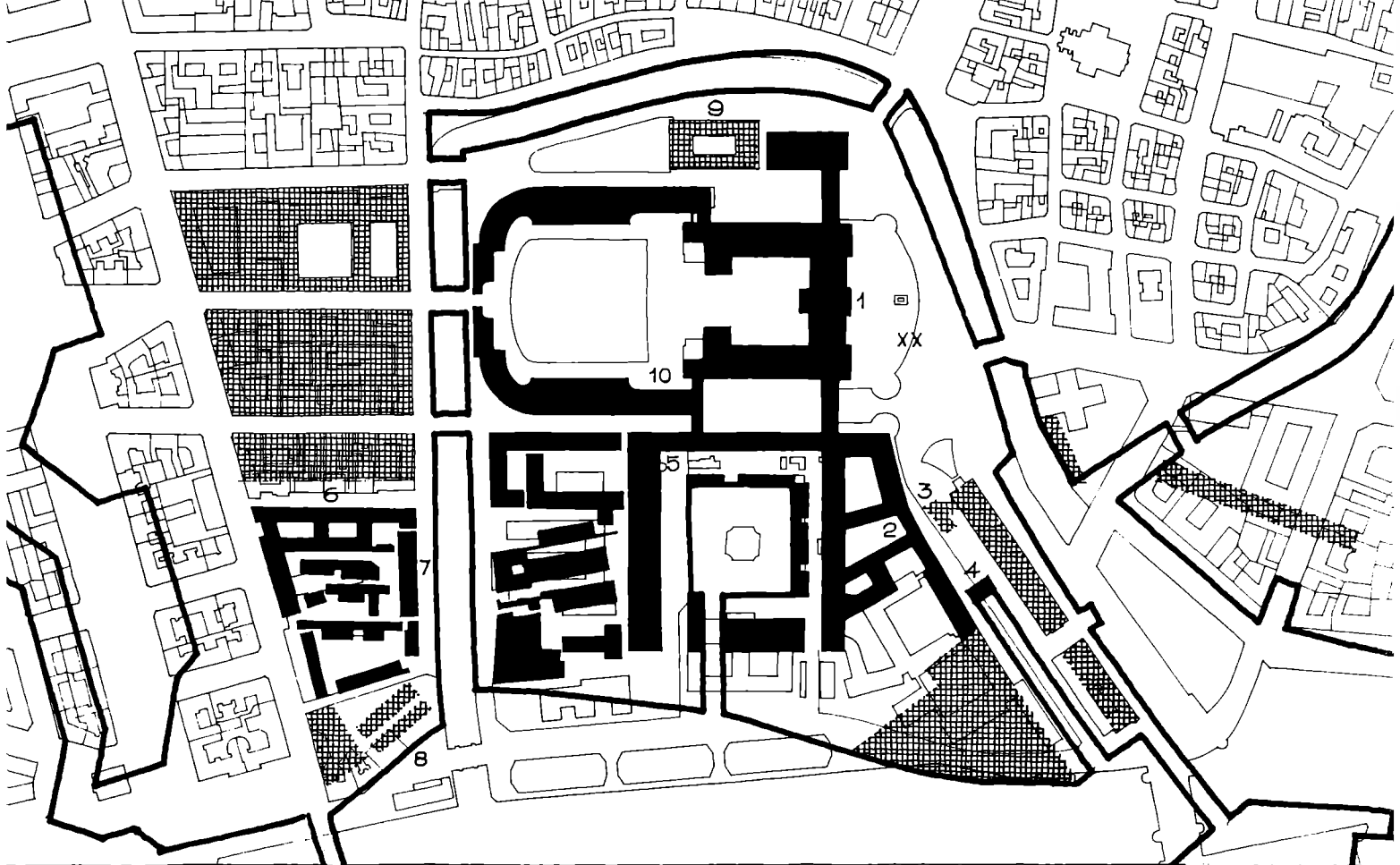
Mindre opfyldninger ved Bryghusgrunden.

ÆNDRINGER I BEBYGGELSESFORHOLDENE

- 1760 erne Kongens Bryghus opføres ved Frederiksholms Kanal på opfyldning ud mod havnen.
- 1766 Hofteatret indrettes i Ridebaneanlægget.
- 1771 Materialgårdens lange bygning (arkitekt: G. D. Anthon) erstatter den tidligere "Store Materialgård".
- 1781 Kommunikationsbygning bygges langs Slotsholmsgade mellem Den Stormske Gård og Kollegiebygningen. (Arkitekt: Harsdorff).
- 1781 - 85 Biblioteksbygningen udvides mod Tøjhuset. Tilbygningen sammenbygges med Tøjhuset. (Arkitekt: Zuber. Harsdorff forestår byggeriet).
- 1785 - 86 Peter Meyn opfører på grundlag af Harsdorffs tegninger Københavns Lånebank (senere Nationalbanken) ved Børsen i Slotsgade.
- 1792 Hestgardekasernen opføres på Frederiksholmen. (Arkitekt: A. J. Kirkerup).
- 1794 Christiansborgs brand. Kun Ridebaneanlægget reddes.
- 1795 Den midlertidige barakby for husvilde fra Københavns brand opføres på Slotspladsen. Nedrives 1800.
- 1803 - 28 Det andet Christiansborg opføres. (Arkitekt: C. F. Hansen).
- 1805 Lerches Palæ erhverves af staten til brug for centraladministrationen
- 1839 - 48 Den gamle kongelige vognport ombygges til Thorvaldsens Museum. (Arkitekt: G. Bindesbøll).

KORTGRUNDLAG

Kort udfærdiget i 1948 af stadskonduktørens direktorat på basis af den af stadskonduktøren 1860-66 foretagne opmåling i forbindelse med foreliggende ældre kortmateriale.

1. Det andet Christiansborg
  2. Harsdorffs kommunikationsbygning
  3. Nationalbanken
  4. Slotsvagten
  5. Zubers udvidelse af biblioteksbygningen
  6. Hestgardekasernen
  7. Materialgårdens lange bygning
  8. Kongens Bryghus
  9. Thorvaldsens Musæum
  10. Hoffteatret
- xx I årene 1795 - 1800:
Barakbyen for ildebrandshusvilde

SLOTSHOLMSOMRÅDET 1860

HISTORISKE DATA FRA 1860 TIL 1898

TERRÆNREGULERINGER M.V.

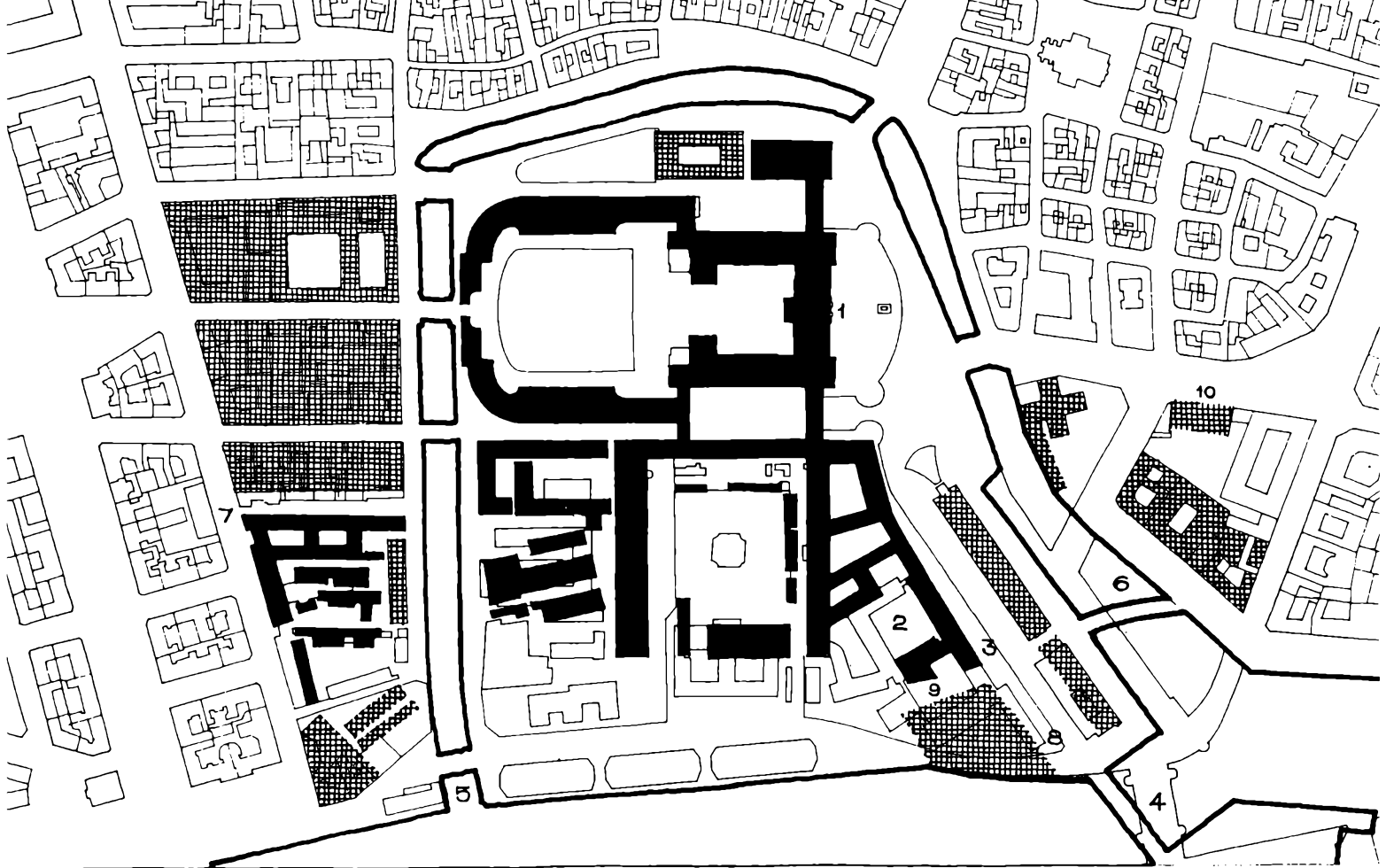
Ca. 1860	Holmens Kanal tildækkes.
1866 - 68	Tøjhushavnen opfyldes.
1868 - 69	Børsgraven tilkastes. Opfyldninger ved havnen.

ÆNDRINGER I BEBYGGELSESFORHOLDENE

1852	Sidebygning opføres til Lerches Gård til brug for central-administrationen.
1860	Bebyggelsen af Gammelholm efter F. Meldahls plan påbegyndes.
1866 - 70	Ny nationalbank opføres på Gammelholm. (Arkitekt: Herholdt).
1869	Den tidligere nationalbank nedrives, og Slotsholmsgade føres igennem fra havnen til Slotspladsen. Ny Knippelsbro bygges fra Slotsholmsgade til Torvegade. Christiansgade anlægges.
1870'erne	Vestervold sløjfes, og Vestre Boulevard (senere H.C. Andersens Boulevard) anlægges. Boligbebyggelse ved Kongens Bryghus (på opfyldt areal).
1876	Sukkerfabrikkerne opføres ved havnen på Slotsholmen (hvor det gamle sukkerhus "Phønix" fra det 17. årh. lå).
1880	Frederiksholms Bro og Børsbroen opføres. Godsbanelinien føres over Frederiksholms Bro gennem Christiansgade og over Børsbroen.
1884	Christiansborg Slot brænder.

KORTGRUNDLAG

Emil Olsens "Kort over Kjøbenhavn 1898" samt Axel E. Åmodts "Kort over Kjøbenhavn med nærmeste Omegn 1898".

1. Christiansborg Slots ruin
2. Sidebygning i Lerches Gård (centraladministrationen)
3. Den ombyggede Schacks Gård (centraladministrationen)
4. Ny Knippelsbro
5. Frederiksholms Bro
6. Børsbroen
7. Vestre Boulevard
8. Slotsholmsgade
9. Christiansgade
10. Nationalbanken

SLOTSHOLMSOMRÅDET 1898

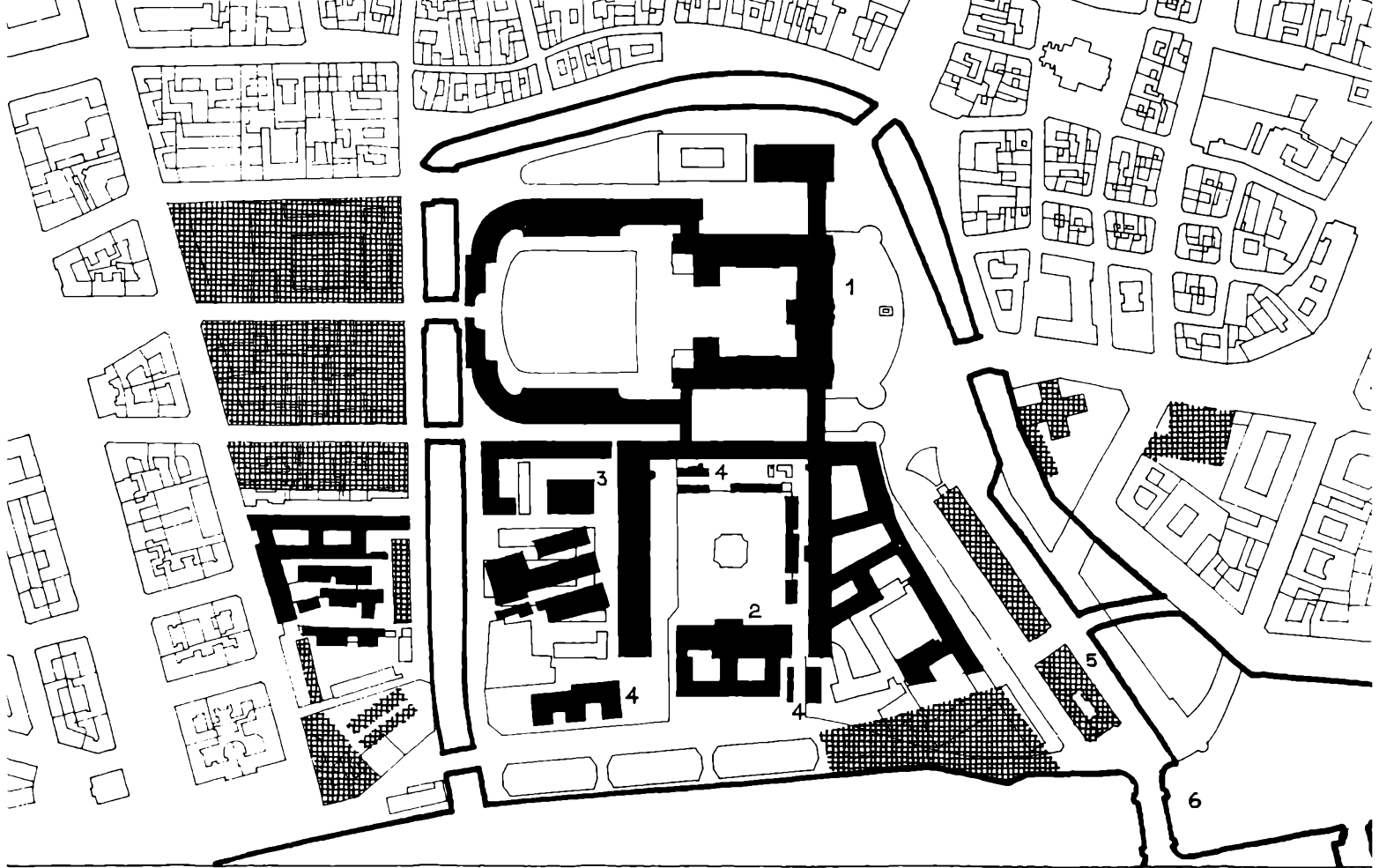
HISTORISKE DATA FRA 1898 TIL 1922

ÆNDRINGER I BEBYGGELSESFORHOLDENE

- 1900 "De 6 Søstre" nedrives og erstattes af Privatbanken. Schacks Gård ombygges og tages i brug af centraladministrationen.
- 1905 Opførelsen af Det kongelige Bibliotek på den tidligere galejbygnings plads afsluttes. Bibliotekshaven anlægges.
- 1905 - 18 Det tredje Christiansborg opføres. (Arkitekt: Thorvald Jørgensen).
- 1906 - 07 Ny Knippelsbro opføres fra Børsgade til Torvegade
- 1909 - 10 Kedelcentralen (varmecentral for hele Slotsholmen) opføres ved Staldmestergården.
- 1909 - 12 Rigsarkivet ombygges. Geheimearkivet forhøjes.
- 1914 Barakker opføres flere steder på Slotsholmen til brug for centraladministrationen. Oprindeligt beregnet til kun at stå i 5 år. Er endnu ikke nedrevet (1965).
- 1917 Nationalbanken udvides. (Arkitekt: Martin Borch).

KORTGRUNDLAG

Stadskonduktørens kort fra 1922.

1. Det tredje Christiansborg
2. Det kongelige Bibliotek
3. Kedelcentralen
4. Barakker for centraladministrationen
5. Privatbanken
6. Ny Knippelsbro
7. Nationalbankens udvidelse

SLOTSHOLMSOMRÅDET 1922

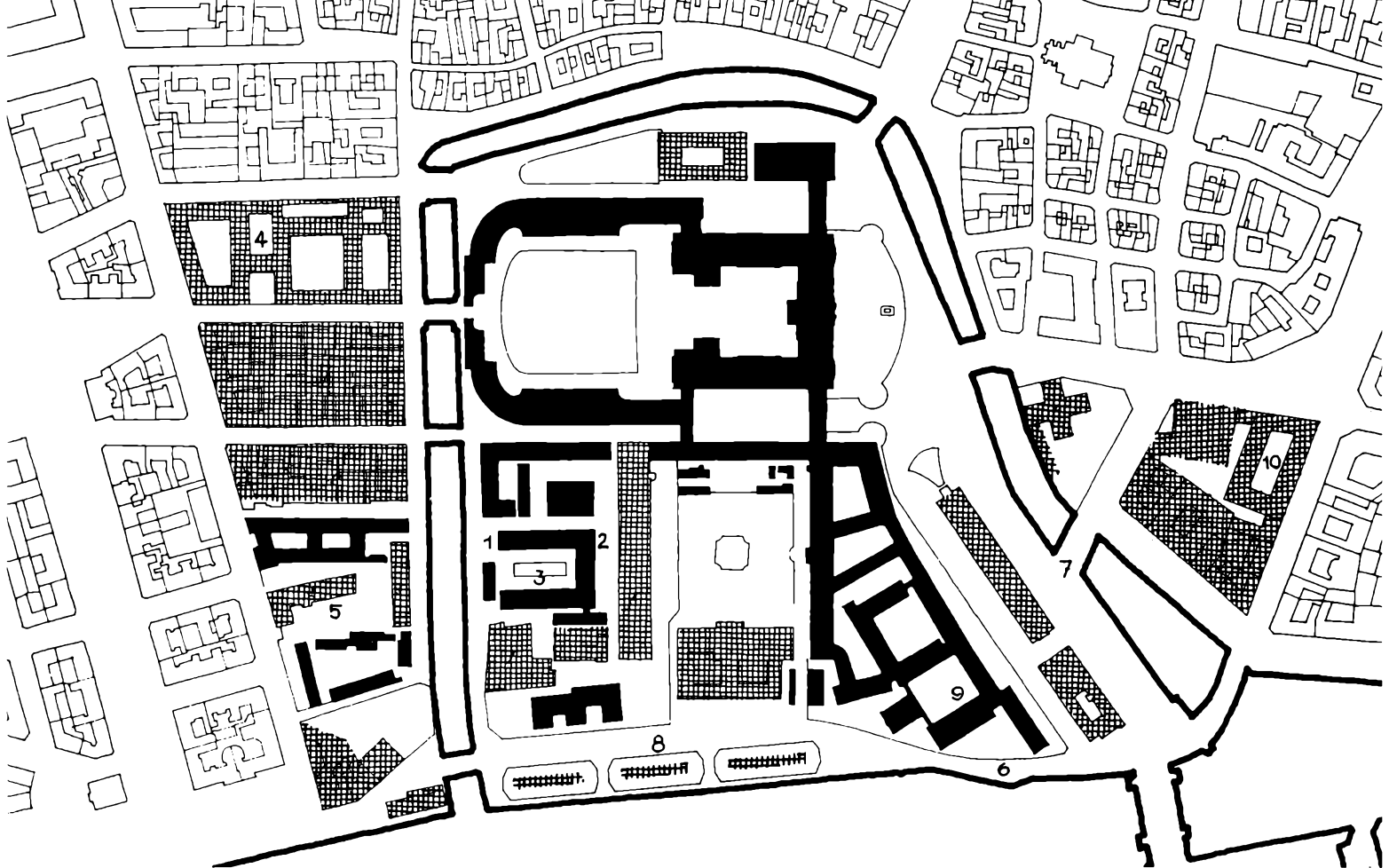
HISTORISKE DATA FRA 1922 TIL 1965

ÆNDRINGER I BEBYGGELSESFORHOLDENE

- 1923 - 28 Trefløjet bygning opføres til centraladministrationens brug. Den ene fløj langs Christiansgade, de to andre inde i gårdene bag ministerialbygningerne i Slotsholmsgade.
(Arkitekt: Thorvald Jørgensen).
- 1929 - 38 Nationalmuseet udvides. Hele karreen udbygges til museets brug (samt en enkelt ejendom på den anden side af Ny Vestergade).
(Arkitekt: Mogens Clemmensen).
- 1930erne Centraladministrationen erhverver Schacks Gård og Slotsholmsgade 16.
- 1931 Bygning for centraladministrationen opføres på grunden bag Staldmestergården.
(Arkitekt: Thorvald Jørgensen).
- 1935 - 37 Ny Knippelsbro opføres på samme sted som den tidligere.
- 1940 Centraladministrationens bygning bag Staldmestergården udvides.
(Arkitekt: Thomas Havning).
- 1953 De midlertidige perrontage til brug for landbrugshandelen opsættes på Slotsholmskajen.
- 1960 Slotsholmsgade 16-22 nedrives efter statens erhvervelse af grundene.
Christians Brygge forlænges langs kajen, tilsluttes Slotsholmsgade.
En ny bro, Christian IV's Bro, opføres mellem Slotsholmsgade og Niels Juels Gade.
- 1963 De nye ministerialbygninger ved Slotsholmsgade og Christians Brygge påbegyndes.
(Arkitekter: Thomas Havning og Eske Kristensen).
- 1964 Nationalbankens nybyggeri påbegyndes. 1. præmieprojekt i indbudt konkurrence i 1962.
(Arkitekt: Arne Jacobsen).

KORTGRUNDLAG

Stadskonduktørens kort fra 1965.

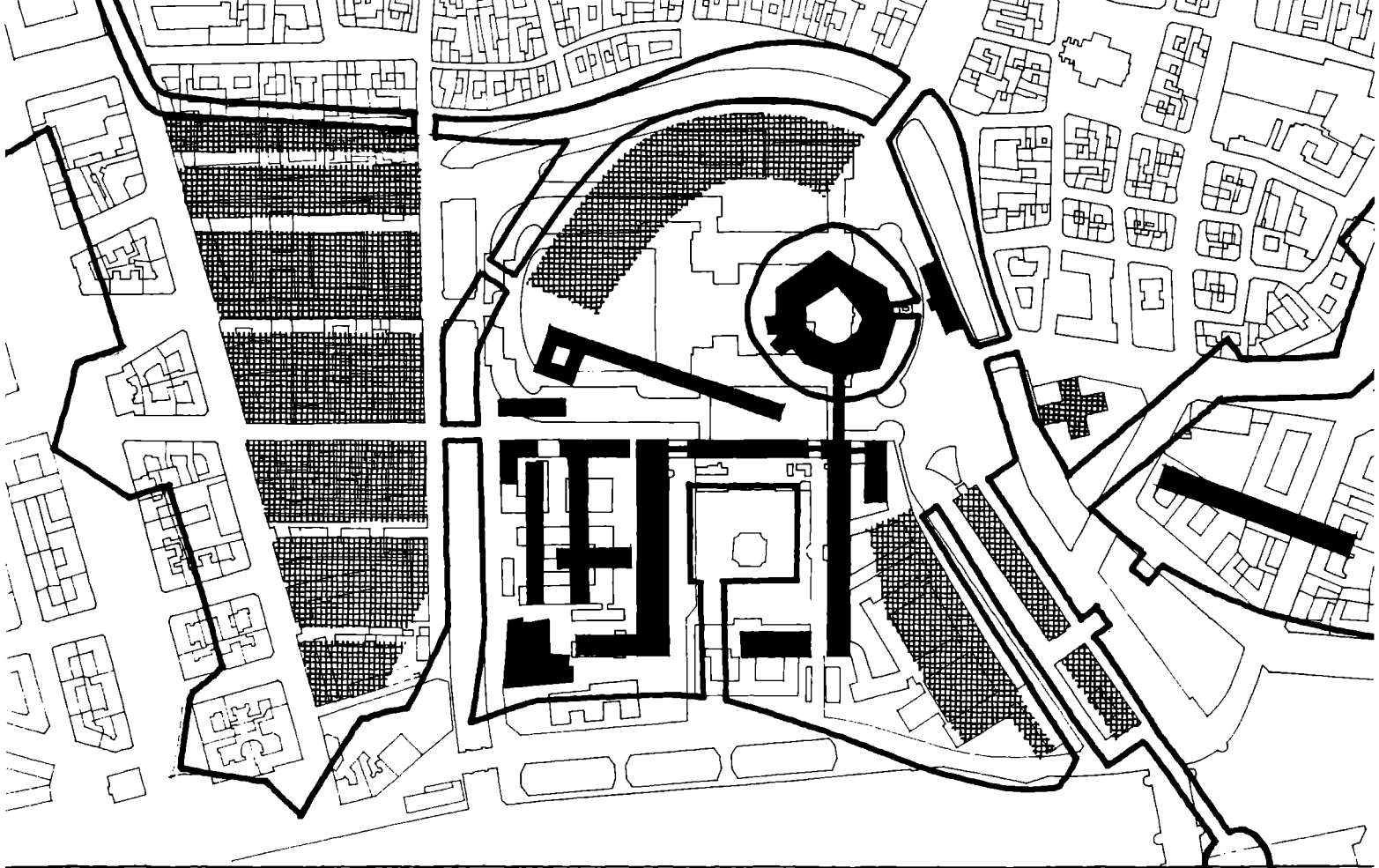

1. Bygning for centraladministrationen
2. Tilbygning hertil
3. Barak
4. Nationalmuseets udvidelse
5. Postgirobygningen
6. Slotsholmsgades forlængelse
7. Ny Børsbro
8. Landbrugshandelens perrontage
9. Nye ministerialbygninger
10. Ny Nationalbank

SLOTSHOLMSOMRÅDET 1965

PROJEKTER TIL HELHEDSPLEANER

De følgende - grå - sider viser en række projekter til bebyggelse af Slotsholmen og Frederiksholmen fra Absalons tid til i dag.

PROJEKT UDFÆRDIGET 1668

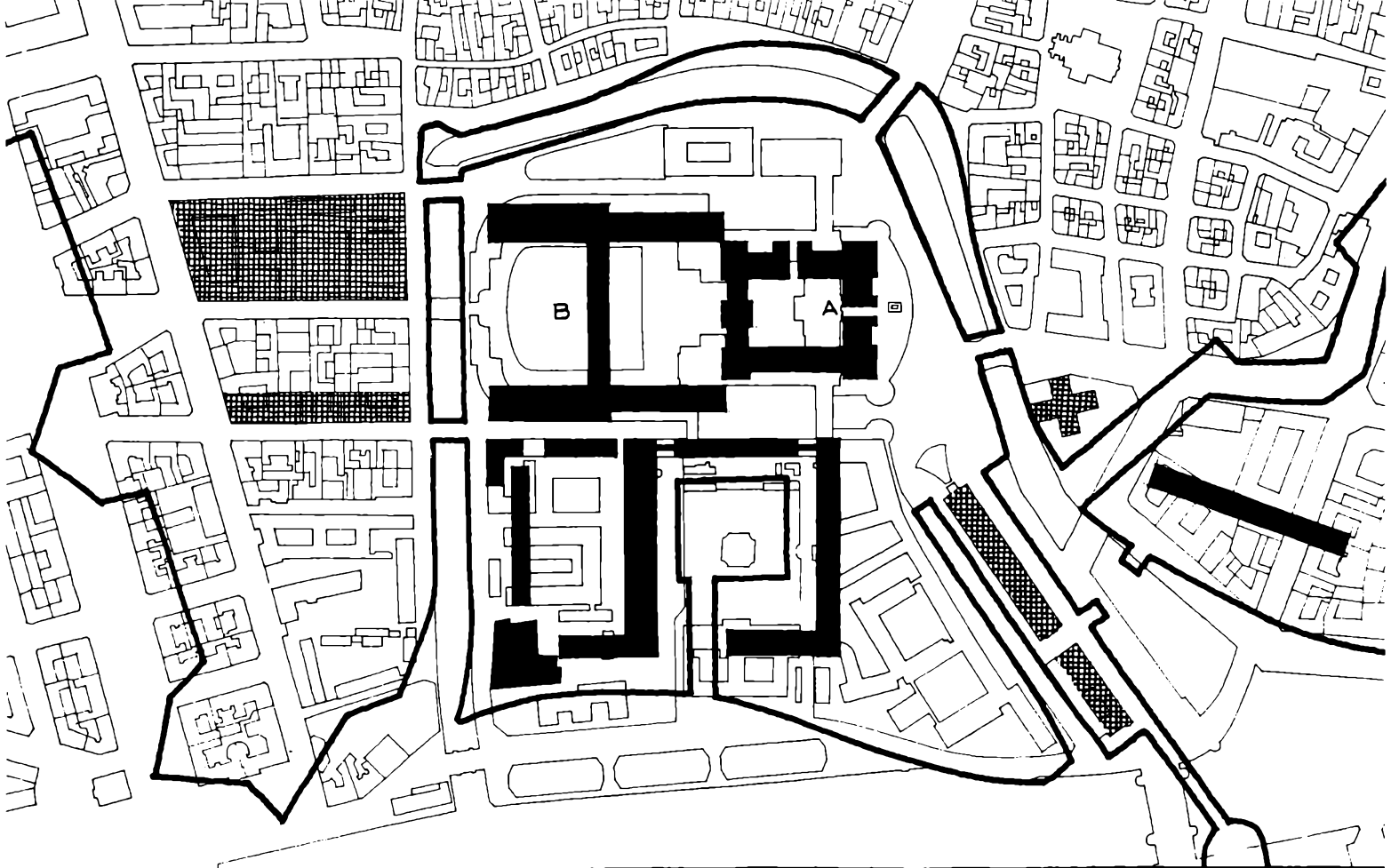
Projektet er unavngivet og udateret og foreslår en intensiv udnyttelse af Frederiksholmen med mange små grunde.

Fra samme tid findes tillige et projekt, hvor området foreslås gennemskåret af kanaler.

KILDE:

Fra Bispetid til Borgertid.

Plan efter Vilh. Lorenzens kort.

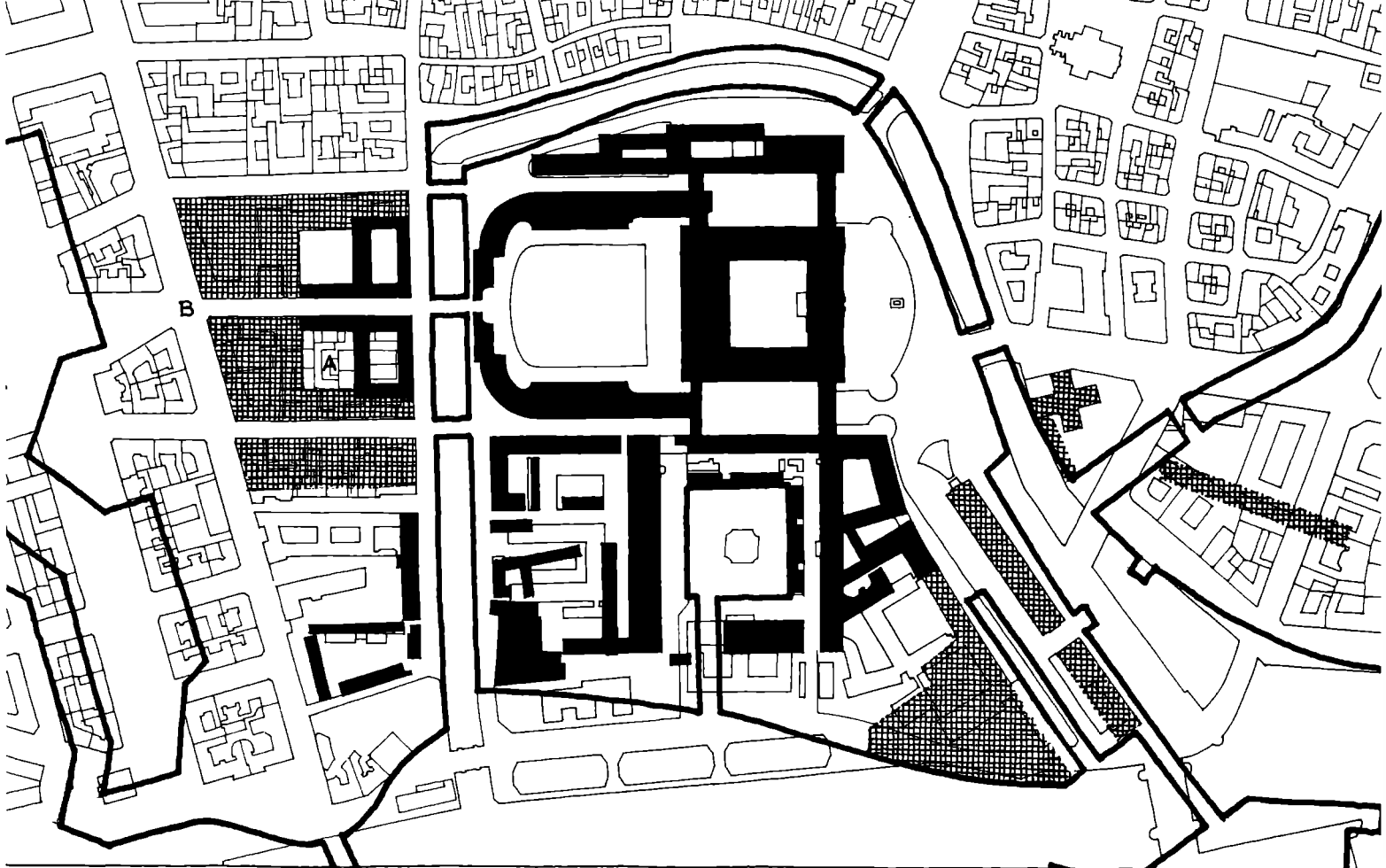
PROJEKT UDFÆRDIGET AF LAMBERT v. HAVEN
1690

Lambert van Havens slotsprojekt bygger på en akse gennem Ny Vestergade. Den private bebyggelse fjernes fra Slotsholmen.

- A. Slot
- B. Ridebaneanlæg

KILDE:
Vilh. Lorenzens kortsamling.

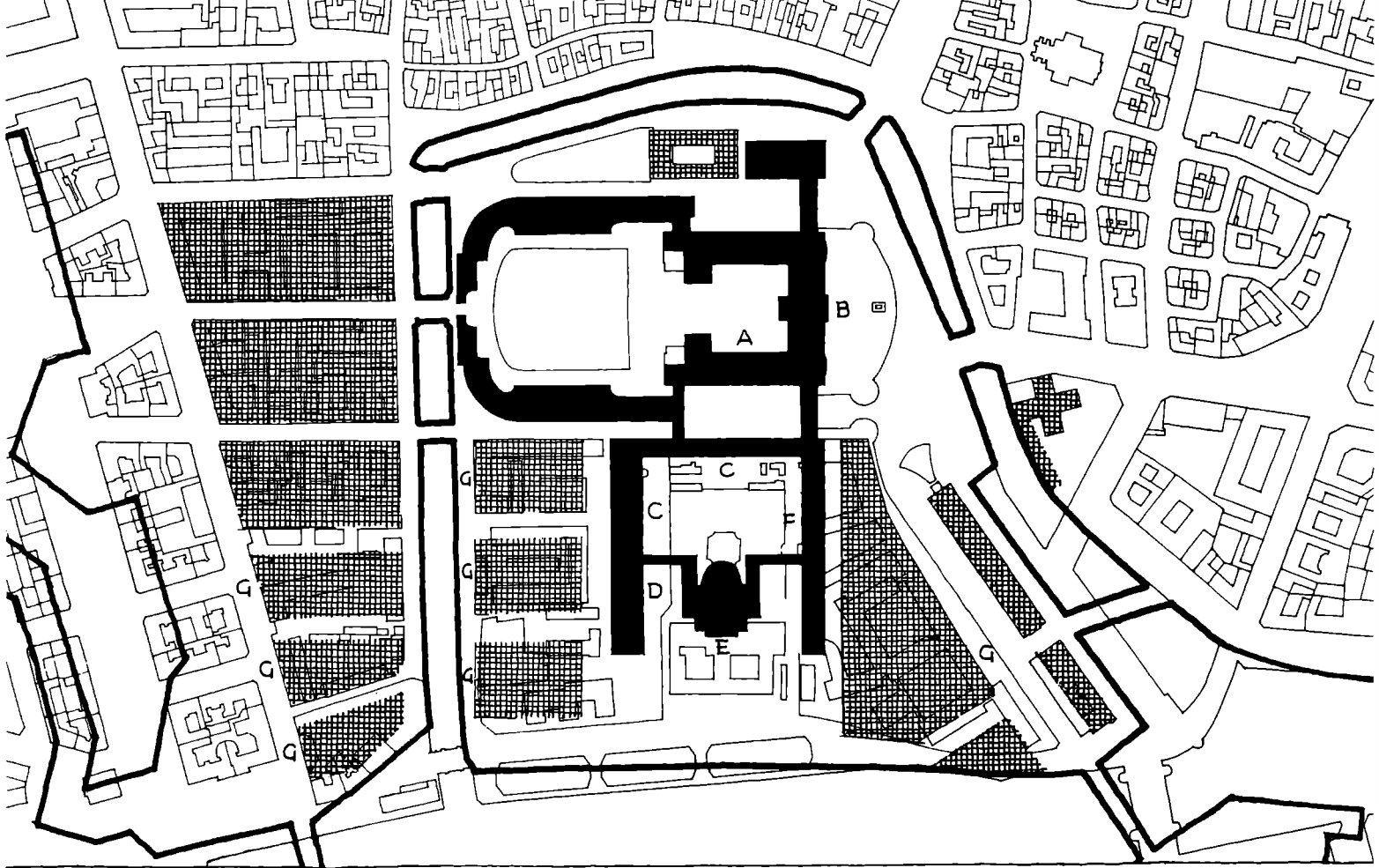

- A. Pendant til Prinsens Palæ
- B. Projekteret ny placering af Vesterport

PROJEKT UDFÆRDIGET AF NIC. EIGTVED CA. 1750

For at understrege den fornemme opkørsel til slottet foreslår Eigtved at opføre en pendant til Prinsens Palæ på den anden side af Ny Vestergade. Dette projekt harmonerer med en samtidig kongelig plan om at flytte Vesterport ud for Ny Vestergade.

KILDE:
København Før og Nu.

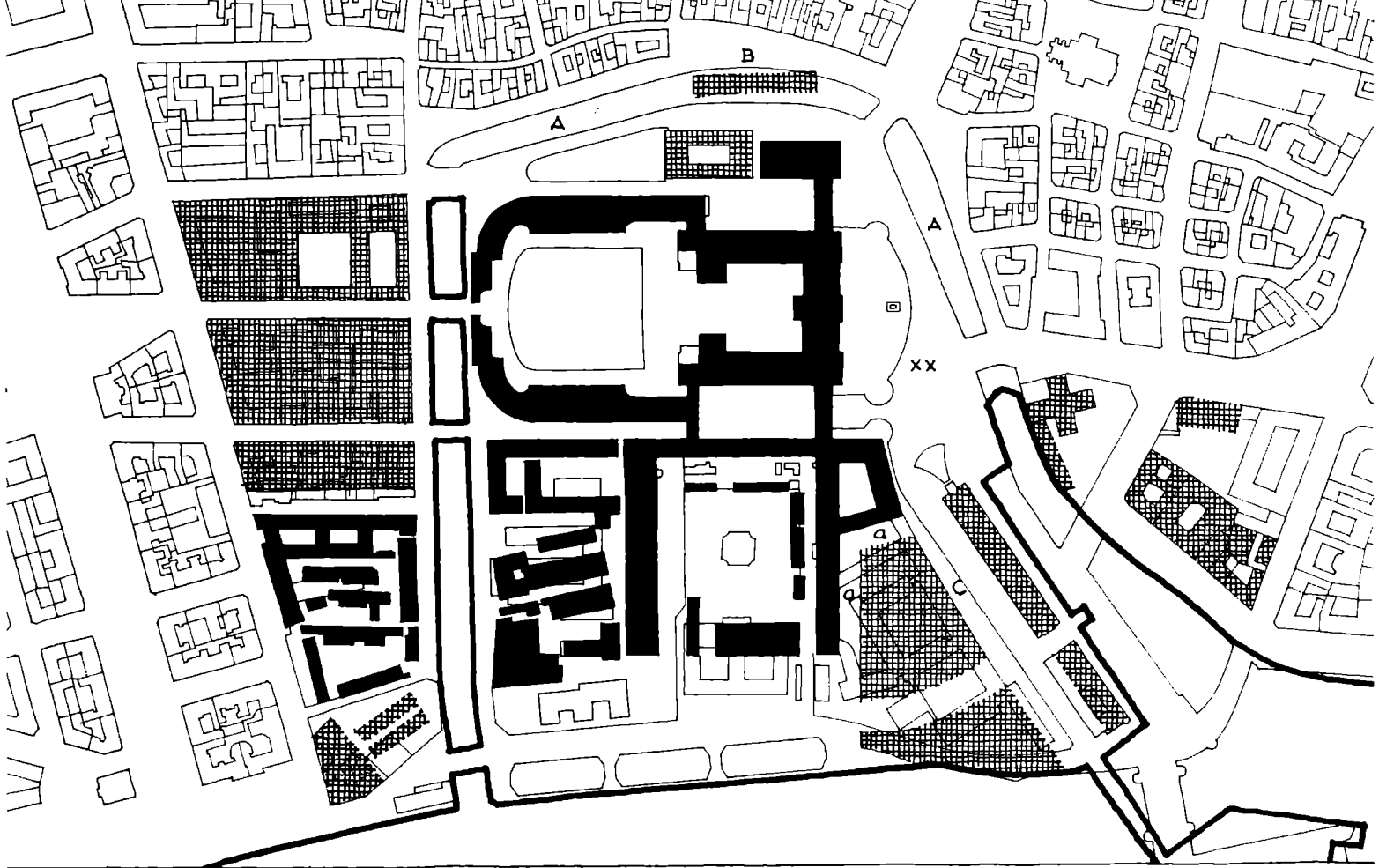
- A. Højesteret
- B. Hof- og staldetaten
- C. Centraladministrationen
- D. Det kongelige Bibliotek
- E. Ny rigsdagsbygning
- F. Statsarkiver
- G. Ny privat bebyggelse

PROJEKT UDFÆRDIGET AF FYRINGENIØR GROVE 1865

Hovedtanken i fyr- og havneingeniør Groves forslag er, at man på Slotsholmen burde opføre udbredt privat bebyggelse efter det netop færdigbyggede Gammelholms mønster, d.v.s. en fornem bebyggelse med brede gader og i kontakt med anlægspladser ved havnen. Yderligere foreslås ny rigsdagsbygning.

KILDE:

Illustreret Tidende 1865 - 66, side 268.

PROJEKT UDFÆRDIGET AF F. MELDAHL 1871

Meldahl foreslår opfyldning af en stor del af kanalerne om Slotsholmen, omlægning af færdselslinjerne, privat bebyggelse i udstrakt grad og torvehalle ved Slotskirken.

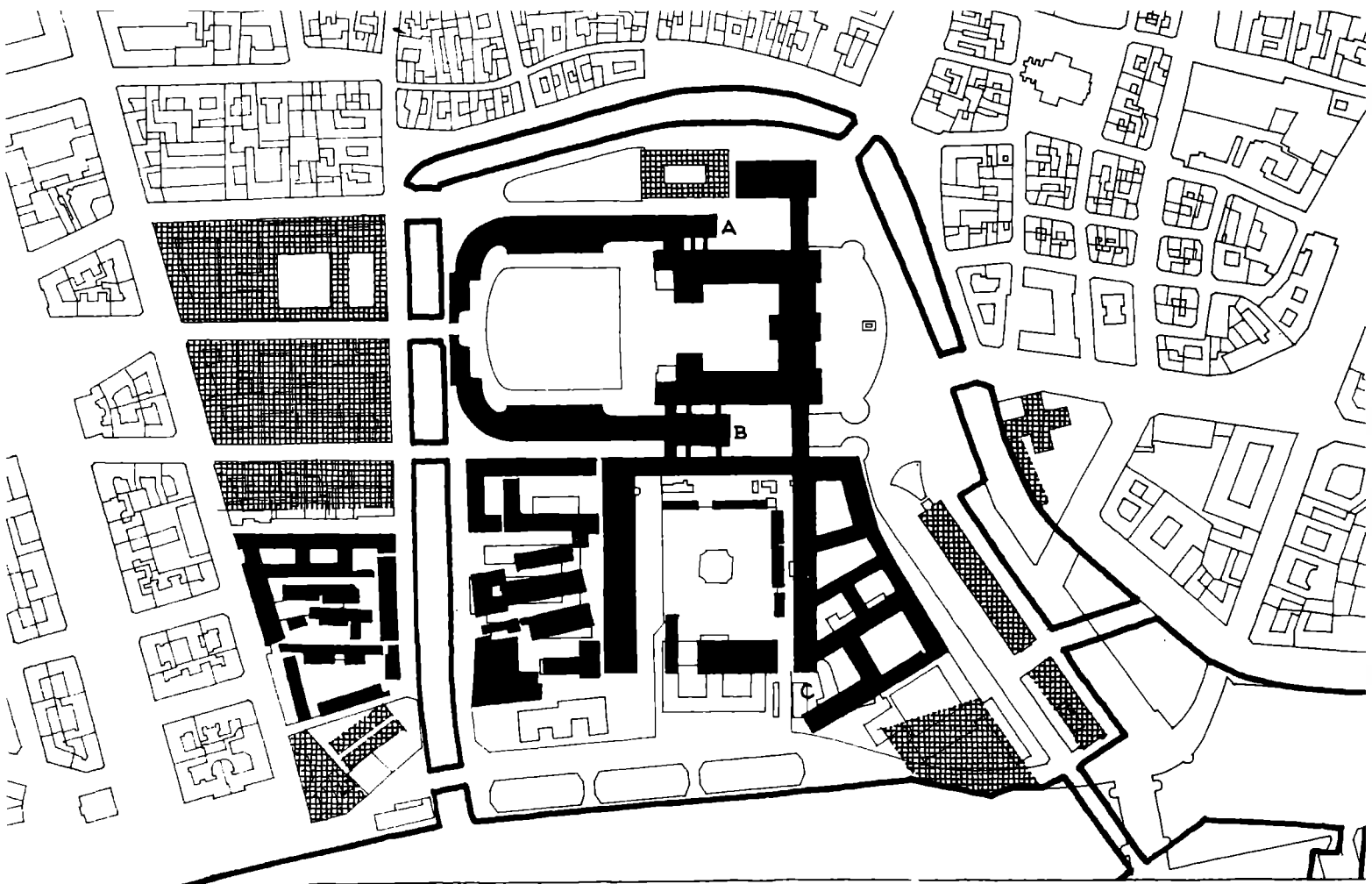
Tidligere havde Meldahl foreslået at indrette Prinsens Palæ til banegård. (Sporene skulle føres ind i karreen fra vest).

- A. Opfyldte kanaler
- B. Torvehalle
- C. Ny privat bebyggelse
- aa Ny gade
- xx Haveanlæg

KILDE:

Illustreret Tidende 1871-72, side 46.

Kilde vedrørende Prinsens Palæ som banegård: Kunstakademiets samling af arkitekturtegninger.

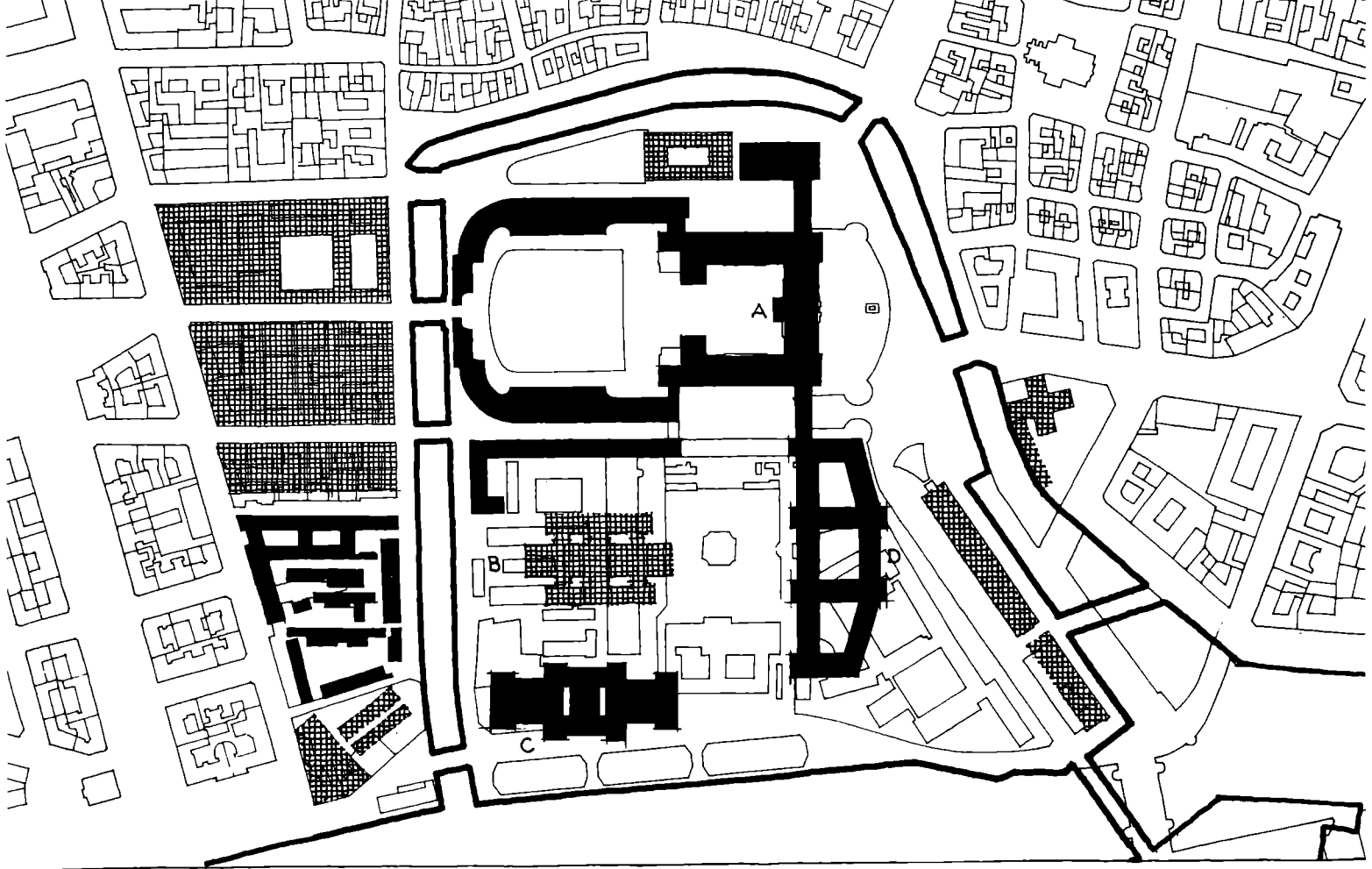
- A. Tilbygning til Christiansborg for landstinget
- B. Tilbygning til Christiansborg for folketinget
- C. Bygninger for centraladministrationen

PROJEKT UDFÆRDIGET AF KOMMISSIONEN AF 1879, 1883

I betænkning af 1883 foreslås rigsdagen, kunstsamlingerne og biblioteket fjernet fra Slotsholmen, mens ministeriebygningerne og arkivbygningerne omdannes og udvides. Bibeholdes rigsdagen, foreslår udvalget Christiansborg udvidet ved tilbygninger i gårdene. Bl.a. slotsbranden bevirker, at betænkningens forslag ikke bliver realiseret.

KILDE:

Betænkning om de offentlige Bygninger af 24. september 1883.

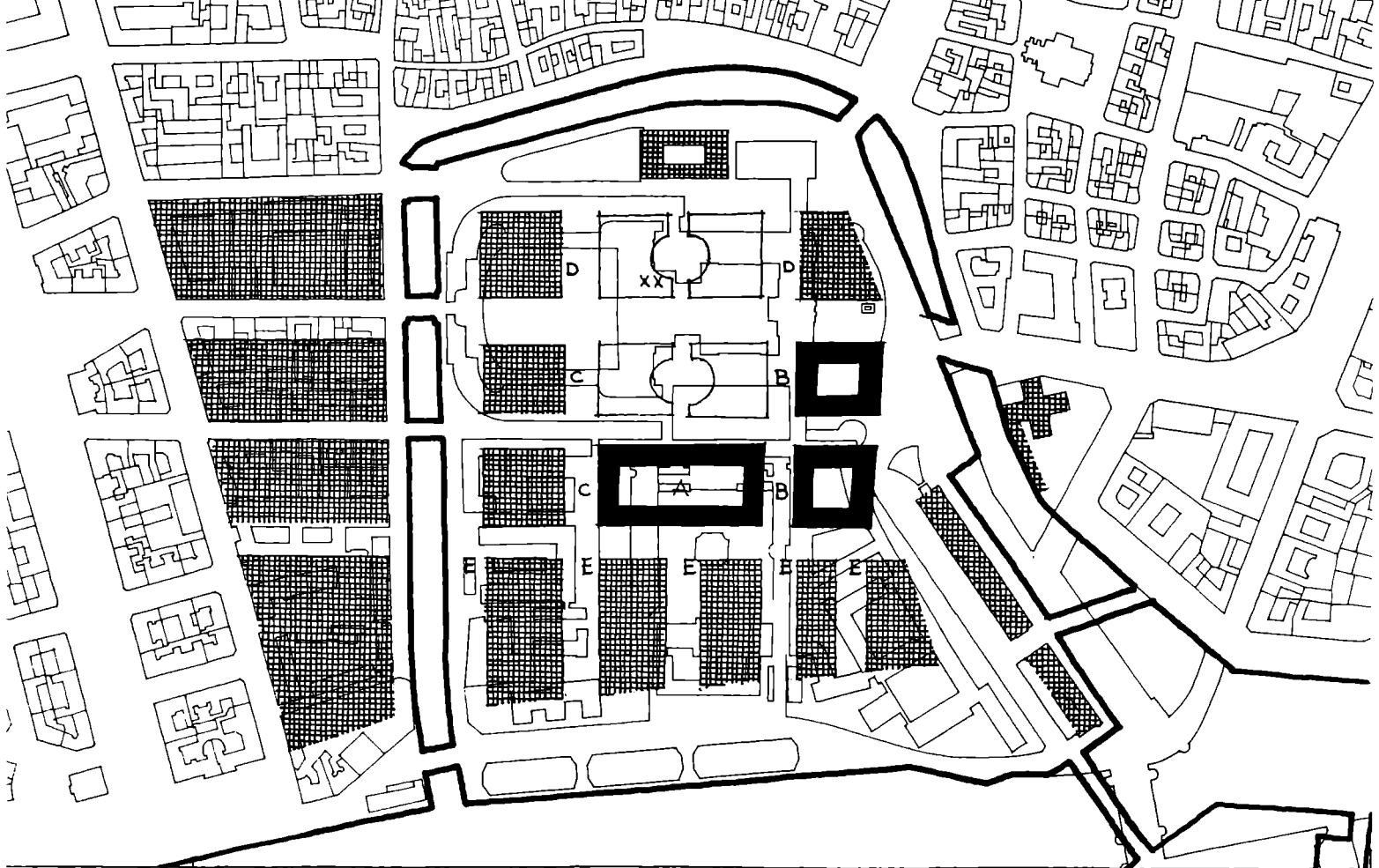
- A. Nyt slot, opført på slotsruinen, udelukkende til kongeborg
- B. Nyt kongeligt bibliotek
- C. Ny rigsdagsbygning
- D. Ministerier og arkiver. Kancelli-bygningen og Proviantgården indgår i ændret form heri

PROJEKT UDFÆRDIGET AF THEOPHILUS HANSEN 1886

Theophilus Hansen opfordres af indenrigsministeriet til at lave et projekt til ordning af lokalforholdene for kongeborg, rigsdag, ministerier og bibliotek. Hans forslag forkastes, og i stedet vedtages en arkitektkonkurrence. F. Meldahl og Albert Jensen vinder, men deres projekt realiseres ikke.

KILDE:

Frederik Schjøtt: Christiansborg Slot. Tillægshæfte til Architekten 1903-04, side L.

- A. Rigsdag
- B. Ministerier
- C. Bibliotek
- D. Offentlige samlinger
- E. Privat bebyggelse (kontorer)
- xx Haveanlæg

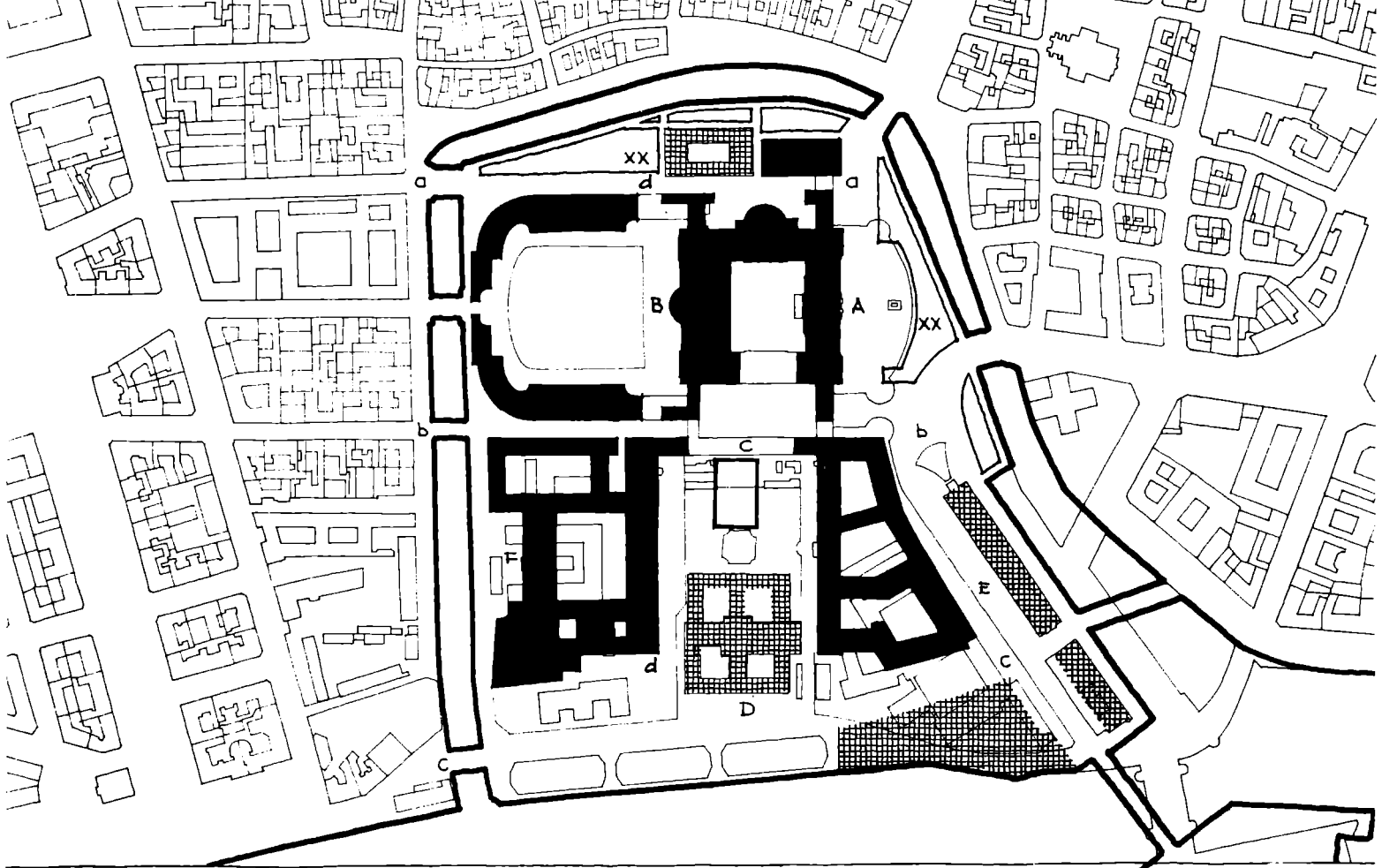
PROJEKT UDFÆRDIGET AF SOCIALDEMOKRATIET 1895

Socialdemokraterne foreslår al bebyggelse på Slotsholmen nedrevet og erstattet af nye karreer - et nyt kongeslot foreslås ikke!

Brede gader tænkes ført igennem, således at der etableres nye forbindelsesveje med Vesterbro. Thorvaldsens Museums placering er grundlag for planens opbygning.

KILDE:

Socialdemokraten 30.11.1895.

- A. Det ombyggede Christiansborg
- B. Ny fløj til Christiansborg, beregnet til kongeborg
- C. Det fjernede gamle kgl. bibliotek
- D. Nyt kgl. bibliotek
- E. De udvidede ministeriebygninger
- F. Nye ministeriebygninger
- aa Trafiklinje for vogne
- bb Trafiklinje for vogne og sporvogne
- cc Trafiklinje for tungere trafik
- dd Fodgængerpassage (i åben buegang i Tøjhusets stueetage)
- xx Haveanlæg

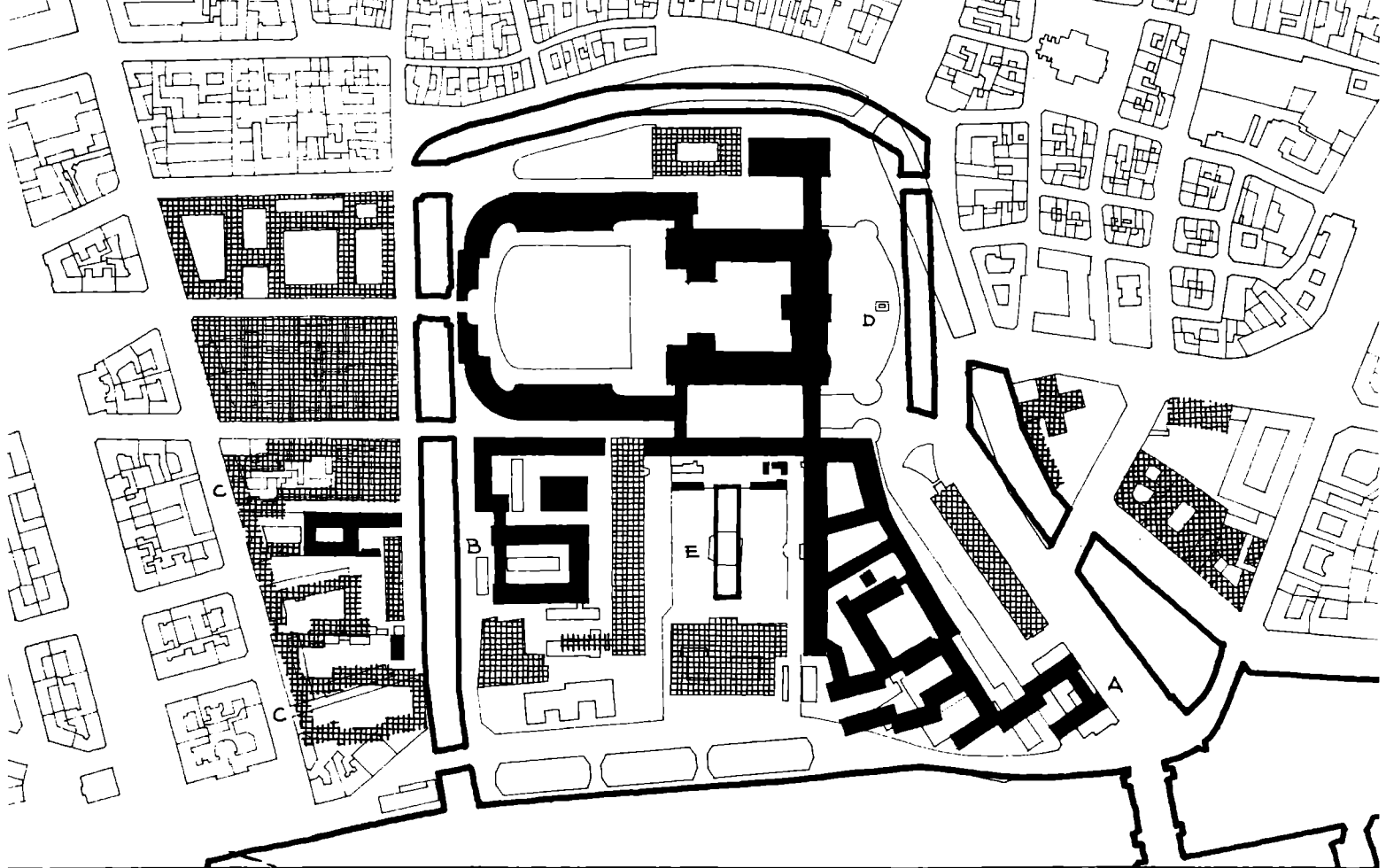
PROJEKT UDFÆRDIGET AF P. KROHN OG M. NYROP 1898

Krohn og Nyrop foreslår radikale ændringer i trafikforhold og bebyggelse på Slotsholmen i trafikforhold og bebyggelse på Slotsholmen i trafikforhold og bebyggelse på Slotsholmen. Både kongeborg, højesteret, rigsdag, bibliotek og centraladministration rummes på selve Slotsholmen. Bl.a. diskussionen om dette projekt fører til arkitektkonkurrencerne i 1903 og 1905.

KILDE:

Teknisk tidsskrift 1898-99 side 27. Illustreret på plan 5 heri.

- A. Nybyggeri for centraladministrationen
- B. Tilbygning for centraladministrationen
- C. Nyt kontorbyggeri
- D. Ændret kanalforløb
- E. Ændret udformning af Bibliotekshaven

PROJEKT UDFÆRDIGET AF THOMAS HAVNING
1946

Thomas Havning foreslår kanalforløbet ved Slotspladsen reguleret, nyt kontorbyggeri opført ved havnen og på Frederiksholmen samt mindre ændringer i den eksisterende bebyggelse. Trafikken langs Slotsholms Kanal foreslås flyttet over på Gammel Strand-siden.

KILDE:

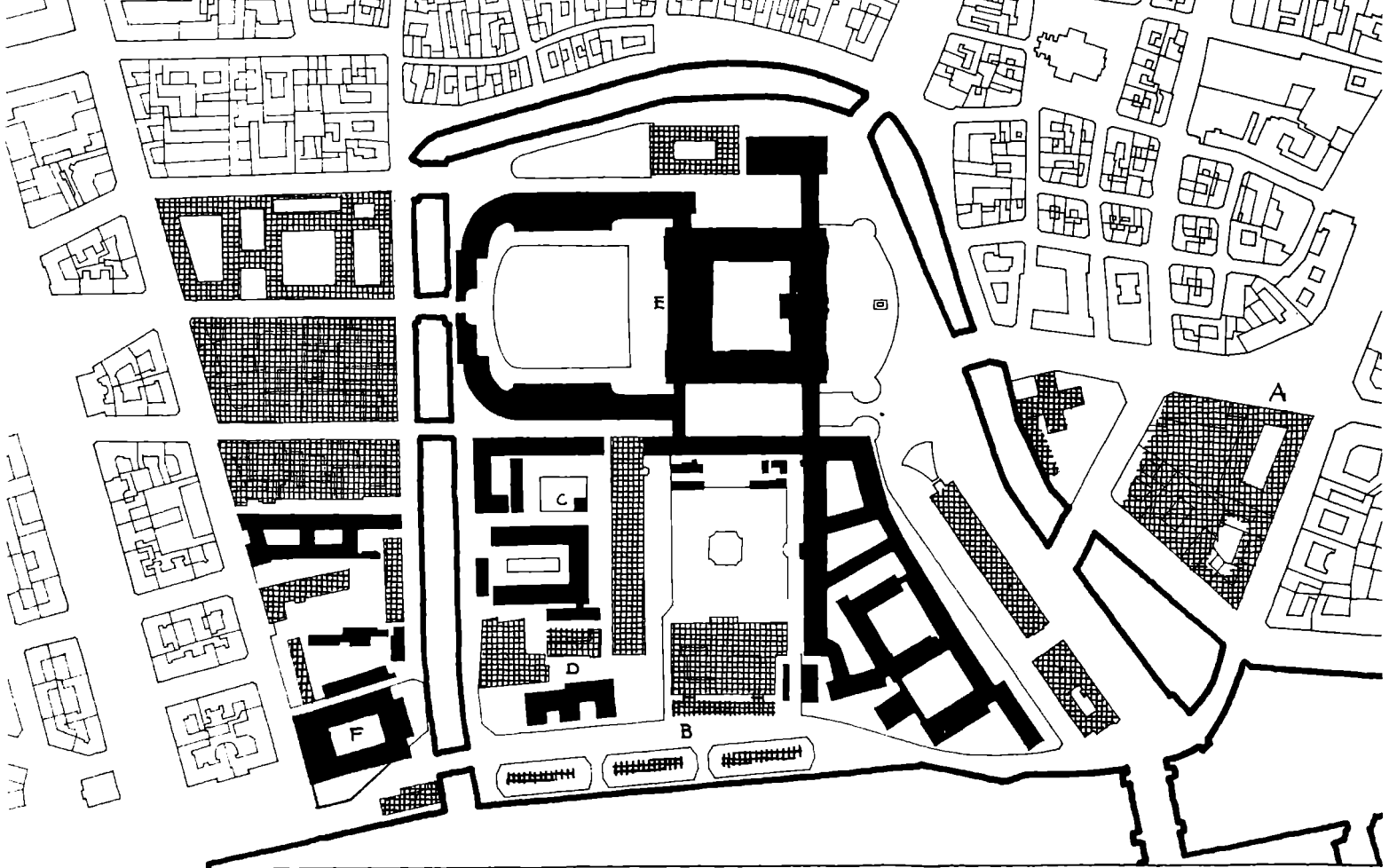
Thomas Havning: Forslag til ordning af Christiansborgs omgivelser. Særtryk af Arkitekten 1946.

- A. Peter Bredsdorffs og Poul Kjærgaards 1. præmie-projekt fra konkurrencen i 1941
- B. Thomas Havnings forslag til bebyggelsesplan fra 1940-erne
- C. Forslag til bebyggelsesplan fra 1950-erne udarbejdet af udvalget vedrørende Frederiksholmen

PROJEKTER FOR FREDERIKSHOLMEN 1940-60
 I en idekonkurrence i 1941 vedrørende Bryghusgrunden beskæftigede førstepremie-forslaget (Peter Bredsdorff i samarbejde med Poul Kjærgaard) sig tillige med Materialgårdens grund. Senere udarbejdede først Thomas Havnning, senere udvalget vedrørende Frederiksholmen bebyggelsesplaner for samme område. Bryghusbranden bevirkede, at sagen blev stillet i bero til Bryghusgrundens forhold var afklaret.

Kilde:
 Arkitekten 1941 samt modelfotos fra Stadsarkivets fotografiske samling.

- A. Nationalbankens udvidelse
- B. Det kongelige Biblioteks udvidelse
- C. Kedelcentralens ombygning
- D. Tøjhusmuseets nybygning
- E. Grev Knuths forslag til tilbygning på Christiansborg
- F. Skitseforslag til kontorbygning

PROJEKTER 1965

Ud over de på planen angivne projekter bør nævnes udvalgets forslag om nedrivning af de midlertidige barakker på Slotsholmen, rigsantikvar Globs forslag om udflytning af Nationalmuseet fra Frederiksholmen samt kommunens plan om en cirkulationsgade langs Slotsholms Kanal.

KILDEANGIVELSE:

Kortgrundlagene til planerne og kildematerialet vedrørende projekterne er anført i hvert enkelt tilfælde. Oplysningerne i den øvrige tekst er hentet følgende steder:

København fra Bispetid til Borgertid. Udgivet af Stadsingeniørens direktorat. København Før og Nu, bind I, 1949. Jan Neindam.

Danmarks Hovedstad fra Landsby til Storby. Red.: Steffen Linvald, Ernst Menze og M. Friis Møller.

København Fra Boplads til Storby. Red.: Harald Jørgensen.

Trap Danmark. Storkøbenhavn.

Fortegnelse over fredede bygninger. 1959.

Bidrag til det gamle Københavns Topografi. H. U. Ramsing.

Bidrag til Københavns Historie, særlig i Kristian IV's tid: Københavns Slot og Slotsholmene. Emil Madsen.

Betænkning om de offentlige bygninger af 24. september 1883.

København 1840-1940. Udgivet af Københavns borgerrepræsentation.

FORSLAG TIL LANGSIGTET ANVENDELSESPLAN FOR SLOTSHOLMSOMRÅDET INDTEGNET PÅ KØBENHAVNS MAGISTRATS FORSLAG TIL ANVENDELSESZONER I MIDDELALDERBYDELEN

III. SLOTSHOLMSOMRÅDET OG KØBENHAVNS CITY

I. ANVENDELSE OG FORNYELSE

I Københavns indre by kæmper man med samme problemer som i de centrale dele af alle storbyer: vanskelighederne ved omdannelsen af en gammel bydel, skabt efter andre tiders idealer, til del af et storby-city. De eksisterende kontorer og erhvervsvirksomheder er i stadig ekspansion, og nye cityvirksomheder ønsker at etablere sig – altsammen på bekostning af den eksisterende bebyggelse, som er opført til andre funktioner, hovedsagelig boligformål, og derfor er proportioneret helt anderledes, end moderne erhvervsforetagender kræver det. De voksende arealkrav i forbindelse med de høje grundværdier i bymidten har i løbet af de sidste 100 år medført et erhvervsbyggeri af meget store dimensioner i forhold til de gamle gadebredder og til de eksisterende huses højder og facadelængder. Resultatet er blevet problematiske bebyggelsesforhold og trafikale og parkeringsmæssige kvaler.

Det stod allerede ved udarbejdelsen af Københavns kommunes generalplan klart, at man måtte fremme en ændret fordeling af den fremtidige erhvervs-tilvækst, begrænse tilvæksten i de historiske bydele og tilstræbe en sikring af de miljømæssige og æstetiske værdier her mod fremtidigt nybyggeri i store dimen-

sioner. Man anså det for ønskeligt at få fastlagt zoner med særlige byggebestemmelser og zoner for anvendelse. Borgerrepræsentationen vedtog den 19. marts 1959 derpå sigtende skærpede retningslinier for byggeriet i Københavns gamle bydele inden for voldlinien, og et særområde specielt reserveret for Universitetets humanistiske fakulteter og disses udvidelser blev i 1963 fastlagt ved byplanvedtægt.

Næste etape i arbejdet var en vedtagelse af borgerrepræsentationen den 9.4.1964 om en mere detaljeret og aktiv planlægning med henblik på begrænsning af erhvervstilvæksten i de gamle bydele - herunder også Slotsholmen og Frederiksholmen. I overensstemmelse med denne vedtagelse fremsendte magistraten i 1965 til borgerrepræsentationens vedtagelse en dispositionsplan for bebyggelsens regulering i Københavns gamle bydel. Denne består af planer og bestemmelser for henholdsvis "anvendelseszoner", "byggezoner" og "fornyelsesområder". Dispositionsplanen må blandt andet betragtes som en uddybning og bearbejdning af generalplanens oprindelige zoneplan af 1954 og som første led i en række dispositionsplaner for de centrale bydele.

Allerede generalplanen foreslog, at Slotsholmen og Frederiksholmen (Slotsholmsområdet) i lighed med Universitetsområdet blev et særområde, idet man tænkte sig området reserveret for centraladministrationen med bibeholdelse af de eksisterende museer og Det kongelige Bibliotek. Frederiksholmen var tænkt som centraladministrationens udvidelsesområde, uden at man dog tog stilling til, på hvilken måde byfornyelsen her skulle finde sted.

Den senere udvikling har vist, at man ikke på længere sigt kan tilfredsstille centraladministrationens voksende arealkrav inden for Slotsholmen og det i generalplan foreslåede særområde. En udvidelse af Slotsholms-særområdet til at omfatte også de nærmest liggende cityområder - hvorved man kunne få alle statskontorer placeret i samme bydel - ville medføre en fuldstændig omdannelse af disse naboområder inden for en overskuelig årrække og harmonerer ikke med de ovennævnte byplanmæssige dispositioner for den indre by.

På planen på forrige side er arbejdsgruppens forslag til langsigtet anvendelsesplan for Slotsholmsområdet vist indtegnet sammen med planen over anvendelseszoner i dispositionsplanen for Middelalderbydelen. Det ses her,

FORSLAG TIL BEVARINGSPLAN FOR MIDDELALDERBYDELEN OG SLOTSHOLMSOM-
RÅDET. BEVARINGSPLANEN BLEV UDARBEJDET I 1957 OG ER REVIDERET I 1963

■ Facadehuse optaget på fredningsfortegnelsen (inkl. kirker)

▨ Områder med anden bevaringsværdig bebyggelse eller bebyggelse, som må pålægges særlige byggebestemmelser

▧ Haver og anlæg, som foreslås bevaret

at Slotsholmsområdet er reserveret for andre formål end centraladministrationens udvidelse. Yderligere forudsætter man i dispositionsplanen en udflytning af virksomheder fra den indre by og en forskydning til andre dele af hovedstadsområdet af den erhvervstilvækst, som funktionelt og i henseende til særlige pladskrav ikke er berettiget til den vigtige centrale placering i hovedstadsområdet. Også for centraladministrationen bør der derfor ske en udflytning, når arealbehovet er blevet for stort til at kunne tilfredsstilles inden for Slotsholmsområdet.

Et udkast til bevaringsplan for Middelalderbydelen og Slotsholmen - den ældste del af København - blev udarbejdet i 1957. Planen viser det område, hvor man af respekt for den historiske bydel og den arkitektur og skønhedsværdi, som endnu findes her, foreslår en bevaring - så vidt det er muligt - af det eksisterende miljø. Inden for området er fremhævet værdifulde gaderum og pladsrum, som foreslås udviklet som fodgængerområder. Dispositionsplanen for Middelalderbydelen indeholder en plan over byggezoner, som bygger på en ajourføring og viderebearbejdning af bevaringsplanen. Også for udarbejdelsen af arbejdsgruppens forslag til fornyelsesområder har den dannet et værdifuldt grundlag. Begge planer er gengivet på de følgende sider, byggezone-planen sammen med arbejdsgruppens forslag til differentiering af fornyelsesområderne i Slotsholmsområdet.

FORSLAG TIL BEVARINGSPLAN FOR SLOTSHOLMSOMRÅDET INDTEGNET PÅ KØ-
BENHAVNS MAGISTRATS FORSLAG TIL BYGGEZONER I MIDDELALDERBYDELEN

||||||| Område med generelle byggebestemmelser
||||||| Område med skærpede byggebestemmelser
||||||| Områder med nedsat udnyttelsesgrad

||||||| Områder, der primært søges bevaret
||||||| Fornyelsesområder

II. TRAFIK OG PARKERING

DEN KOLLEKTIVE TRAFIK

Sporvogne og busser

Slotsholmen passeres af en lang række sporvogns- og buslinjer, og stoppestedet ved Højbro Plads er et af byens vigtigste og mest benyttede stoppesteder, centralt beliggende som det er både i forhold til Slotsholmen og de tætte erhvervskvarterer omkring Amagertorv.

Selv under forudsætning af, at stadig flere sporvejslinjer omdannes til buslinjer, og Christiansborg Slotsplads eventuelt omlægges, må dette vigtige knudepunkt for den kollektive overfladetraffic forudses opretholdt.

Det fremtidige tunnelbanesystem

I generalplanskiten for København er etableringen af et net af tunnelbaner understreget som en af de vigtigste faktorer, hvis Københavns indre by skal fungere tilfredsstillende. I efteråret 1964 afgav det tekniske tunnelbaneudvalg betænkning, indeholdende et skitseforslag til tunnelbaner i København. Den tunnelbanestrækning, der ifølge dette forslag står først på programmet for udførelsen af det nye tunnelbanenet, er Køgebugtbanens indføring fra vest til Hovedbanen og videre under Rådhuspladsen og Højbro til Kgs. Nytorv. De foreliggende planer viser en banestrækning, der passerer Slotsholmsområdet langs Slotsholms Kanal med en station ved Højbro. Planerne er endnu på et meget skitse-mæssigt stade.

Ingen af de senere tunnelbanestrækninger vil ifølge tunnelbaneudvalgets skitseplan komme til at berøre Slotsholmsområdet.

En koordinering af skitserne til tunnelbanen og planerne for den fremtidige kollektive overfladetraffic har ikke fundet sted fra tunnelbaneudvalgets side. Det vil muligvis blive aktuelt at planlægge et samlet omstigningsområde for busser, sporvogne og undergrundstog ved Slotspladsen. Under alle omstændigheder er det vigtigt at samordne de forskellige planer for dette betydningsfulde trafikknudepunkt, hvorfra der vil udgå store fodgængerstrømme både til den gamle bydel og til Slotsholmsområdet.

TUNNELBANEUDVALG 1's FORSLAG TIL NYE TUNNELBANER I DEN INDRE BY

1:20 000

— Nuværende S-baner
- - - Forslag til tunnelbaner

DEN INDIVIDUELLE TRAFIK

Personbiltrafik og gadenet

Københavns generalplan foreslår et hovedtrafiksystem for Københavns centrale bydele med en opdeling og fremtidig udformning af gadenettet efter dets funktioner som cirkulationsgader, fordelingsgader, lokalgader og gågader.

CIRKULATIONSGADERNE er et system af større gader med krydsning i niveau, som kan optage trafikken mellem de forskellige større bykvarterer i den indre by, og som samler linjerne for den kollektive overfladef trafik i centrum.

Gadenettet inden for de enkelte bykvarterer, som afgrænses af cirkulationsgaderne, skal herefter i højere grad kunne betjene den lokale trafik. Gadenettet i Københavns middelalderlige bydel kan endvidere opdeles i 3 kategorier med forskellige trafikformål:

FORDELINGSGADERNE er de vigtigste lokale tilkørselsgader inden for hvert kvarter og bør aflastes for parkering, LOKALGADERNE skal tjene den rent lokale servicetrafik og korttidsparkering, og DE RENE GANGSTRØG tænkes igennem visse kvarterer udbygget til et sammenhængende net af centrale gågader.

Den vigtigste ring af cirkulationsgader, der afgrænser dispositionsplanområdet, og som fremover vil føre hovedparten af den individuelle og kollektive trafik ind til Slotsholmsområdet, følger Stormgade, Slotsholmskanalen, Holmens Kanal, Havnebroen, Christians Brygge (Kajgaden) og Vester Voldgade. Her findes de vigtigste knudepunkter for den kollektive trafik, og det er langs denne trafikring eventuel langtidsparkering til Slotsholmsområdet må tænkes placeret i særlige anlæg, mens de parkeringsanlæg, som tilvejebringes inde i området ved de enkelte institutioner på Slotsholmen, på længere sigt må tænkes forbeholdt besøgende og korttidsparkering.

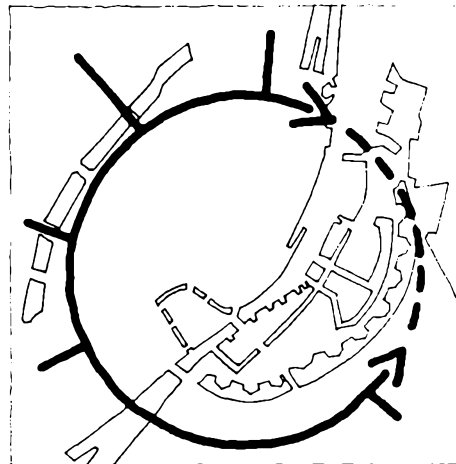
Denne kontinuerlige ring brydes af forbindelsen fra Bremerholm over Børsbroen til Knippelsbro, som skærer Holmens Kanal i niveau, men ikke direkte har forbindelse med Kajgaden. Også denne færdselsåre er et vigtigt led i det overordnede gadenet og er i dag en uundværlig forbindelse fra Amager

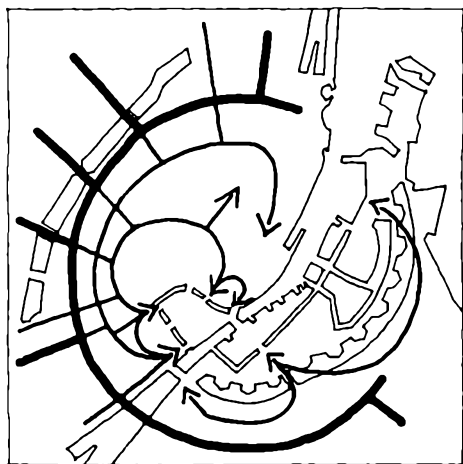
ILLUSTRATIONSSKITSER TIL TRAFIKDIFFERENTIERINGEN I DEN INDRE BY

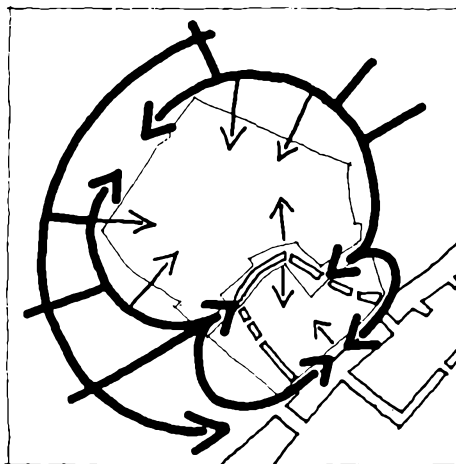
Det nuværende gadenet i den indre by

Københavns kommunes forslag til en hovedtrafikring - Søringen - omkring den indre by

Principskitse til cirkulationsgadenettet inden for Søringen

Cirkulationsgaderne om Middelalderbydelen og Slotsholmsområdet

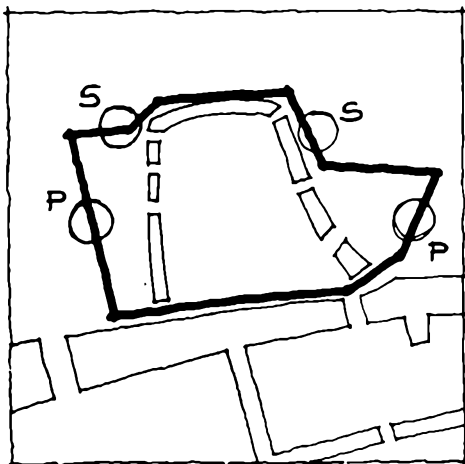
til de indre bydele. I øjeblikket har Knippelsbro betydning for en gennemgående trafik over Slotspladsen til Højbro og Købmagergade. Men netop denne trafik er på længere sigt problematisk både for Slotsholmen og den gamle bydel - ikke mindst med henblik på Købmagergades aflastning og forbedring som strøggade. Det er forbindelsen fra Knippelsbro til Bremerholm og Kgs. Nytorv, der i denne sammenhæng er den vigtigste i den samlede trafikplan.

Hvor stor en del af den fremtidige biltrafik til selve Slotsholmen, der fra Amager vil søge over Knippelsbro, vil afhænge af omfanget og fordelingen af parkeringsmulighederne inden for området og fremfor alt placeringen af de fremtidige parkeringsanlæg. Sådanne anlæg bør næppe tilknyttes Knippelsbro-linjen. På længere sigt må størstedelen af Amagers biltrafik til Slotsholmen tænkes at komme via Langebro og den nye vestlige havneforbindelse, mens det er ønskeligt, at Knippelsbro ud over at bære den syd fra kommende kollektive gadetrafik til de gamle bydele reduceres til en lokalforbindelse for biltrafik til og fra Christianshavn.

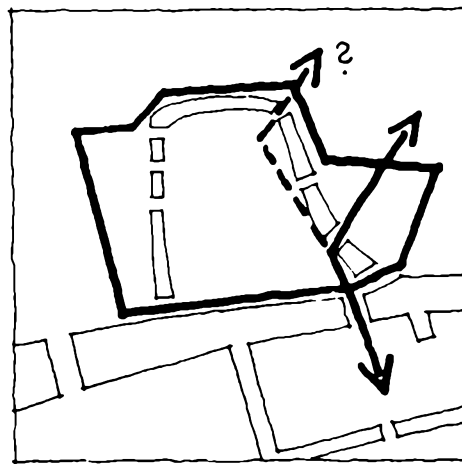
Gennemførelsen af Kajgaden har betydet en midlertidig aflastning af Stormgadelinjen og en formodentlig noget mere langsigtet aflastning af Tøjhusgade. Man forudsætter i Københavns kommune, at Kajgaden og Stormgadelinjen - med fortsat skærpede færdselsrestriktioner på de øvrige vest-østgående gadelinjer i de to tilstødende bykvarterer - fortsat skal fungere som cirkulationsgader og optage den kommende tilvækst i trafikken. Vil man i kommunen fastholde denne forudsætning, kan det blive nødvendigt, at begge gader omprofileres radikalt. En udbygning af Kajgaden må ske i forbindelse med en reduktion af havnefunktionerne og en regulering af de tilstødende friarealer op til Slotsholmsbebyggelsen, som illustreret eksempelvis på siderne 39 til 51. En regulering af den nordlige linje over Slotsholmen må eventuelt ske i forbindelse med en mere omfattende regulering af Slotspladsen ud fra ovennævnte målsætning for den overordnede trafikbetjening.

Slotsholmsområdets øvrige gadenet kan klassificeres efter de samme principper som i Københavns middelalderlige bydel. Tøjhusgade og Frederiksholms Kanal mellem Stormgade og Tøjhusgade er de vigtigste lokale fordelingsgader på Slotsholmen og bør benyttes i mindst mulig udstrækning som gennemkørselsgader. I stedet bør de tjene til fordeling af trafikken til de øvrige gader og pladser i området, som udelukkende er reserveret helt lokale trafikformål og - til en vis grad - parkering.

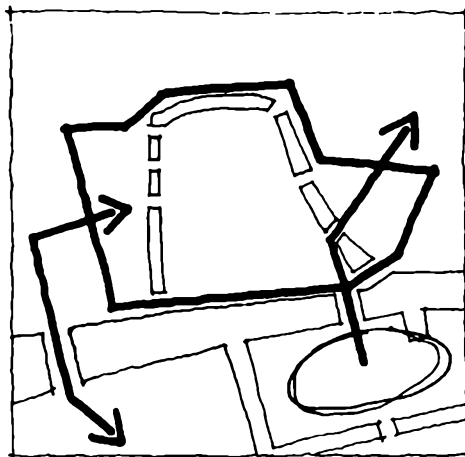
ILLUSTRATIONSSKITSER TIL TRAFIKPRINCIPPET I SLOTSHOLMSOMRÅDET

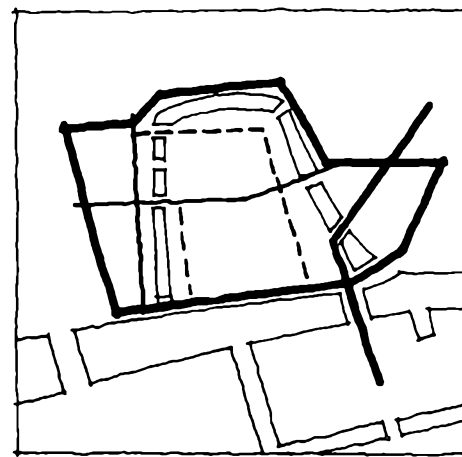
Cirkulationsgaderingen om Slotsholmsområdet med den kollektive trafiks knudepunkter og foreslåede langtidsparkeringsanlæg indtegnet.

Bremerholm-Børsgade-Knippelsbro-linjen og cirkulationsgaderingen. Den foreslåede sekundære forbindelse til Højbro fra Børsgade er vist punkteret.

I fremtiden bør Langebro betjene størstedelen af Amagertrafikken til Slotsholmen, mens Knippelsbro fører den kollektive trafik og trafikken fra Christianshavn.

I Slotsholmsområdets interne gadenet er Tøjhusgade og Frederiksholms Kanal de vigtigste tilkørselsgader. De øvrige gader må tænkes udnyttet og udformet som parkeringsgader.

Parkering

I Københavns centrale bydele er der som i andre byers cityområder et behov for parkeringspladser, der gør sig stærkere gældende år for år. Vanskelighederne vil vokse, så længe bilismen fortsætter sin stigende tendens, uden at der samtidig opnås en væsentlig bedre kollektiv trafikbetjening. Også for Slotsholmsområdet gør mangelen på parkeringspladser sig gældende. I 1955 viste Københavns kommunes parkeringstælling, at parkeringspladserne i Slotsholmsområdet langt fra var udnyttet, men tællingerne i 1956 og 1958 viser, at belægningsprocenten hurtigt steg, og i dag er alle området's pladser besat fra morgen til aften. På planen side 155 er bilpladserne på Slots- holmen og Frederiksholmen i foråret 1965 vist.

Det vil hverken i København eller i andre storbycentre være muligt at tilfredsstille det fortsat stigende parkeringsbehov. Visse generelle normer kan opstilles som målsætning og fastsættes i relation til bebyggelsen og beskæftigelsen, men forskellige lokale krav kan gøre sig gældende fra område til område, og disse normer og krav må tilsammen afvejes i en samlet trafik- og parkeringsplan for de centrale områder. Før en sådan plan og målsætning er fastlagt for det centrale København som helhed, vil det være vanskeligt at udarbejde en detaljeret parkeringsplan for Slotsholmen. I overvejelserne om, hvor og i hvilket omfang parkering kan indpasses i Slotsholmsområdet, bør der efter arbejdsgruppens opfattelse lægges afgørende vægt på hensynet til det store kompleks af historiske monumentalbygninger. Den eksisterende parkering langs kanaler og ved bygninger bør søges reduceret mest muligt.

Fodgængertrafik

I Københavns kommunes overvejelser om en differentiering af trafikken i den indre by indgår et net af fodgænergader og -pladser. Dette fodgængersystem kan det være rimeligt at fortsætte ind over Slotsholmsområdet, hvor der netop synes at være særlig gode muligheder for at reservere visse af de smukke pladsrum og gårdrum udelukkende for gående trafik og via gangstrøg forbinde Middelalderbydelen med de rekreative områder ved Havnen. Dette bør tages op til behandling, specielt da der allerede nu er en stor fodgængertrafik inden for området mellem de mange kontorer og institutioner, der har nær indbyrdes kontakt. På planen side 139 indgår et skitseforslag til fodgængertrafiklinjer over Slotsholmen.

KØBENHAVNS KOMMUNES FORSLAG TIL OVERORDNET GADENET I DEN INDRE BY

1:20 000

 Primærgader
 Cirkulationsgader

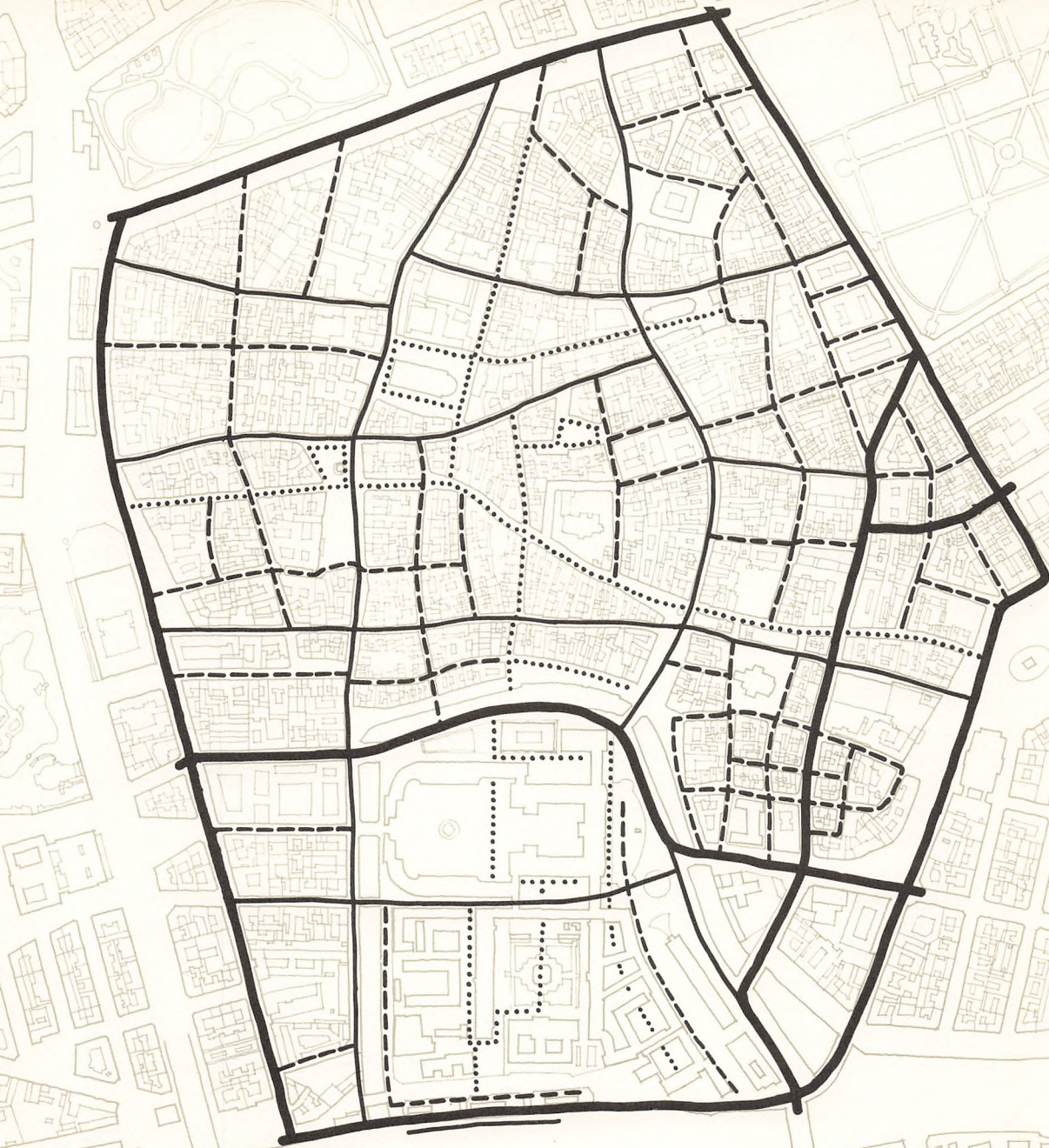
SKIBSTRAFIKKEN PÅ CHRISTIANS BRYGGE

Ved siden af den store koncentration af offentlige institutioner findes der på Slotsholmen en ikke ubetydelig havnevirkksomhed, blandt andet i forbindelse med afskibning af landbrugsprodukter til England. Ulemperne ved denne virksomheds forbliven på Slotsholmen er mange, og tilknytningen til området er i byplanmæssig og trafikal henseende meget svagt motiveret. Anvendelsen af Slotsholmens havnefront som kajplads for eksport af landbrugsprodukter medfører en kraftig godstrafik til og fra Slotsholmen. Denne godstrafik og de store halvtage lukker Slotsholmsbebyggelsen inde og forringer publikumskontakten med denne centralt beliggende havnefront. Et havneafsnit som Slotsholmskajen bør helt eller delvis frigøres for godsomsætning - ikke mindst da eksporten af landbrugsprodukter fra denne kajstrækning kommer med lastbiler fra størstedelen af Sjælland og derfor ikke kan siges at have rimeligt tilhørsforhold til den indre by overhovedet. Allerede i generalplanskitsen blev dette fremhævet, og da Københavns kommune i 1953 gav tilladelse til opstilling af perrontagene, indgik det som en væsentlig betingelse, at de skulle være flytbare - med henblik på senere frilæggelse af kajarealet til passagertransport eller rekreativt område eller en kombination af begge dele. Ifølge Københavns magistrats byggetilladelse af 1. juni 1953 vil magistraten kunne forlange perrontagene fjernet under alle omstændigheder efter januar 1979 og eventuelt før, såfremt havnefunktionerne inden da ophører på denne strækning.

I øjeblikket er Slotsholmens facade mod Havnen en udpræget bagfacade - men en afvikling af havnefunktionerne og en øget rekreativ udnyttelse af havnefronten må være et helt nødvendigt led i arbejdet for at opnå et miljø i Slotsholmsområdet, der er landets regeringsæde værdigt.

FORSLAG TIL DIFFERENTIERING AF SLOTSHOLMSOMRÅDETS GADENET INDTEGNET PÅ DET FORSLAG TIL DIFFERENTIERING AF GADENETTET I MIDDELALDERBYDELEN SOM KØBENHAVNS MAGISTRAT REGNER MED

- Cirkulationsgader
- Fordelingsgader
- - - Lokalgader med parkering
- ..... Fremtidige rene gangstrøg

IV. SLOTSHOLMSOMRÅDETS NUVÆRENDE BEBYGGELSE

Slotsholmsområdet - eller i hvert fald selve Slotsholmen - er så specielt et område, at man ikke i enhver henseende kan klassificere bygningerne efter de sædvanlige normer, som anvendes ved byplanforarbejder i eksisterende bymiljøer.

En tilnærmelse til de normale bygningsrekognosceringer er alligevel forsøgt, fordi det illustrerer en række forhold i Slotsholmsområdet og derfor gør nytte sammen med alle de øvrige oplysninger om området.

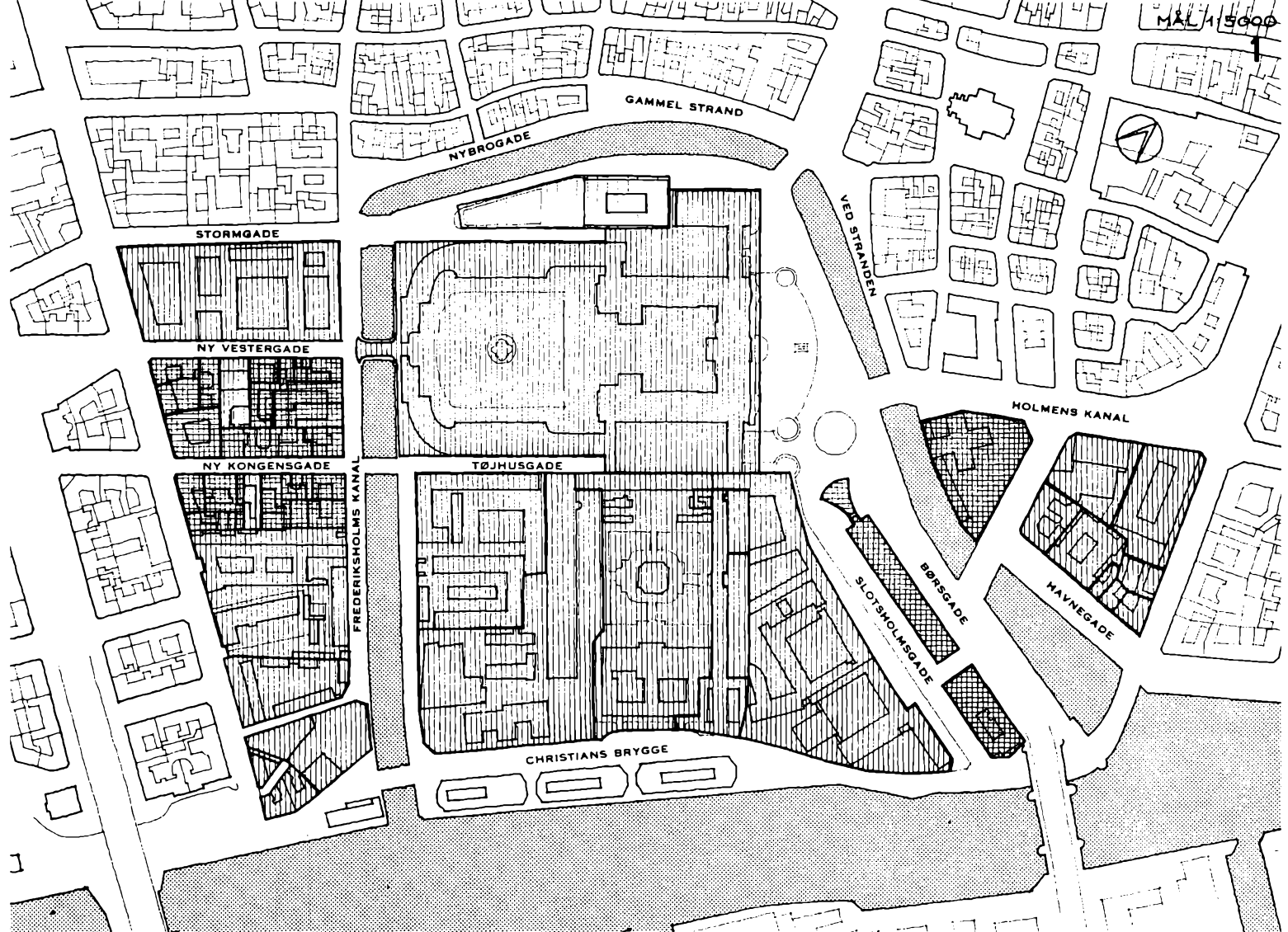
Plan 1 viser ejerforhold og matrikelgrænser, plan 2 og 3 bygningernes anvendelse. Bygningerne er på plan 2 klassificeret efter anvendelse svarende til Københavns kommunes rekognosceringer, og oplysningerne er indhentet hos stadsingeniørens direktorat samt suppleret hos Christiansborg Slotsforvaltning. På plan 3 er de offentlige bygningers specielle anvendelse anført.

Plan 4 viser bygningshøjderne og plan 5 bygningernes tekniske kvalitet. Vurderingen af bygningernes tekniske kvalitet er foretaget efter samme principper på Slotsholmen som ved Københavns kommunes rekognosceringer. Bygningerne er opdelt i 4 grupper, hvoraf bygningerne i den bedste gruppe er særdeles godt bygget og i fin stand, og hvor installationer af enhver art er helt tilfredsstillende, mens bygningerne i den ringeste gruppe har konstruktioner og installationer i yderst ringe forfatning. De to midterste grupper repræsenterer mellemkvaliteter.

Opdelingen, der beror på skøn, er foretaget af kgl. bygningsinspektør Eske Kristensen på grundlag af bygningsinspektoratets erfaringer og en foretagen rekognoscering.

Plan 6 viser de bygninger, der er fredet i klasse A og B, samt de øvrige bygninger klassificeret i to grupper efter arkitektonisk kvalitet. Plan 7 viser kassable bygninger - barakker og lignende - på selve Slotsholmen. Endelig viser plan 8 parkeringspladserne på Slotsholmen og Frederiksholmen.

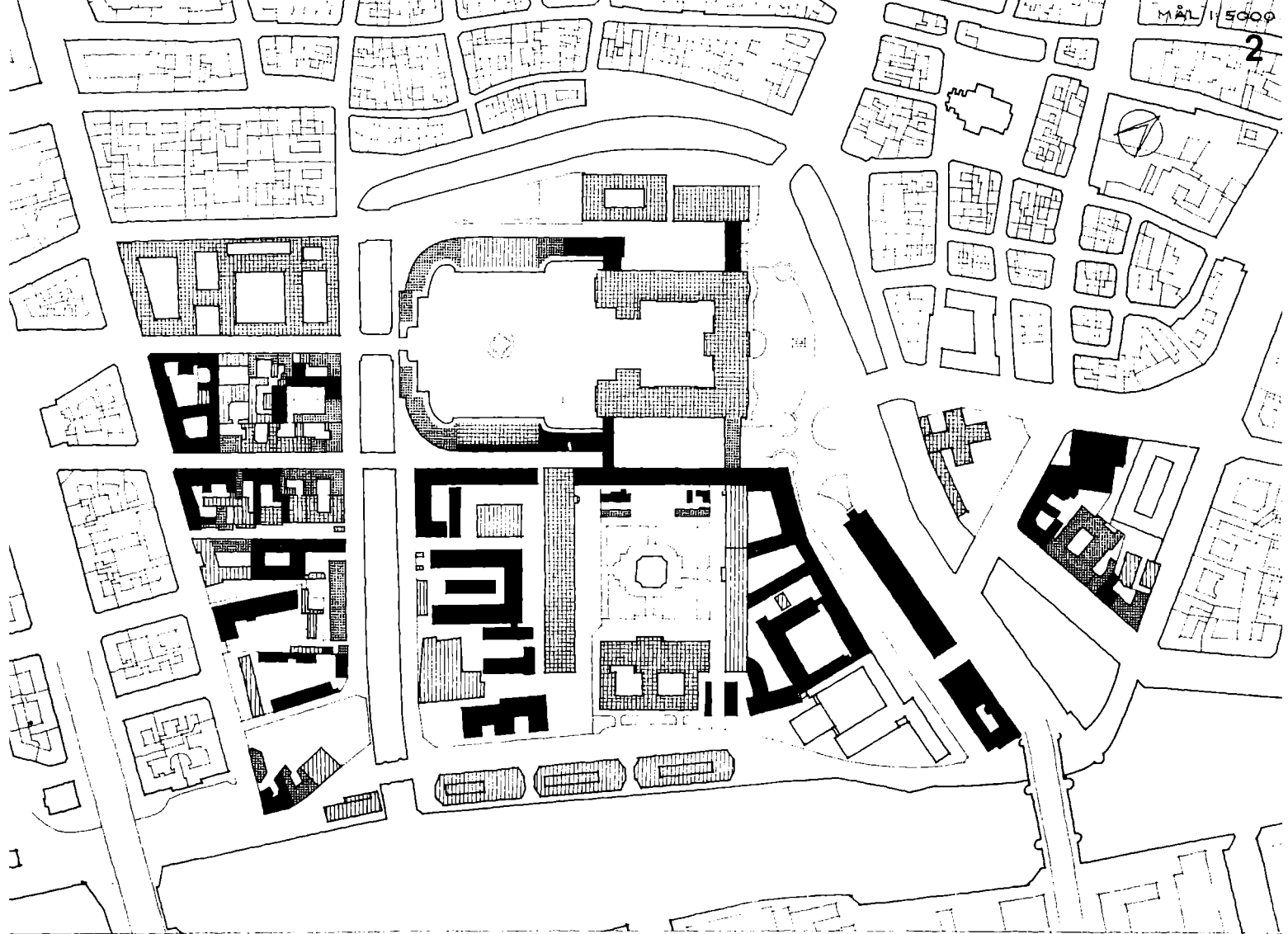

EJERFORHOLD OG MATRIKELGRÆNSER

SLOTSHOLMSOMRÅDET

Københavns kommunes areal udover gadearealerne
 Københavns havns areal
 Statens areal
 Andre grundejeres arealer

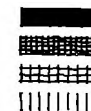

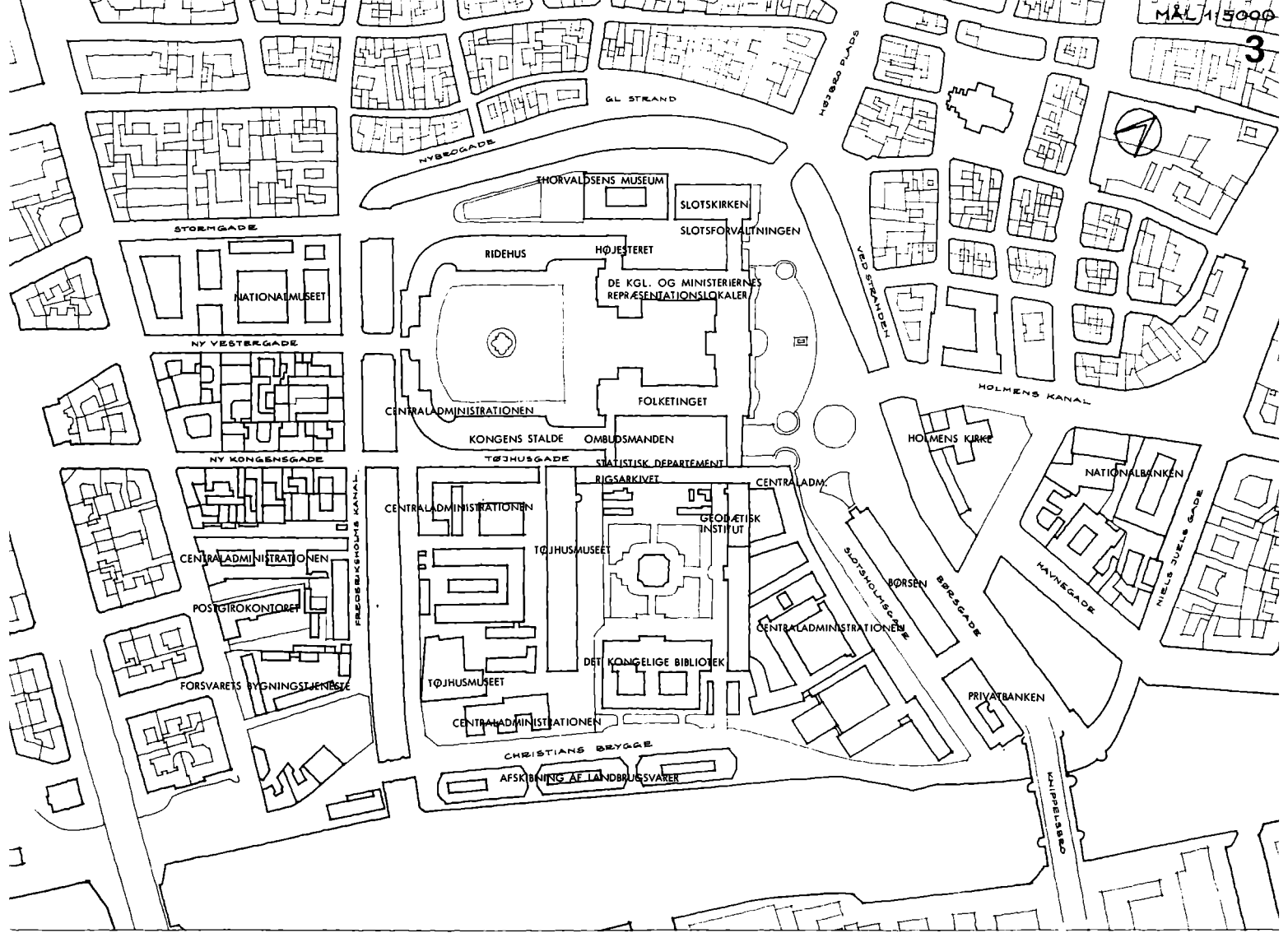

BYGNINGERNES ANVENDELSE

- Overvejende kontorer (mindst 50 %)
- Overvejende boliger (mindst 50 %)
- Kirker, museer, forsamlingslokaler m.v.
- Lagre, arkiver, værksteder m.v.

SLOTSHOLMSOMRÅDET

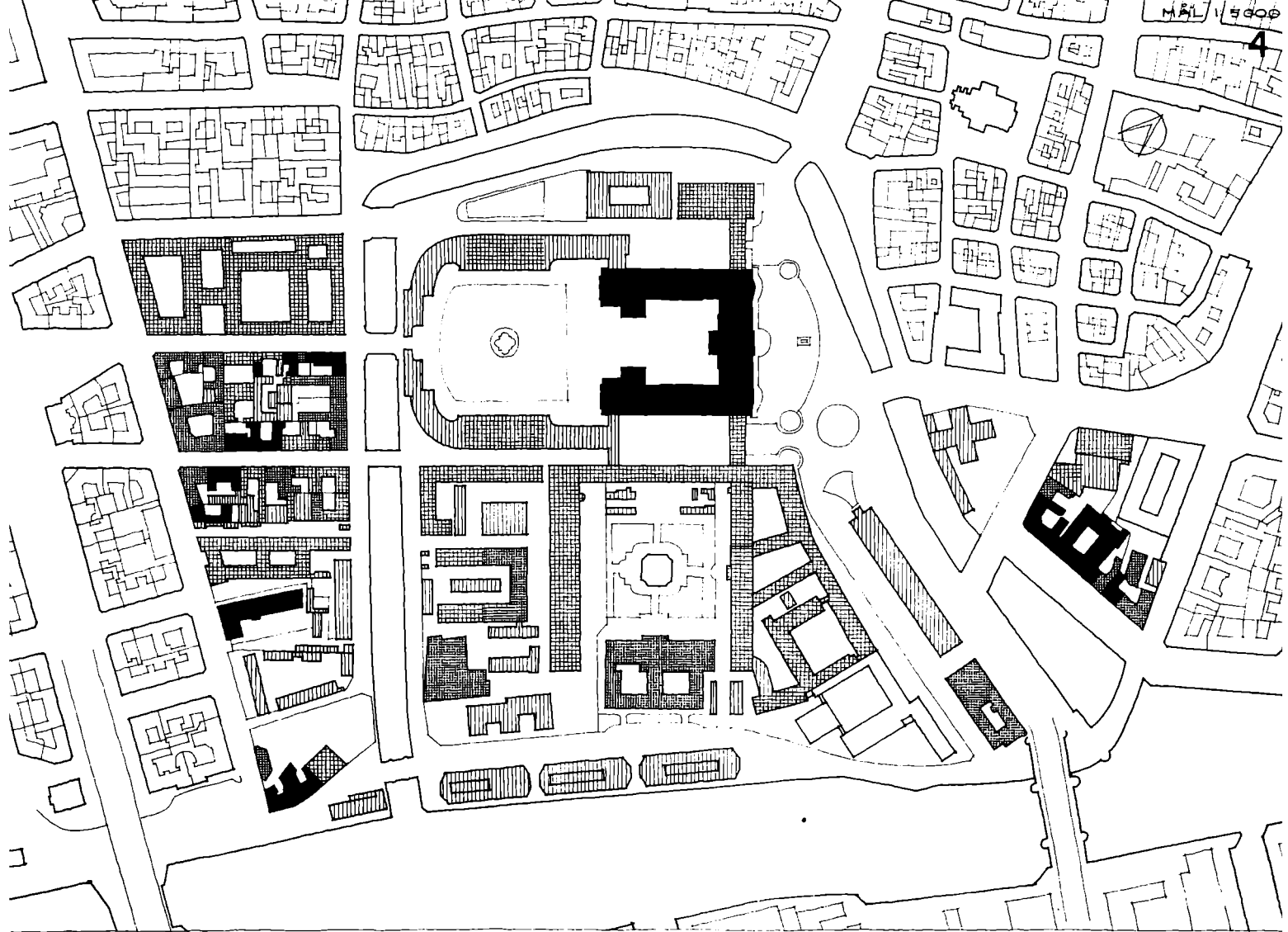

DE OFFENTLIGE BYGNINGERS ANVENDELSE

SLOTSHOLMSOMRÅDET

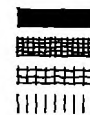

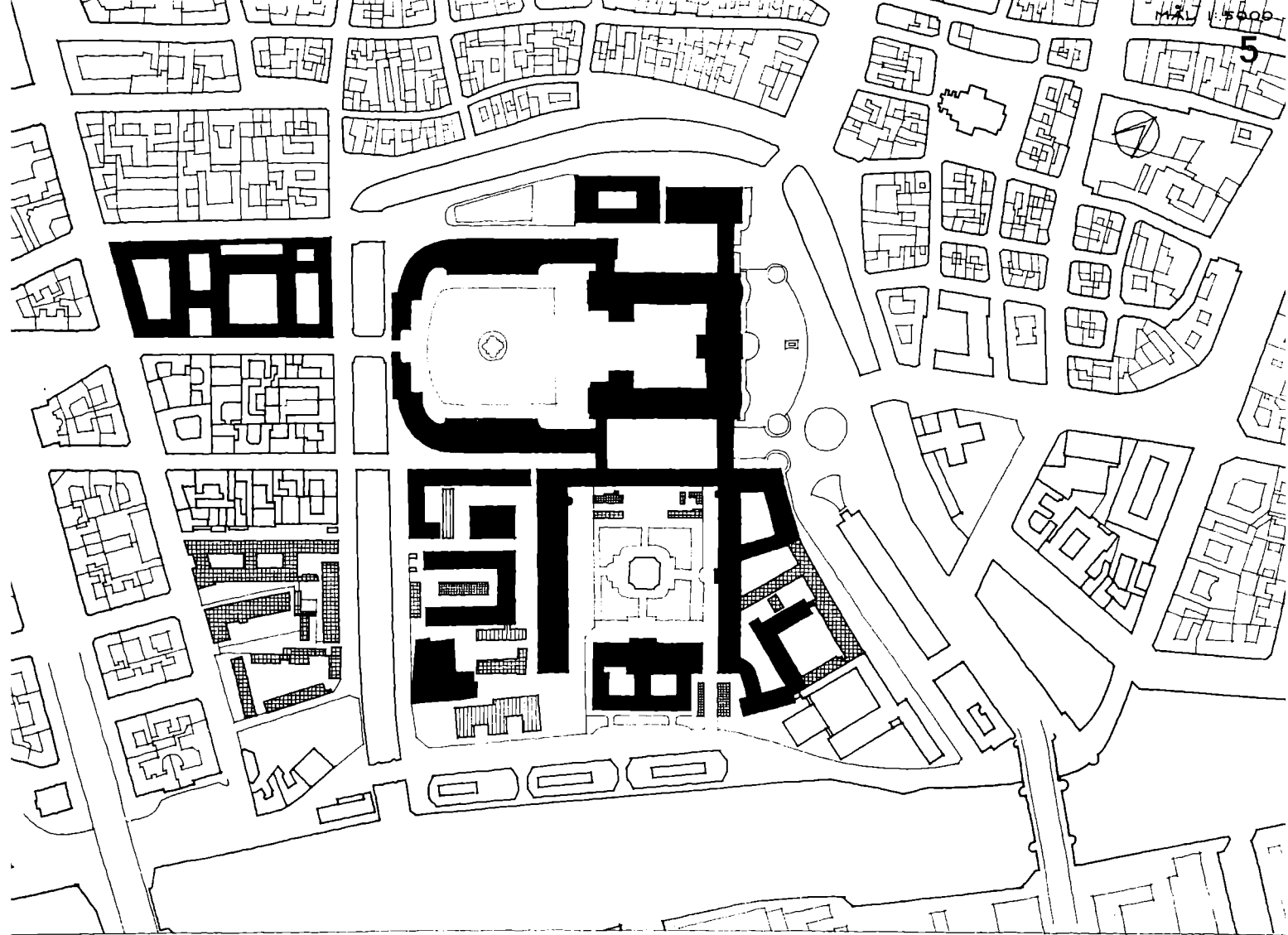

BYGNINGSHØJDER

- Bygninger over 5 etager
- Bygninger på 4 og 4½ etage
- Bygninger på 2½, 3 og 3½ etager
- Bygninger på 1½ og 2 etager

SLOTSHOLMSOMRÅDET

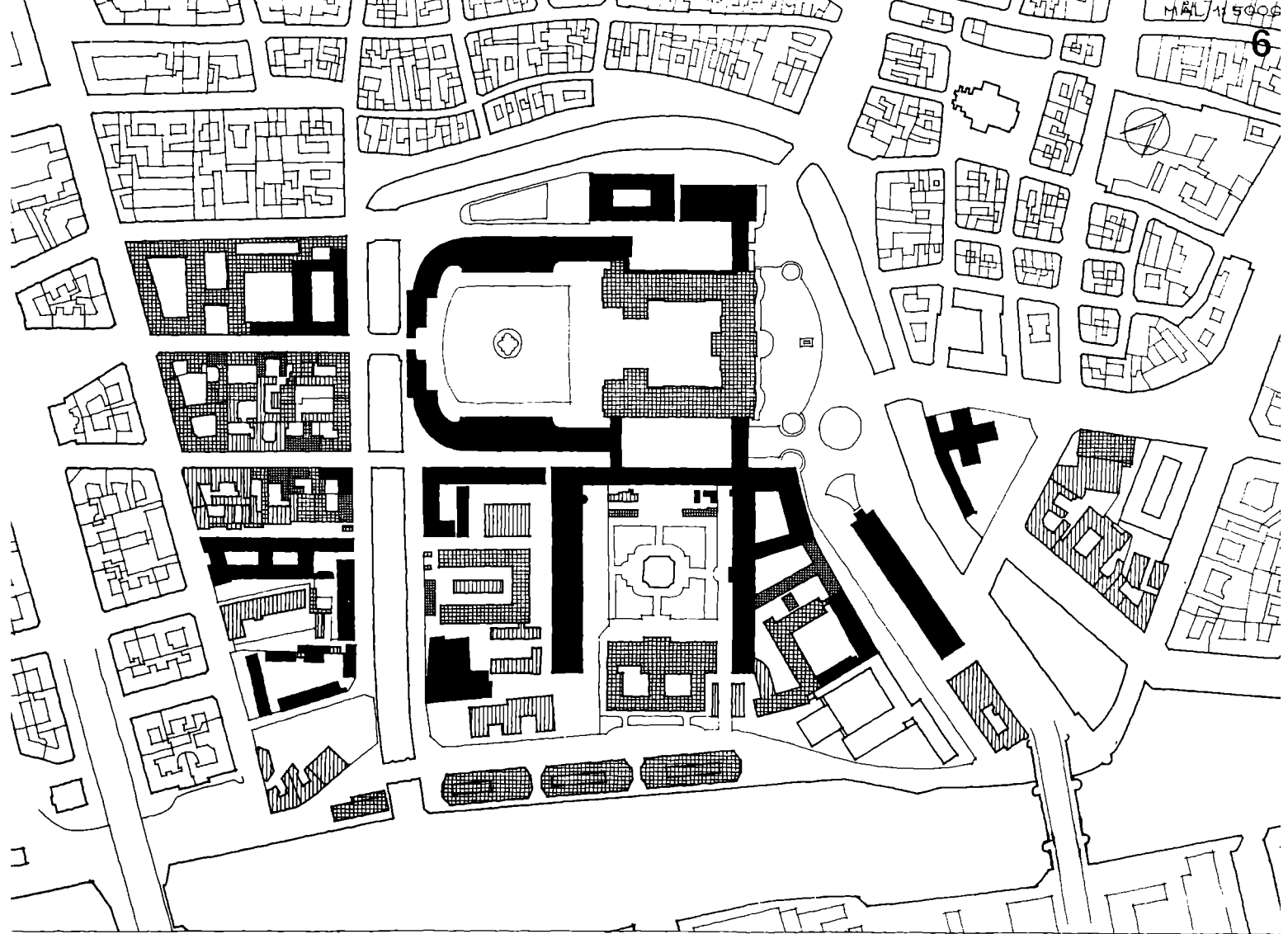

BYGNINGERNES TEKNISKE KVALITET

Bygninger af god teknisk kvalitet
 Bygninger af middel teknisk kvalitet
 Bygninger af ret ringe teknisk kvalitet
 Bygninger af yderst ringe teknisk kvalitet

SLOTSHOLMSOMRÅDET

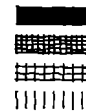

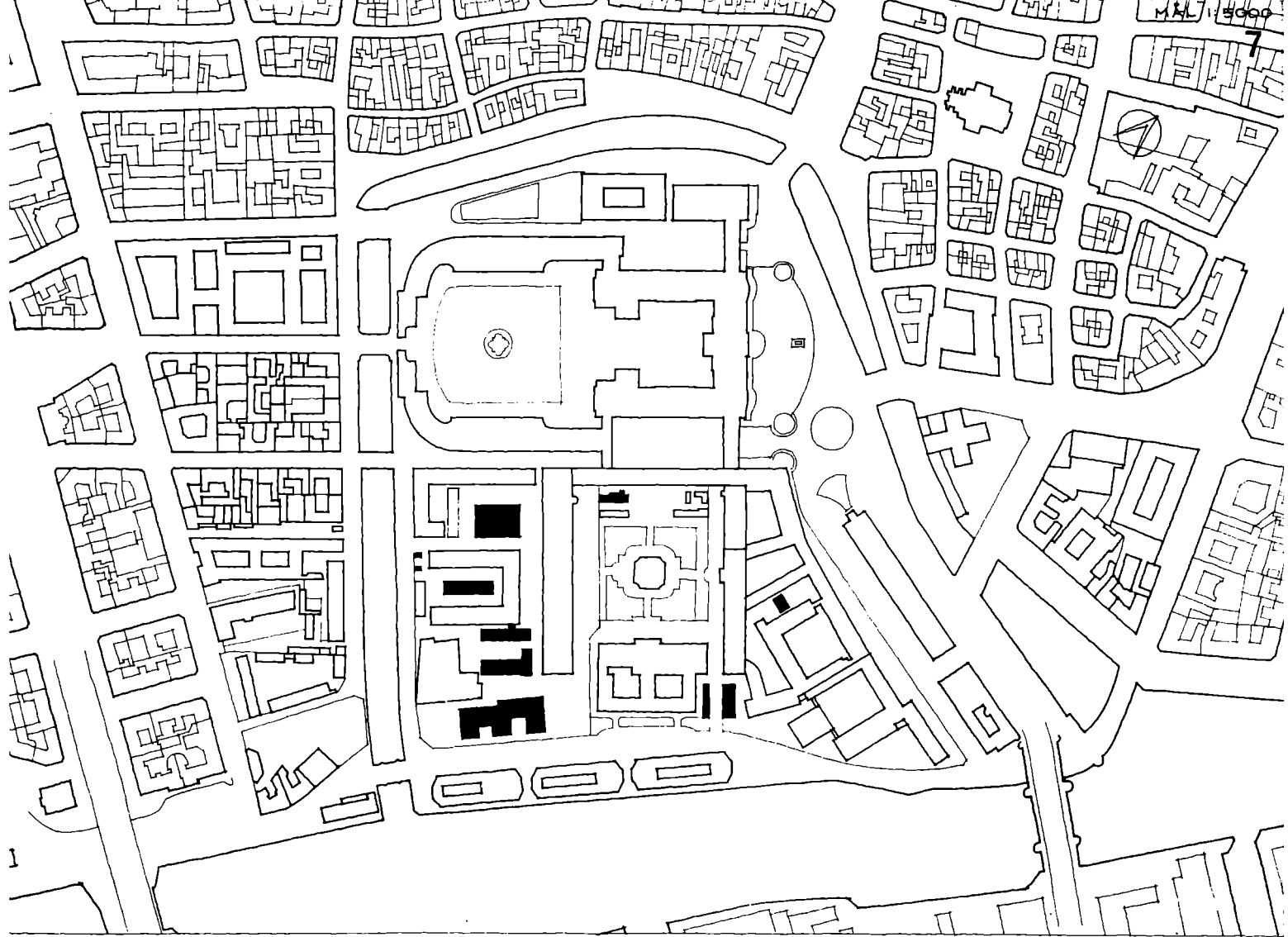

FREDEDE BYGNINGER,
ARKITEKTONISK KVALITET

- Bygninger fredet i klasse A
- Bygninger fredet i klasse B
- Bygninger af middel arkitektonisk kvalitet
- Bygninger af ringe arkitektonisk kvalitet

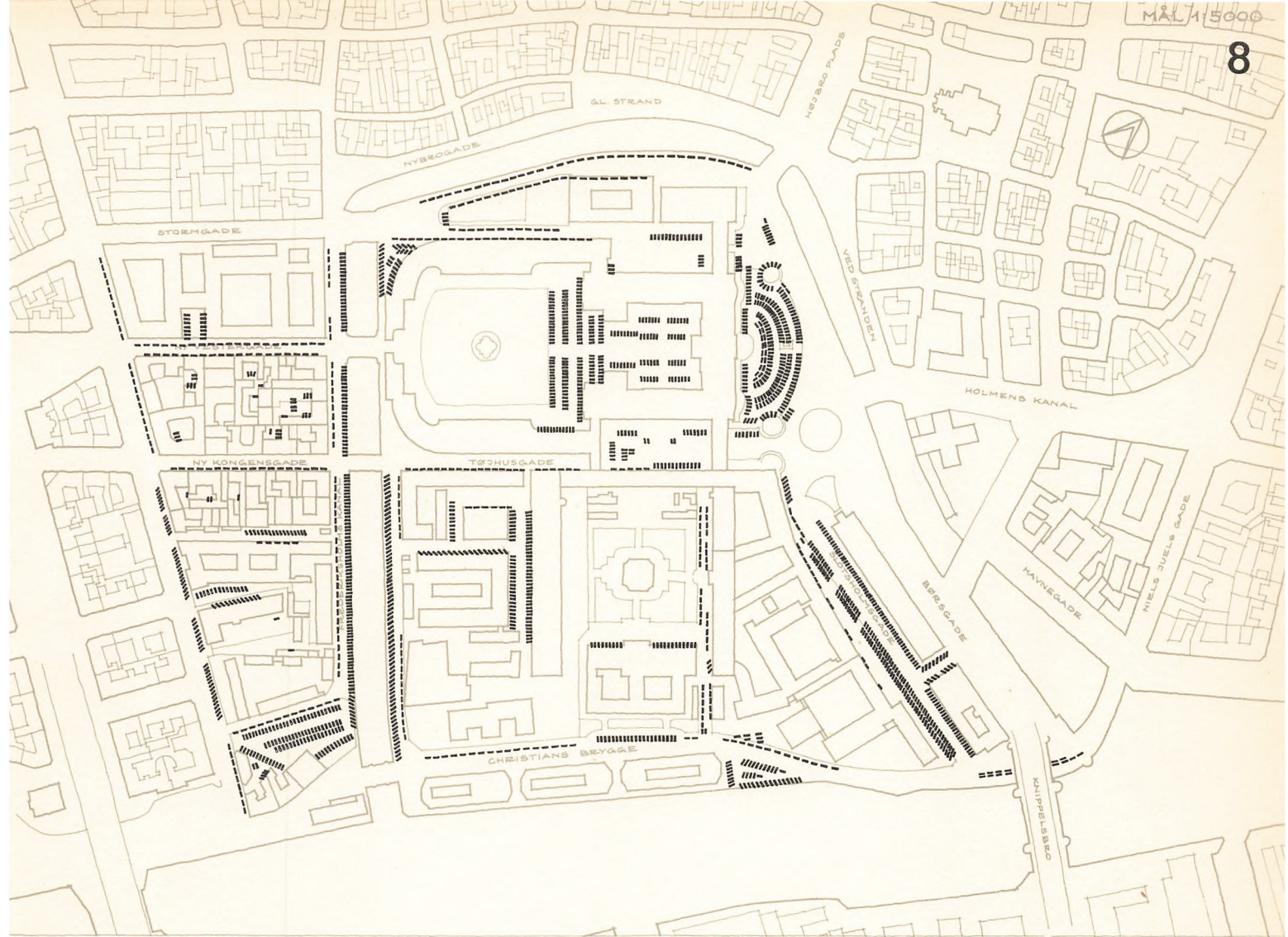
SLOTSHOLMSOMRÅDET

BYGNINGER DER BØR FJERNES

SLOTSHOLMSOMRÅDET

PARKERINGSAREALER

SLOTSHOLMSOMRÅDET

V. SLOTSHOLMSOMRÅDETS NUVÆRENDE FUNKTIONER

Slotsholmsområdet er i første række sæde for landets lovgivende, udøvende og dømmende magt. Museerne og samlingerne udgør en anden vigtig funktionsgruppe i området. De to kirker, Børsen, Nationalbanken og Postgirokontoret er specielle funktioner i området, og den øvrige bebyggelse er privat og anvendes til boliger og kontorer.

De følgende sider rummer en kortfattet redegørelse for Slotsholmsområdets funktioner og deres tilhørsforhold til stedet.

INSTITUTIONERNE FOR DEN LOVGIVENDE, UDØVENDE OG DØMMENDE MAGT

Kongemagten

Siden Erik af Pommern har Slotsholmen været sæde for kongemagten. Til brug for kongen rummer det nuværende slot statsrådssalen, audienslokalerne og de kongelige repræsentationslokaler. Endvidere findes i slottets sidefløje de kongelige stalde, vognremiser samt tjenesteboliger for hoffunktionærer.

I de kongelige repræsentationslokaler afholdes blandt andet gallamiddage for udenlandske statsoverhoveder, ligesom udenlandske ambassadører og gesandter bliver modtaget her af kongen og dronningen.

Regering og folketing

Traditionen for, at landet regeres fra Christiansborg, har dybe rødder i befolkningens bevidsthed. Dette irrationelle moment er meget tungtvejende, og det er derfor uhyre vigtigt, at regering og folketing sikres rummelige og værdige rammer på slottet, - den øjeblikkelige arealmargin bør hele tiden være så stor,

at man sikrer sig mod pladsnød. Dette krav er så meget mere rimeligt, som regering og folketing ikke har meget voksende arealkrav - i modsætning til f.eks. centraladministrationen.

Folketinget savner i øjeblikket i høj grad udvalgsværelser og arbejdsværelser for folketingsmændene - mens udenrigsministeriet til gengæld lægger beslag på en del af Christiansborgs lokaler. Det er tanken, at udenrigsministeriet skal flyttes fra Christiansborg, hvorved de mest påtrængende af folketingets udvidelsesproblemer kan løses; set på lidt længere sigt kan udenrigsministeriets lokaler imidlertid næppe dække folketingets arealbehov.

Centraladministrationen

Lige siden det første kancelli blev indrettet i Københavns Slot i det 16. århundrede, har den statslige administration haft sit hovedsæde på Slotsholmen - den traditionelle tilknytning står således mål med regeringens og folketingets. De højeste ministerielle embedsmænd har til huse på Slotsholmen eller i dens umiddelbare nærhed, og i Slotsholmsgade er en række af de vigtigste ministerialkontorer placeret.

Slotsholmen er centraladministrationens hovedsæde, men langt fra alle administrationskontorerne er placeret i Slotsholmsområdet; man har måttet leje sig ind rundt om i byen. Den spredte placering er uheldig, og det har tidligere været på tale at søge alle de egentlige civiladministrationskontorer samlet i Slotsholmsområdet. Centraladministrationen er imidlertid en organisme i stærk, fortsat vækst og med så store, stadigt voksende arealkrav, at der ikke er mulighed for at samle de mange i øjeblikket spredt liggende styrelser, kontorer og organer - endsige på længere sigt at tilfredsstille det totale arealbehov - inden for Slotsholmsområdet, end ikke ved en hårdhændet udnyttelse af arealreserverne. Problemet om en løsning af centraladministrationens arealvanskeligheder er uhyre kompliceret, men hensynet til Slotsholmsområdets historiske og miljømæssige værdier bør veje tungt, når centraladministrationens fremtidige forhold planlægges.

Højesteret

Højesteret blev stiftet til afløsning af rigsrådet i 1661. Rigsrådet havde kunnet holde "herredag" overalt i riget, men kun i København havde man en speciel

sal hertil - på slottet - og her blev højesteret placeret indtil 1712. Fra 1712 til 1919 førte højesteret en omskiftelig tilværelse, dels i forskellige palæer uden for Slotsholmen, dels på først Håussers og senere C. F. Hansens Christiansborg. Siden 1919 har højesterets nuværende placering på Christiansborg været fast. I 1957 blev der etableret en ny retssal, hvorved udvidelsesbehovet for lang tid fremover skulle være dækket.

MUSEER OG SAMLINGER

Tøjhusmuseet

Tøjhusmuseet har meget lang tradition bag sig for placeringen på Slotsholmen, og sjældent har man vel set et museum, hvor de udstillede genstande og bygningens indre i den grad går op i en helhed som her. En tanke om helt at flytte dette museum bort fra Slotsholmen bør derfor lades ude af betragtning. Derimod kan en deling af museet muligvis få aktualitet; i hvert fald bør hensynet til helheden gå forud for museets arealkrav i dette vigtige område.

Nationalmuseet

Begyndelsen til det nuværende nationalmuseum var den kongelige oldsamling på Christiansborg, som Frederik III i 1853-54 flyttede over i Prinsens Palæ i Frederiksholms Kanal, og i 1930-erne blev hele karreen her omdannet til brug for Nationalmuseet, som det nu kaldes. - I de senere år er det blevet klart, at museets fremtidige udvidelsesbehov er så store, at de ikke kan løses på stedet. I foråret 1965 blev et udvalg med rigsantikvar P. Glob som formand nedsat til belysning af mulighederne for hel eller delvis udflytning af museet. En eventuel nyanvendelse af museets bygninger må indordnes i Slotsholmsområdets helhedsplan.

Det kongelige Bibliotek

Det kongelige Bibliotek har i en årrække kæmpet med større og større lokale-vanskeligheder. Forskellige forslag til udvidelse har været drøftet, blandt andet en total udflytning af biblioteket. Men man har trods alt ment, at den nuværende beliggenhed i mange henseender er den rigtigste, blandt andet fordi man ikke har kunnet anvise en anden beliggenhed, der kan tilfredsstille krav fra universitetet om en tilknytning. I efteråret 1962 nåede man frem til en planløsning, hvor man mener ved en tilbygning til det eksisterende hus at kunne tilfredsstille udvidelsesbehovet for det næste halvthundrede år.

Tilbygningsforslaget, som går ud på at bygge en ny fløj parallelt med facaden ud mod havnen, er blevet forelagt Slotsholmsudvalget i en række skitseudgaver.

Det sidst udarbejdede skitseprojekt har været behandlet såvel i selve Slotsholmsudvalget som i den under Slotsholmsudvalget nedsatte arbejdsgruppe. Udvalget har fundet - uanset den alvorlige betænkelighed, der under sagens behandling er kommet til orde ved at bygge til Det kongelige Bibliotek - dog under de meget tvingende omstændigheder at måtte acceptere projektets størrelse, form og placering. Man har dog understreget betydningen på dette sted af en facadeudformning af højeste kunstneriske kvalitet.

Thorvaldsens Museum

Thorvaldsens Museum adskiller sig fra Slotsholmsområdets øvrige samlinger og museer ved at være kommunalt ejet. Museet virker med sin meget specielle arkitektur, indrettet som det er af Th. Bingesbøll i en ombygget vognremise, fremmedartet blandt Slotsholmens øvrige bygninger, men alligevel på sin egen måde i harmoni med miljøet. Bygningen er helt entydigt indrettet til sin nuværende anvendelse, og der er ingen udvidelsesproblemer, da alle Thorvaldsens skulpturer er repræsenteret i museet enten som originalskulpturer eller som gipsafstøbninger. Hver gang museet hjemkøber en af de originale marmorskulpturer, erstatter den en tilsvarende gipsafstøbning.

OMRÅDETS ØVRIGE FUNKTIONER

Kirkerne

Man har ved udgravningerne af Absalons borg fundet brudstykker af søjler i romansk stil, der antyder, at allerede den første borg indeholdt en kirke eller et kapel. Senere - i 1554 - ved man med sikkerhed, at der blev opført en særlig kirkefløj ved Christian III's ombygning af slottet. I Christian VI's slot fra 1730 blev kirken en selvstændig bygning, og efter slotsbranden i 1794 kunne C. F. Hansen benytte den gamle kirkes ydermure til den nuværende slotskirke.

Slotskirken er, bortset fra muren mod Prins Jørgens gård, stort set det eneste, vi har intakt af C. F. Hansens slotskompleks efter branden i 1884.

Slotskirken er for nylig ophørt med at tjene som sognekirke og anvendes nu af

pastoralseminariet samt af det kongelige Musikkonservatorium. Men kirken er tillige Slotsholmens kirke, idet den tjener til ramme om folketingets åbningsgudstjenester og højtidelighederne ved en konges bisættelse.

Holmens kirke blev i 1619 indrettet i den ene halvdel af en tidligere militær ankersmedie. I 1641-43 blev kirken ombygget; hele bygningen blev taget i brug til kirke, og der blev bygget to fløje på, så den fik den korsform, den har endnu i dag. Senere - i 1705-08 - blev det lange gravkapel langs kanalen bygget til. Kirken er en af de fornemmeste københavnske kirker, og bybilledet langs kanalen med Børsen på den ene side og kirken på den anden er et af de mest værdifulde i den indre by. Kirken hører derfor naturligt med i Slotsholmsområdet trods sin beliggenhed på den anden side af kanalen.

Børsen

Børsen har tjent som børs, siden den blev opført af Christian IV og udlejet til byens købmænd. Den ejes nu - siden midten af forrige århundrede - af Gros-serersocietetet.

Nationalbanken

Den første nationalbank blev indrettet i en bygning, der var opført til Københavns Lånebank på den tilkastede Børsgrov. I 1866-70 byggede Herholdt den nuværende Nationalbankbygning på den anden side af Slotsholmskanalen i en af de karreer, som Gammelholm i 1859 var blevet opdelt i, efter at militæret var flyttet derfra. Bygningen blev udvidet med en tilbygning i 1917, og senere har man inddraget naboejendommene til bankens brug. I 1962 blev det klart, at et rationelt nybyggeri var nødvendigt for løsning af Nationalbankens arealproblemer, og man udskrev en indbudt arkitektkonkurrence, som blev vundet af professor, arkitekt Arne Jacobsen. Arne Jacobsen foreslog en bebyggelse i to etaper af hele bankens karre, hvorved Herholdts bygning skulle falde i 2. etape. 1. etape er nu under opførelse.

Nationalbanken startede på Slotsholmen - og tilknytningen til Slotsholmen og centraladministrationen er ved den seneste udvikling blevet meget nær. Det synes derfor rimeligt at regne Nationalbankens karre med til Slotsholmsområdet, specielt da bebyggelsesforslaget åbner sig mod kanalen med en lav bebyggelse og foreslår en høj bebyggelse mod Niels Juels Gade, der danner grænse for området.

Postgirobygningen

Postgirokontoret er en statsinstitution inden for statsområdet, men har ingen funktionel tilknytning til Slotsholmen. Bygningen er i sin placering, form og udførelse meget uheldig på Frederiksholmen og yderligere opført som "skrabet" byggeri. Husets ejendommelige placering med en retning på bagbygningen, som ikke svarer til nogen anden bygning i området, skriver sig fra en tidligere plan om et gadegennembrud tværs gennem karreen. Senere blev gadegennembruddet opgivet og bygningens placering virker nu meningsløs.

Der er i virkeligheden meget lidt, der taler for bibeholdelse hverken af postgirofunktionen eller af bygningen på det nuværende sted.

Private virksomheder og boliger

På selve Slotsholmen er der kun ganske enkelte boliger tilbage, selv om der før i tiden har været store rigmandshuse i Slotsholmsgade og - længere tilbage i tiden - borgerhuse på holmens nordvestlige del. Den eneste virksomhed af privat karakter, der endnu findes på Slotsholmen, er Privatbanken, hvis placering set på langt sigt må være forkert, da funktionen ikke rimeligt hører hjemme i Slotsholmsområdet. Bygningen er i arkitektonisk henseende en dårlig nabo til Børsen.

På Frederiksholmen er de to midterste karreer næsten udelukkende privat ejet og anvendt, hovedsagelig til kontorer og boliger, og også i Nationalbankens karre findes en række bygninger, som, indtil 2. etape af bankbyggeriet påbegyndes, anvendes til privat kontor- og boligformål. Skal Slotsholmsområdet være statens særømråde, kan boliger og privatkontorer imidlertid ikke bibeholdes; de er funktioner, som må vige for de primære funktioners udvidelsesbehov.

"En fortsat smålig tillem্পning af det gamle, beregnet på som hidtil kun at tilfredsstille de nærmest liggende øjeblikkelige krav, vil ikke mere kunne tilfredsstille i en tid, da statens velstand tillader og fremskridtene på alle andre områder tilskynder til at foretage en gennemgribende omdannelse".

Betænkning om de offentlige bygninger af 24. september 1883.

VI. CENTRALADMINISTRATIONEN OG SLOTSHOLMSOMRÅDET

CENTRALADMINISTRATIONENS VÆKSTPROBLEMER

Indtil midten af forrige århundrede var statens opgaver i det væsentlige begrænset til opretholdelse af lov og orden samt den mest nødvendige virksomhed til fremme af sociale, kulturelle og uddannelsesmæssige formål. Set med nutidens øjne var forvaltningens opgaver få og stærkt begrænsede. Siden da har den tekniske, sociale og økonomiske udvikling medført, at staten har måttet påtage sig opgaver inden for en lang række samfundsområder, hvorved forvaltningens arbejde er vokset i langt større omfang, end man kunne forvente blot ud fra stigningen i befolkningstallet. Også væksten i antal af de konkrete sager samt store forberedende arbejder forud for de fleste lovforslag har medført en forøgelse af centraladministrationen.

Allerede i 1880-erne var centraladministrationen vokset så kraftigt, at et udvalg blev nedsat for at løse lokaleproblemerne. Udvalget afgav betænkning i 1883 og fremkom med forslag til udvidelse af Christiansborg samt et forslag om bedre udnyttelse af ministeriebygningerne. Forslaget, der aldrig blev realiseret, var ret konsekvent, men arkitektonisk svagt.

Siden er væksten fortsat med accelererende hast - og man er nu nået dertil, at samtlige eksisterende ministeriebygninger på Slotsholmen er fyldt til bristepunktet, og staten yderligere har måttet indgå en række lejemål rundt i byen, der

sammenlagt allerede nu er på adskillige tusind m², og hvoraf i hvert fald 20.000 m² anvendes af kontorer med nært tilhørsforhold til Slotsholmen.

Det har ikke været muligt for Slotsholmsudvalgets arbejdsgruppe at udarbejde en nøjagtig kurve over centraladministrationens vækst til nu, da der ikke findes tilstrækkeligt statistisk materiale hertil. De få og ikke helt nøjagtige tal, som står til rådighed, synes at vise, at den fremtidige vækst vil svare nogenlunde til en prognose for den svenske centraladministration, udarbejdet af Kgl. Byggnadsstyrelsen. Ifølge denne prognose skulle centraladministrationen vokse med 4-5% om året.

Fra 1883 til nu har der været en række forslag til bebyggelsesmæssig fornyelse af Slotsholmen, men et gennemgribende forslag til løsning af lokaleproblemerne er ikke fremkommet siden da. De nye ministeriebygninger, der er under opførelse i Slotsholmsgade, vil ganske vist kunne klare en del af de øjeblikkelige lokaleproblemer - men set på længere sigt løser nybyggeriet ikke pladsproblemet. Centraladministrationens kraftige vækst vil uden tvivl fortsætte støt - her som i næsten alle andre lande - og det står derfor allerede nu klart, at den totale centraladministration ikke kan samles og derefter forblive i Slotsholmsområdet. På den anden side kan man heller ikke regne med efterhånden at inddrage naboområderne til dækning af det voksende udvidelsesbehov, da det er i strid med Københavns kommunes generelle planlægning, at store områder i de indre bydele efterhånden omdannes til centraladministrationskontorer.

Man står således i øjeblikket i en situation, hvor man bør gribe dette problem an i en mere radikal og langsigtet planlægning, - en fortsat spredning efter de hidtidige forhåndenværende muligheder for erhvervelse af lejemål er en urimelig hemske for en effektivt arbejdende centraladministration.

UDVIKLINGEN I ANDRE LANDE

I virkeligheden er der sket en udvikling, der ligner den danske, i alle stærkt civiliserede og industrialiserede lande. Befolkningen flytter til byerne, landdistrikterne affolkes, de store, voksende bydannelser kræver et kompliceret administrationsapparat, og specielt den statslige administration ekspanderer. Centraladministrationen er i en lang række lande ligesom her placeret i en gammel hovedstad, hvor dens vækst volder store kvaler, og hvor den tvinges til en uhensigtsmæssig spredning.

Tanken om at løse problemerne ved en hel eller delvis udflytning af centraladministrationen er opstået mange steder. Man har håbet på denne måde at opnå tre ting: at få en rationel samling på centraladministrationen, at få presset på hovedstaden til at lette og at få den stagnerende region, hvortil man ville flytte statskontorerne, til at blomstre op igen.

UDENLANDSKE ERFARINGER OG PLANLÆGNINGSEKSPERIMENTER MED UDFLYTNING AF CENTRALADMINISTRATIONEN

En svensk betænkning, "Lokalisering af statlig virksomhed", der udkom i 1963, og beskæftigede sig med den svenske centraladministrations lokaliseringsproblemer, indeholdt et kapitel om andre landes erfaringer og planlægningseksperimenter, som her gengives i sammendrag:

Storbritannien

I 1946 foretoges en stor udflytning af en statsinstitution, nemlig socialforsikringsvæsenet, der flyttedes fra London til Newcastle. Der flyttedes 2500 tjenestemænd og rekrutteredes nye i Newcastle, således at antallet af ansatte i 1950 var kommet op på 7000. I 1950 omorganiseredes socialforsikringen, og en afdeling, som tidligere havde haft sæde i Blackpool, overflyttedes ligeledes til Newcastle. Visse yderligere udflytninger af andre statsvirksomheder fra London er senere sket til de nye satellitbyer i Stor-Londons periferi.

Erfaringerne med udflytningerne er gode, både i personalemæssig og administrationsteknisk henseende. En samlet undersøgelse af mulighederne for udflytning af statsvirksomheder med en deraf følgende langsigtet planlægning er ikke foretaget.

Finland

Et udvalg har i 1962 foreslået 6 centrale statslige virksomhedsgrene udflyttet fra Helsingfors. Man foreslår en udflytning i etaper, så man kan drage nytte af erfaringerne fra de første flytninger ved senere. Udflytning foreslås iværksat ved udarbejdelse af en lov. Et nyt forvaltningscentrum anbefales ikke, flytningerne tænkes at ske til forskellige byer.

Holland

På grundlag af landets meget veldefinerede målsætning for lands- og regionplanlægningen har et udvalg undersøgt muligheden for udflytning af visse statsinstitutioner fra Haag, hvor næsten al central statsforvaltning er koncentreret. Udvalget har afgivet betænkning til regeringen, som imidlertid kun har offentliggjort en meddelelse om, at en udflytning af visse statsinstitutioner til et begrænset antal byer uden for Randstad Holland er mulig og gavnlig for aflastning i Haag-området.

Frankrig

Det stærkt centraliserede styre foregår fra Paris. Der er kun ringe lokal selvbestemmelsesret, da de lokale enheder, departementerne, er for små. Surleaukomiteen, som blev oprettet i 1955 for at undersøge spørgsmålet om decentralisering, har opregnet hvilke statsvirksomheder, man med fordel kan decentralisere, men der er endnu ikke kommet praktiske resultater af komiteens arbejde, specielt vel nok fordi komiteen sorterer direkte under præsident de Gaulle, der ikke har udprægede ønsker om at gøre styret mere decentraliseret. For nogle få statsinstitutioners vedkommende har man imidlertid i de seneste år oprettet regionalkontorer, idet hver region omfatter 5 - 6 departementer. Selv disse nye regioner er dog i sidste instans underlagt centralstyret i Paris.

USA

I USA blev antallet af ansatte i centraladministrationen i Washington næsten fordoblet fra 1939 til 1942. Dette medførte en vældig mangel på kontorlokaler, boliger, service osv., som ikke kunne afhjælpes tilfredsstillende på provisorisk vis. Man besluttede derfor i 1941 at flytte en del af centraladministrationen til 5 andre byer i USA. Erfaringerne i såvel administrativ som personalepolitisk henseende af denne spredning var meget dårlige, og da de administrative enheder, som var oprettet under krigen, efterhånden blev nedlagt, og der derved frigjordes kontorlokaler i Washington, blev en del af de udflyttede institutioner flyttet tilbage igen.

Omkring 1950 gjorde "den kolde krig" og atombombefaren atter tanken om udflytning aktuel. Også byplanmæssige vanskeligheder (trafikale og arealmæssige) gjorde sig gældende. Efter nogen diskussion blev man enige om at foretage en

ny udflytning - denne gang til områder i Washingtons nærhed. Man mente, at de vigtigste dele af centraladministrationen burde udflyttes, men ved forespørgsel i de enkelte kontorer erklærede næsten alle sig for "non essential". Resultatet blev, at kun få myndigheder forflyttedes. Senere er nogle få, mindre og spredte udflytninger foretaget, men problemet blev taget op til generel drøftelse igen i 1961 - denne gang med udgangspunkt i Washingtons for stærke vækst. Der er ingen nye udflytninger sket siden 1961.

Japan

For at undgå overbefolkning i Tokio har man dels i 1959 vedtaget en lov om begrænsning af industri i hovedstaden, dels i 1961 udarbejdet en betænkning om udflytning af virksomheder, herunder dele af centraladministrationen, fra hovedstaden.

De udflyttede statsinstitutioner foreslås flyttet til en nyanlagt by, som foreslås bygget 70-80 km fra Tokio. Betænkningen er blevet godt modtaget af regeringen, og man har gjort sig en del tanker om befolkningsfordeling og udformning af den nye by, men endnu er der ikke taget noget skridt til at realisere tankerne.

Brasilien

I 1960 startede flytningen af den brasilianske centraladministration fra Rio de Janeiro til den nye by Brasilia; som skal blive Brasiliens nye administrative hovedstad. Da boligbyggeriet endnu ikke har kunnet følge med institutionsbyggeriet i den nye hovedstad, er endnu kun en begrænset del af centraladministrationen flyttet hertil. Samtidig med, at man bygger den nye by, bliver vejforbindelserne mellem den og landets øvrige dele udbygget og forbedret.

DET SVENSKES FORSLAG TIL UDFLYTNING AF CENTRALADMINISTRATIONEN

Den svenske betænkning er et stort og grundigt værk, der efter en analyse af de nuværende forhold udmunder i et konstruktivt forslag til udflytning af en række statsvirksomheder fra Stockholm.

Svenskerne har i Stockholms generalplan forudsat en udflytning af centraladministrationen fra city - lige bortset fra statsministeriet samt et mindre antal

statsinstitutioner, som har et meget stort behov for samarbejde med regeringen. Resultatet af dette er foreløbig blevet en spredning af centraladministrationen til Stockholms yderområder, som er i høj grad urationel.

For at opnå bedre forhold for centraladministrationen nedsatte staten i 1957 et udvalg med det formål at undersøge alle de statsforetagender i Stockholm, hvorover staten har direkte eller indirekte indflydelse i lokaliseringsproblemer, og udskille alle de virksomheder eller dele deraf, som ikke nødvendigvis behøver at være placeret i Stockholm. Dette viste sig - efter udvalgets opfattelse - at være ca. 2/3 af centraladministrationen foruden en række andre statsinstitutioner.

Et mindre antal af de udflyttelige virksomheder er så specialbetonede og uafhængige, at de kan placeres næsten hvor som helst i landet.

Resten derimod består af virksomheder, der har behov for større eller mindre indbyrdes samarbejde for at fungere tilfredsstillende. Udvalget undersøgte samarbejdsbehovene og samlede virksomhederne i grupper med så stort indbyrdes behov for samarbejde, at alle virksomheder inden for samme gruppe nødvendigvis må lokaliseres et sted. Størsteparten af grupperne har derudover så meget behov for indbyrdes kontakt, at de på længere sigt må flyttes til samme egn af landet for at fungere tilfredsstillende.

Det var efter udvalgets mening muligt og på længere sigt fordelagtigt for landet som helhed at flytte denne store del af centraladministrationen bort fra Stockholmsregionen.

Som første etape foreslår man at udflytte en række grupper, der samarbejds-mæssigt hænger særligt sammen. Det fremhæves kraftigt, at en nødvendig forudsætning for denne udflytnings succes er en kraftig udbygning af kommunikations- og telekommunikationslinierne i den egn, man vælger hertil - dels af hensyn til virksomhedernes "kunder", dels af hensyn til samarbejdet med de grupper, der forbliver i Stockholm.

Udvalget har i en samtidig rapport "Stadsbyggnadsmässiga konsekvenser av innflytning av statlige verksamheter" undersøgt forskellige muligheder for valg af én landsdel, egnet til udflytning, og har i hvert enkelt tilfælde redegjort for de landsplanmæssige og byplanmæssige konsekvenser.

I øvrigt tilråder udvalget, at man opretter et specielt nævn med afgørende myndighed i disse spørgsmål.

Svenske betæneligheder:

Et enkelt medlem af udvalget, direktør K. A. Brodd, tager i slutningen af betænkningen afstand fra det øvrige udvalgs synspunkter. Brodd mener, at aflastningen af Stockholmsområdet hellere end ved udflytning af centraladministrationen bør ske ved en forbedring af trafiknettet og en bedre samordning af planlægningen inden for regionen. Efter hans mening vil udflytningen af 2/3 af centraladministrationen til en anden egn undergrave Stockholms betydning, og den store hovedstad er med sin service, sine kulturinstitutioner og differentierede erhvervsforhold et sådant aktiv for landet, at det vil være forkert at søge at "holde den nede" for at gavne andre egne af landet ved at udflytte specielle hovedstadsfunktioner. I øvrigt er han skeptisk over for de konkrete forslag til udflytning, som det øvrige udvalg stiller, idet han mener, at de udflyttede kontorer trods en forventet udbygning af kommunikationsnettet får så stærkt forringede kontaktforhold, at der er for dyr en pris at betale for egnsudvikling, da det dog gælder landets samlede administration. Også de personlemæssige problemer ved udflytningen, mener han, er af en sådan størrelsesorden, at man ikke uden videre kan lukke øjnene for dem.

I oktober i år forelå en officiel reaktion på den svenske betænkning - Kungl. Byggnadsstyrelsen fremsatte en plan for centraladministrationens fortsatte udbygning indenfor Stockholm-regionen. Planerne er sammenfattet i en publikation, der har fået navnet "Huvudstad". Byggnadsstyrelsen har samtidig med udgivelsen af denne publikation taget meget skarpt afstand fra tanken om udflytning af større eller mindre dele af centraladministrationen til andre dele af landet - ja, simpelthen krævet arbejdet med disse planer standset bortset fra ganske enkelte tilfælde, hvor en institutions arbejde foregår helt isoleret. Man søger at påvise i "Huvudstad", at Stockholm ved en rigtig planlægning kan blomstre og trives bedre end før med bibeholdelse af hele den centrale statslige forvaltning.

Derimod finder man, at en fortsat decentralisering af statens opgaver til de statslige regionale organer og til kommunerne må være et fornuftigt alternativ til de store udflytningsforslag.

Så vidt svenskerne - en yderliggående, konstruktiv betænkning gav et lige så yderliggående, konstruktivt svar i modsat retning.

DANSKE BETÆNKNINGER OM CENTRALADMINISTRATIONENS DELING OG UDFLYTNING

Også herhjemme har man arbejdet med denne tanke. I foråret 1964 udkom en betænkning, "Udflytning af statsvirksomheder", som skulle belyse de egnsudviklingsmæssige følger af en udflytning af centraladministrationen.

Betænkningen indeholder en historisk redegørelse for centraladministrationens tilknytningsforhold til København, en redegørelse for de konsekvenser, en udflytning efter udvalgets mening vil kunne få (denne redegørelse er sammentrængt i udvalgets konklusion), samt en analyse af den virkning, en tilflytning af en del af centraladministrationen (repræsenteret ved 5000 ansatte) vil have på en større eller mindre dansk provinsby. Tillige berøres centraladministrationens nuværende lokalevanskeligheder i Københavns city. Udvalget er ikke nået til enighed om at tilråde eller fraråde hel eller delvis udflytning af centraladministrationen, og betænkningens konklusion er følgelig meget forsigtigt formuleret. Ordret citeret lyder konklusionen:

at en udflytning kan have en ikke ubetydelig egnsudviklingsmæssig betydning for det område, hvortil udflytning sker,

at udflytningen derimod kun kan påregnes at have svagt modererende virkning på hovedstadens vækst,

at de med udflytningen forbundne administrative ulemper vel kan være betydelige, især i en overgangstid, men dog ikke bør være afgørende, såfremt egnsudviklingsmæssige hensyn med styrke gør sig gældende,

at også statsadministrationens fortsatte forbliven i hovedstadsområdet vil skabe administrative problemer, hvis løsning vil kræve en betydelig økonomisk indsats, samt

at der ved en eventuel gennemførelse af en udflytning må tages hensyn til stats-tjenestemændenes grundlovssikrede beskyttelse mod forflytninger.

Nogle år tidligere var et andet udvalg - administrationsudvalget - blevet nedsat for at beskæftige sig med centraladministrationen med henblik på en rationalisering af arbejdsgangen. Administrationsudvalget afgav i 1962 betænkning, hvor man gav udtryk for, at man burde tilstræbe en ordening, hvorefter hvert ministerium opdeles i et departement og et eller flere direktorater. Departementet skulle i første række fungere som ministerens sekretariat og i denne henseende varetage planlæggende og koordinerende opgaver, forberedelse af lovgivningsarbejde og tilrettelæggelse af generelle retningslinier for administrationen. I det omfang de øvrige sager, der nu behandles i departementerne, ikke henlægges til andre centrale eller lokale myndigheder, bør de henlægges til ovennævnte direktorater.

Administrationsudvalget beskæftigede sig ikke med lokaliseringsproblemet, men hovedideen i udvalgets forslag synes at harmonere med en geografisk deling af centraladministrationen, således at alle departementerne fortsat har sæde på Slotsholmen, mens direktoraterne placeres andetsteds.

Administrationsudvalgets betænkning mødte stor modstand i ministerialforeningen, da den blev offentliggjort, men udvalgets forslag til reorganisering af undervisningsministeriet er dog i hovedsagen blevet gennemført. Udvalget har siden udarbejdet 3 betænkninger om reorganisering af arbejds- og socialministeriet samt administrationen af told- og forbrugsafgiftslovgivningen - efter principper, der er i overensstemmelse med hovedideen i 1. betænkning - og udvalgets forslag synes stort set at blive realiseret. Statsministeriets strukturændring i 1964 følger også administrationsudvalgets principper.

Allerede inden nedsættelsen af administrationsudvalget har forvaltningsnævnet - et permanent nævn, beskikket for 4 år ad gangen, første gang i 1952 - forestået et rationaliseringsarbejde inden for centraladministrationen. Forvaltningsnævnet er kun rådgivende, og ansvaret for gennemførelsen af nævnets rationaliseringsforslag påhviler det enkelte ministerium. Forvaltningsnævnet har imidlertid kun behandlet isolerede rationaliseringsopgaver, ikke de generelle problemer og store linjer i administrationens opbygning.

FREMTIDEN

Både udflytningsudvalget og administrationsudvalget fortsætter arbejdet, og samtidig arbejdes der med en effektivisering af den offentlige administration ved

decentralisering. Kommunallovskommissionen arbejder med en ny kommune- og amtsinddeling, der vil medføre bedre lokal administration, og landsplanudvalget arbejder med en regioninddeling. (Der er i de senere år sket en reel aflastning af centralstyret, idet man har givet amterne større og flere opgaver, specielt i planlægningssektoren).

I november 1964 nedsatte finansministeren efter en regeringsbeslutning et udvalg, der skulle undersøge muligheden for under ét organ at samle alle opgaver med hensyn til forenkling og tilrettelæggelse af statens forvaltning - herunder også spørgsmålet om decentralisering og om deling af opgaverne mellem departementer og direktorater.

Udvalget afgav i foråret 1965 betænkning og konkluderede, at selv om der i de senere år på en række punkter var sket en forenkling af centraladministrationens arbejdsgang, havde effektiviserings- og forenklingsbestræbelserne ikke holdt mål med udviklingen. Der har manglet en fast plan og generelle hovedretningslinjer for indsatsen, siges der i betænkningen. Specielt er statsadministrationens voldsomme ekspansion foregået uden koordinering med rationaliseringsbestræbelserne.

Udvalget foreslog oprettet et centralorgan - Administrationsrådet - til udarbejdelse af almene retningslinjer for hensigtsmæssig og økonomisk forretningsgang i statsadministrationen og til koordinering af rationaliseringsbestræbelserne i de enkelte styrelser. Samtidig foreslog man forvaltningsnævnet og Administrationsudvalget ophævet.

Administrationsrådet er nedsat med fhv. statsminister Viggo Kampmann som formand. Så nu er vel tidspunktet inde, hvor de ønske betænkningen af 1883 havde om en "gennemgribende omdannelse" i stedet for en "fortsat smålig tillempling af det gamle" bliver realiseret. Det synes, som om dette råd har muligheden for ved en viderebearbejdning og koordinering af alle de hidtidige bestræbelser at nå frem til en effektiv fordeling af opgaverne mellem amterne (senere regionerne), kommunerne og en forenklet og reorganiseret centraladministration.

Tænker man sig Administrationsudvalgets tanker videreført i det nye Administrationsråd - og det er vel sandsynligt - vil vi i fremtiden få en todelt centraladministration, hvoraf den ene del - de nye direktorater - placerer sig sam-

let uden for Københavns centrum, og den anden del - de nye departementer - forbliver i Slotsholmsområdet, hvor de naturligt hører hjemme.

En sådan deling ville være i overensstemmelse med de tanker, man i Slotsholmsudvalget har gjort sig om Slotsholmsområdet. De nye departementer vil som den langsomst voksende del af centraladministrationen lettest kunne rummes i Slotsholmsområdet. Departementerne med deres stærke historiske tilknytning til Slotsholmen har samtidig det største kontaktbehov med regering og folketing og det største behov for repræsentativ placering og giver dermed den bedste baggrund for en udbygning af Slotsholmsområdet som repræsentativt område af højeste karat.

